

Memoria Satului Românesc

2014

Colegiul redacțional

Consultant științific

**prof. univ. dr. Ioan Viorel Boldureanu, Universitatea de Vest
din Timișoara**

Editor general

Dan Radosav, Muzeul Satului Bănățean Timișoara

Editor coordonator

dr. Cătălin Balaci, Muzeul Satului Bănățean Timișoara

Redactor responsabil

Ioan Traia, Muzeul Satului Bănățean Timișoara

Secretar de redacție

Marius Matei, Muzeul Satului Bănățean Timișoara

Membrii colegiului de redacție

dr. Maria Hadiji, Muzeul Satului Bănățean Timișoara

dr. Andrei Milin, Muzeul Satului Bănățean Timișoara

dr. Maria Mândroane, Muzeul Satului Bănățean Timișoara

Borco Ilin, Muzeul Satului Bănățean Timișoara

Aurora Manda, Muzeul Satului Bănățean Timișoara

Răspunderea pentru conținutul articolelor revine autorilor

ISSN 1843-2077

Muzeul Satului Bănăţean Timișoara

Editura *E*urostampa
TIMIȘOARA, 2014

Coperta I:

**Casa Națională de la Babșa, județul Timiș,
obiectiv din Muzeul Satului Bănățean din Timișoara**

Coperta IV:

**Casa Bata, județul Arad, obiectiv din
Muzeul Satului Bănățean din Timișoara**

Editura Eurostampa

Timișoara, Bd. Revoluției din 1989, nr. 26

Tel./fax: 0256-204816

edituraeurostampa@gmail.com

www.eurostampa.ro

Tiparul executat la *Eurostampa*

Memoria Satului Românesc

12/2014

Cuprins

I. ETNOGRAFIE, ETNOLOGIE, ISTORIE CULTURALĂ

- Maria Hadiji, *Ceramica de Jupânești. Oale pentru ospete* 11
- Maria Mândroane, *Drumul manuscriselor*..... 14
- Ioan Traia, *Satul Bucovăț, din punct de vedere toponimic și administrativ* 22
- Cătălin Balaci, *Gospodăria de la Chizătău, un nou ansamblu arhitectonic oferit publicului de către Muzeul Satului Bănățean*..... 36
- Marius Matei, *Scurt istoric al cojocăritului în Banatul de câmpie* 41
- Ala Movileanu, Constantin Pătrașcu, *Grajdă sau Osedok – gospodăria huțânească cu ocol întărit* 46
- Simona Corina Mocioalcă, *Maghiarii din Banat. Superstiții și tradiții. Istoric* 53
- Adela Marincu, *Cultură – valori – patrimoniu cultural și comunitate – comuna Giroc, județul Timiș*..... 78
- Claudiu Călin, *Simboluri și ornamentație în cimitirele romano-catolice bănățene* 87

II. MUZEOLOGIE, RESTAURARE, CONSERVARE. VARIA

- Melania Călărășanu, *Sălașul slovac – un mod de viață*..... 101
- Ioana Popițiu, Lidia Lefter, *Problematika restaurării și conservării patrimoniului mobil etnografic* 114
- Borco Ilin, *Pădurea Verde versus Muzeul Satului Bănățean* 118

I. ETNOGRAFIE, ETNOLOGIE, ISTORIE CULTURALĂ

Ceramica de Jupânești. Oale pentru ospete

dr. MARIA HADIJI
Muzeul Satului Bănățean

Cuvinte cheie: ceramică, Jupânești, ceramică de ospete
Keywords: pottery, Jupanești, feasting Pottery

Rezumat: *Așa cum a fost prezentat în catalogul Ceramica de Jupânești (I) există mai multe criterii de clasificare a ceramicii arse, respectiv dimensiunea, utilizarea lor etc. Ca urmare putem distinge vasele pentru păstrarea proviziilor; vase pentru transportarea hranei și lichidelor la câmp, vase pentru preparare, vase pentru servit, vase rituale sau ceremoniale.*

Abstract: *As it was presented in detail in the catalogue, the Jupânești Pottery (I), there are several criteria by which the ceramic crockery can be classified. We have also seen that the size and destination of the ceramic crockery determined also a classification based on these criteria, the following being distinguished: vessels for keeping the supplies; vessels for the transportation of food and liquids on the field; vessels for preparation; vessels for serving; ritual or ceremonial vessels.*

Există mai multe criterii după care vasele ceramice pot fi încadrate, respectiv funcționalitate, formă/profil (Lazăr 1998, p. 106-107; Vasinca-Hadiji, 2011, p. 6) și sistemul de ornamentare (Arta..., 1969, passim; Vasinca-Hadiji, 2011, p. 6). Așadar, dimensiunile și destinația vasului ceramic a determinat o clasificare în funcție de aceste criterii, putând distinge astfel:

- a) vasele pentru păstrarea proviziilor;
- b) vase pentru transportarea hranei și lichidelor la câmp;
- c) vase pentru preparare;
- d) vase pentru servit;
- e) vase rituale sau ceremoniale.

Oalele pentru ospete, vase ceramice aparținând centrului de olari de la Jupânești (jud. Timiș) și existente în colecția de ceramică a Muzeului Satului Bănățean, fac obiectul categoriei C respectiv, vase pentru prepararea hranei,

categorie care cuprinde o gamă mult mai largă respectiv: oale, cratițe cu două torți, vase de bătut untul, tăvi pentru friptură, vase de foarte mari dimensiuni pentru fierberea mâncării în cantități mari, folosite la ospete (Arta..., 1969, passim), blide mari, utilizate la tăiatul porcilor și nu în ultimul rând, în aceeași categorie putem încadra cazanele de fiert țuică.

Deși, centru este profilat pe vase de dimensiuni mijlocii (Blaj 2004, p. 42; Vasinca-Hadiji, 2011, p. 9), despre care am vorbit pe larg în Catalogul *Ceramica de Jupânești (I) Ceramica Rituală* (Blaj 2004, p. 42; Vasinca-Hadiji, 2011, p. 9), totuși iată că olarii de la Jupânești au creat și vase pentru ospete, vase de mari dimensiuni (**oale de ospete**: h = 26,5 - 65 cm; diam. bază = 15 cm - 27 cm; diam. buză = 17- 30 cm; **blide mari**: h = 17- 28 cm; diam. bază = 28-30 cm; diam. buză = 47 - 59 cm; **cazanele** (răcitor: h = 11 cm; diam gură = 6 cm ; diam bază = 19 cm; vasul răcitorului h = 45 cm; diam gură = 40 cm; diam bază = 24 cm)

Oalele pentru ospete erau utilizate pentru prepararea hranei la ocazii speciale (nunți, botezuri, pomeni). Acestea erau vase nesmălțuite sau smălțuite (la gură și în exterior) de mare capacitate (50 l) modelate la roată și arse în cuptor, aveau o formă alungită, ovoidală, gura ușor evazată, mai largă decât baza, fiind prevăzute cu două toarte prinse în continuarea buzei iar corpul era alcătuit din 2 până la 4 bucăți.

Decorul vaselor nesmălțuite se realiza prin procedee combinate, pictare cu pensula și îmbinare, fiind dispus în partea superioară a vasului (gură, umeri și toartă). Decorul în relief este compus din brâie alveolare, realizate cu degetul, fiind aplicat fie sub buza vasului, la baza toartelor, delimitând astfel porțiunea ornamentată și pe toartă, fie se regăsește, constând din unul sau două brâie alveolare în punctul de maximă circumferință a vasului și de asemenea pe toarte. La unele vase, brâul de pe toarte este unit cu cel de pe piept și cu alte două brâie oblice, formând astfel un tiunghi, rezultând astfel un decor mai complex și totodată conferind vasului o mai mare rezistență în zona de prindere.

Decorul pictat este compus din linii drepte, frânte, valul simplu și valul dublu, fiind dispus pe buză – o linie dreaptă, sub buză – un val dublu, după care urmează o bandă circulară de linii frânte oblice paralele și apoi o linie dreaptă, iar pe toate, peste decorul alveolar, este trasată o linie roșie.

Referitor la cromatică, aceasta este redată de culoarea roșiatică a lutului și de decorul de culoare roșie.

Decorul vaselor smălțuite era reprezentat de petele de culoare, verde și brun neregulate dispuse pe toată suprafața vasului, procedeul folosit fiind stropirea cu pensula. De asemenea, poate apărea și decorul în relief, constând din trei brâie alveolare, dispuse pe corpul vasului și pe toarte (unul imediat sub buză și unul pe diametrul maxim al pântecului, precum și câte două brâie pe fiecare toartă).

Bibliografie

*** 1969 – *Arta Populară românească*. Editura Academiei R.S.R., Institutul de Istorie a Artei, București.

Blaj 2004 – Blaj V., *Ceramica populară bănăţeană. Repertoriul meşterilor şi al centrelor rurale*, Editura Waldpress, Timișoara, pl. XXI, XXIV.

Lazăr 1998 – Lazăr A., *Ceramica bănăţeană, dovadă de cultură materială a unei existenţe multimilenare*, Analele Banatului, Etnografie, IV, p. 105-111.

Vasınca-Hadiji 2011 – Vasınca-Hadiji M., *Ceramica de Jupâneşti (I) Ceramica Rituală*, Editura Eurostampa, Timișoara.

Fig. 1. Oală mare (oală de ospete), nr. inv.: 6492; loc de proveniență: Jupânești (jud. Timiș); meșter: Frățuțescu Solomon; datare: generală ¼ sec. XX; dimensiuni: h = 55 cm; diam gură = 26 cm; diam. bază = 24 cm.

Fig. 2. Oală mare (oală de ospete); nr. inv.: 6498; loc de proveniență: Jupânești (jud. Timiș); meșter: Frățuțescu Solomon; datare: generală ¼ sec. XX; dimensiuni: h = 65 cm; diam gură = 28 cm; diam. bază = 27 cm.

Fig. 3. Oală (oală de ospete); nr. inv.: 6591 loc de proveniență: Jupânești (jud. Timiș); meșter: Lădăriu Solomon; datare: generală ¼ sec. XX; dimensiuni: h = 36 cm; diam. gură = 20 cm; diam. bază = 17 cm.

Fig. 5. Oală mare (oală de ospete) nr. inv.: 6364; loc de proveniență: Jupânești, jud. Timiș; meșter(i): Frățuțescu Solomon; datare: generală ¼ sec. XX; dimensiuni: h=42 cm; diam. gură = 20 cm; diam. bază = 18 cm.

Fig. 6. Oală decorativă; nr. inv.: 6741; loc de proveniență: Jupânești, jud. Timiș; meșter: Frățuțescu Solomon, datare: generală ¼ sec. XX; dimensiuni: h = 64 cm; diam. gură = 30 cm; diam. bază = 27 cm.

Drumul manuscriselor

Dr. MARIA MÂNDROANE
Muzeul Satului Bănăţean

Cuvinte cheie: manuscris, teologi, neam românesc

Key words: manuscripts, theologians, romanian ethnicity

Rezumat: *Pe lângă istoria orală, care în spaţiul românesc a funcţionat de veacuri, ajungând de-abia în timpurile moderne să-şi piardă intensitatea şi uneori chiar identitatea, istoria scrisă curge şi ea într-o vechime, e drept mai mică, totuşi nemăsurabilă în timp, prin intermediul manuscriselor.*

Abstract: *In addition to the oral history, which in Romanian operated space ages reached only in modern times to lose intensity and sometimes even the identity, written history streamed and she in an old, small, is as yet nemăsurabilă in time, through manuscripts.*

Sunt cunoscute îndeosebi şcolile de lângă biserici şi mănăstiri unde, în ritmul solvei româneşti se începe acel mesteşug, deosebit de miticos al copierii cuvântului sfânt, din Biblie şi cărţile sfinte, prin intermediul cuvântului românesc, într-o vreme în care tiparul era extrem de îndepărtat de posibilităţile cotidiene. Misia acelor călugări scribi era să împrăştie în popor cuvântul lui Dumnezeu, purtând prin peregrinările lor, peste tot cuprinsul românesc, acele manuscrise scrise după puţinele cărţi existente.

În timp pe lângă astfel de manuscrise, circula în lumea satelor așa zisele jurnale: fie ele de cătănie (de înstrăinare), fie de însemnări, amintiri, cugetări, etc. Până prin anii 1990- 2000, de prin podurile caselor vechi s-au putut recupera, o sumă de jurnale, caiete păstrate generaţii întregi, de cei care doar puteau să viseze ce înseamnă lumina venită din carte, căci ţăranii noştri, prinşi în munca grea a pământului, într-adevăr doar mai puteau visa, în nopţile lungi de iarnă, ce ar fi putut însemna pentru fiecare în parte deschiderea spre această lumină (cartea), prin învăţătură. Unii dintre ei „împătimiţi de carte”, merg chiar mai departe: citesc cu nesaţ, învaţă şi încep ei înşişi să scrie. Este unul dintre motivele pentru care ţăranii fără şcoală, devin buni autodidacţi, reunindu-se treptat într-o mişcare specifică pentru habitatul bănăţean, **Condeierii plugari**.

Vorbind însă despre mulțimea manuscriselor, trecute dintr-o ladă în alta, de prin podurile caselor, acestea au ajuns până la noi și nimeni, niciodată, dintre urmași, nu s-ar fi gândit să le înstrăineze sau pur și simplu să le dea foc; ele se transmiteau prin generații aidoma istoriilor orale. Erau prețioase chiar și pentru neștiutorii de carte (sau mai ales pentru ei), fiindcă erau purtătoarele de mesaje și de „lumină”, precum toate producțiile românești purtate de veacuri din gură în gură.

Doar timpurile moderne, pe care le trăim, cu mijloace mas media și de propagare rapidă, gen computer, poate să inteprindă gesturi de-a dreptul grotești, de stergere a acestor urme, „sfinte” așa zice pe criteriul unor „moșteniri desuete” și care „încurcă” sau mai grav devin hrana rozătoarelor... Nu pot uita o întâmplare povestită de condeierul plugar Iosif Cireșan Loga, cu lacrimi în ochi: *„Io eram prieten bun cu Aurel Novac, din Bocșa, confrate de-al meu, mai în etate. Era un om citit, ca toți condeierii, și năspus dă talentat: scria poezie, proză, cânta, ca și cantor în biserică, și desena foarte frumos. O fost cunoscut și apreciat, iar după șe o trecut la ale veșnice, toace scrierile lui, cum se obișnuia, ar fost suice în pod. Cât timp să fi trecut, nu știu, ani buni, dăstul că odată, numa să vedzi, trec prin fața casei lui și simt miros dă fum. Dau să intru în curce și se să vedz”?! Jinerele în mijlocul oborului o facut un foc mare și în jur gramada ... cu cărți; le punea pră foc. M-o chemat fata lu Aurel, aproape plângând, că erau ale lu tată-su... dar jinerele nu și nu... că s-or încuibat hârți în ele ... să le ardă pră toace. M-am rugat să nu le ardă... să mi le geie mie... așa cum îs, că-i mare păcat, când șineva așa dă cunscut ca Aurel Novac s-o munșit să le adune, s-o munsit să scrie... și m-or lăsat... Și așa am salvat șe s-o măi putut salva, dă n-o intrat la foc”*. Acea arhivă salvată de condeier, împreună cu a condeierului însuși, dopotrivă cu obiectele etnografice donate constituie azi baza reconstituirii **Casei condeierilor** și a **Ahivei**. Cu mult mai prevăzător condeierul Iosif Cireșan-Loga nu și-a găsit liniștea până nu s-a asigurat că migala acestor manuscrise... vor fi la adăpost... unde mai în siguranță decât într-un Muzeu?! Din păcate gestul condeierului este singular, dacă ne gândim la manuscrisele celorlalți condeieri, risipite pe foi volante sau pur și simplu pierdute, cât și la greutatea recuperării lor pentru a fi restituite posterității...

Câteva gesturi de recuperare, sporadice, sunt atribuite mai degrabă întâmplării, decât sansei: mă aflam în casa parohială a recunoscutului preot, din Ciclova-Română, județul Caraș-Severin, soțru al protopopului de Oravița, Virgil Musta, preotul Ioan Măran, „Taica popa” visând, fără prea multe speranțe, măcar să pot face atingere cu vremurile îndepărtate, când preotul era recunscut în lumea satului pentru gesturile sale de mărinimie, dar mai cu seamă pentru calitatea de român, luptător împotriva dualismului austro-ungar și înfruntând cu eroism închisorile de la Seghedin... Desigur însă că urmele din 1850 s-au sters, peste ele supapunându-se alte urme, lăsate de preotul Ioan Stoia, care și el ca preot se instalează aici pe la 1909. Trecut în neființă și acesta, cu urmașii

care s-au înstrăinat de sat, ba chiar și de România, parte din biblioteca acestui preot a fost îngrămădită într-un dulap, scos afară, în substainfoartul fostei case parohiale și abandonat intemperiiilor prin ani... Nu mare a fost surpriza urmașei, cu domiciliul actual în Germania, care vine din când în când în România pentru a se ocupa de casa scoasă la vânzare, că cineva poate fi interesat de vechiturile, care nu s-au aruncat încă. Am convenit să cumpăr câteva cărți... iar apoi la sugestia doamnei, dulapul cu tot ce era înăuntru: cărți vechi, cărți vechi bisericești, manuscrise, notițe etc.

Iată însă și o întâmplare, aporape anecdotică: Felicia Novacovici, prietena mea și o demnă urmașă a recunoscutului folclorist Emilian Novacovici, se afla în trecere, pe străzile Oraviței, când un țigănuș cu un carnețel în mână își făcea reclamă la „marfă” pentru câțiva bănuți, să-și cumpere ciocolată. Impresionată mai mult de soarta micului zdrențaros decât de ceva care nu putea să însemne mare lucru, în mâinile aceluși copil și în schimbul a câțiva bănuți, primește un carnețel copertat, f. vechi, rupt, în scoarțe de catifea. Și nu mică i-a fost surprinderea ca deschizând caietul să descopere, un scris caligrafic impecabil, conținând „Cântări populare, de la mai mulți poeți români, adunate și descrise prin Popovici Iovasico Ioan, teolog în anul (alu) III și cancelistu episcopu, Aradau, începutului an 1864”

Desigur că întâmplarea joacă uneri rolul destinului, deși anii de după Revoluție s-au dovedit cei mai prăpăstioși în acest fel, în sensul în care, „amatorii de chilipiluri”, au invadat nu doar satele bănățene, cât mai cu seamă spațiul domestic din vechile case, măturând totul în calea lor: de la mobilier, la carte și reviste, fotografi, instrumentar casnic și textil... într-un cuvânt totul!!

Și mai rău decât atât este faptul că soarta acestor obiecte furate din fostele curți țărănești ca vechituri inutile, recondiționate și scoase în afara țării, devin obiecte de mare preț și un câstig nemeritat în buzunarele excrocilor

Ceea ce este sigur și foarte trist, viitorul nu va mai putea vorbi de recuperarea acestor documente pe care noi astăzi am mai avut norocul de a ale recupera pe ici, pe colo.

*

manuscris I

Cântări populare, de la mai mulți poeți români, adunate și descrise prin Popovici Iovasico Ioan, teolog în anul (alu) III și cancelistu episcopu, Aradau, începutului an 1864.

Vorbitor de limba latină autorul manuscrisului (datat între 1864-1906) este teologul Ioan Ivasico Popovici, care se forma, în acea perioadă ca viitor preot. Scrisul lui poartă amprenta școlii și a unei limbi românești care se cauta pe sine,

cu norme neclare, ușor latinizate, pe alocuri cu pronunție dialectală, ceea ce face lectura dificilă; multe dintre cântecele arhicunoscute astăzi (*Desteaptă-te române, Marșul lui Iancu, Hora unirii; Pe stâncă neagră ș.a*), pe atunci se propagau înspre unitatea neamului. Seria de cântece în care nostalgia și dorul satului sau al mândruței formează un colaj, completează printr-un alt colaj de cântece și poezii patriotice care denotă energia, lupta tânărului, ca bun patriot, împotriva nedreptăților neamului său, pe o cale mult mai pacifistă, Cuvântul.

Însemnări pe marginea sau în subsolul textului fac trimiteri la evenimentele mai îndepărtate sau mai apropiate, așa cum se vedește în textele de mai jos:

Proclamarea Unirii principatelor:

Vino muntene, vino moldovene
Spuneți Europei voi ce doriți
Soarta română, vă stă în mână,
De voi atârna români să fiți!

De vreți în lume, s-aveți un nume
De popor liber și de bărbați,
Cereți Unirea și înfrățirea,
Țărilor voastre o proclamați!

Lumea cea mare, dă ascultare,
La ale voastre cereri și dor,
Fiți dar cu minte și mai 'nainte
Cereți o țară și-un domnitor!

De vreți dreptate și libertate,
De vreți legi bune țării a da,
De vreți să fie, să nu mai vie,
Străini în țară, a le călca,

De vreți a face, să aveți pace
Și-n fericire să 'naintați,
De vreți aceste, alt mod nu este
Decât Unirea s-o proclamați!

Tu, moldovene, și tu muntene,
În despărțire tot slabi sunteți,
Dar împreună, soarta-i mai bună,
Viață mai tare, puteți să aveți,

Nu dați cruțare, nici ascultare,
La minciuni de venetici
Vorbele rele, nu vă înșele
Cereți Unirea și stăruiți!

Cereți Unirea și înfrățirea
Țărilor voastre, bunii mei frați
Soarta română, vă este mama,
Unirea dară, o proclamați!

(Spre memoria actului din 2/14 maiu, a loviturii de stat **Cusa**.
Semnat Ivasico T.)*

O altă poezie din acest ciclu de cântece patritice **Mersul ostașilor români**, merită să fie comsemnată pentru patosul pe care îl degajă într-o „deșeptarea... din somnul cel de moarte”:

Ref.

Drum bun /bis
Toba bate,
Drum bun,
Bravi români
Cu sacu-n spate/ bis
Pe spate,
Cu armele-n mâni.

Fie zi cu soare și cerul noros,
Fie poloi, ninsoare, noi mergem voioși

Ref

Și la parade
Și la război,
Toți într-o grămadă,
Veseli mergem noi

Ref.

Steagul să lucească, pentru el trăim,
Țara să-nflorească, pentru ea murim

Ref.

Ai cu Domnul sfântul, haideți peste Prut,
Să păzim pământul, care l-am avut

* S.a folosit ortografia actuală, manuscris I 141-144.

Ref.

Pentru România,
Oricare ostaș,
De-acum va să fie,
Lui Traian urmaș

Ref.

Astfel e pe lume, românașul meu,
Falnic cu-al său nume și brav ca un leu

(Suvenire la lovitura românilor cu insurgenții poloni, în 1863)

O poezie la fel de interesantă este și **Rugăciunea domnească** unde sentimentul patriotic și sentimentul divin, aduc românului neîndreptățit surplusul de putere și îndemn spre eliberare:

(Sub) brațului tău, plin de putere
Ține totul ne-ncetat,
Ochiul tău de priveghere,
Peste noi a privegheat;
Dă-ne zile mai senine,
Tatăl nostru cel ceresc,
Îndreaptându-l și spre bine
Pe poporul românesc.

Că-ntru tine avem speranțe,
Știi Tu, Doamne, te iubim,
Cu credință ș-abnegare,
Către tronul tău privim
Și trăim spre-a ta mărire
În etern neconținut,
Dă-ne dreapta fericire,
Fie-ți numele sfințit!

O, trimite din cerime,
Peste țara ce-o avem,
Raze sfinte de lumină
Ca în noapte să vedem,
Să cunoaștem cei drept, bine,
Noi atunci te-om lăuda,
Piară rău-n rădăcine,
Vie împătăția ta!

Sune cântul de mărire
Sus în cer și pe pământ
Ca întreaga omenire,
Să-nțeleagă glasul sfânt;
Fie pace și unire,
Ura atuncia va pieri
Dă-ne astă fericire,
Dă-ne pâinea cea de zi;

Ne-am lăsat noi în păcate
Și-n acestea am trăit,
N-am stimat sfânta dreptate,
Fiul Tău am răstâgnit,
Dar Tu Doamne Preaînalte,
Să ne fi mai îndurat
Și ne iartă de păcate,
Precum noi înc-am iertat

România neferice,
Ce atât a pătimit,
Cum toții la grele bice
O puneau neconținut
Protejează cu iubire,
Apără poporul meu,
Să-i lucească sfântu soare
Și ne scapă de la rău

(suvenire la absolvirea teologiei. Ivasico)

Pe un ton mai optimist, în preajma unor evenimente, mai fericite „vinul dacului” se înfrățește cu datina romană la comemorarea... toastului

Toastului

Frați de sânge și de mamă
Ce bem toastu cel de vin
După datina romană,
Închinăm din piept, din sân

Ref. Închinăm, închinăm,
Toți închinăm,
Datina nu lăsăm

Gazda cășii să trăiască,
Aibă pâine, aibă vin,
Boiereasa fiu să nască,
Crescând Romei, fiu din sân

Ref.
Aibă pâine, aibă pâine, aibă vin,
Toți din inimă poftim!

Deie Domnul să se nască,
Fiica Romei, fiu roman,
Națiunea să-nflorească
Și să-nvingă pe dușman.

Ref.
Ne rugăm, ne rugăm...

Hai să bem, să fim cu voie,
Căci viața fără de vin
Este numai nor și ploaie
Este plină de venin.

Ref.
Să bem dară, să bem dară
Și când privim
Marea aceasta de venin

Suvenire de la 13/25, Adunarea generală a Asociației în
Cru. al (indescifrabil). Ioasico

În același ton sunt adunate între paginile ultime ale manuscrisului colinzi
religioase de Căciun: O ce veste, În orașul Betleem, Trei Crai, Mărire întru cel
de sus, Veniți ostași,
(Datate, 6/I, 1894)

Satul Bucovăț, din punct de vedere toponimic și administrativ

IOAN TRAI
Muzeul Satului Bănățean

Cuvinte cheie: Bucovăț, toponimie, comitat, plasă, județ.

Key words: Bucovat, toponimy, county, district.

Rezumat: *Satul Bucovăț, comuna Dumbrava jud. Timiș este un sat cu o istorie bogată și diversificată. Această lucrare încearcă să contureze imaginea satului prin informații toponimice și administrative. Toponimia ne permite să jalonăm în timp întemeierea așezărilor umane, să aflăm cum erau ele locuite; numele de locuri, ca și cele ale oamenilor relevă o anumită semnificație, care, descifrată corect, ne dezvăluie o mai bună înțelegere a sufletului uman.*

Abstract: *The village of Bucovat, Dumbrava Township, Timis County has a very diverse and rich history. The present study triesto observe the village history with the aid of toponimical and administrative means. The study of toponimy will allow us to observe when the settlements were founded and where, also we can understand the human soul and his thoughts.*

Toponimia

Deosebit de prețioase informații despre istoria locurilor și a oamenilor, a limbii și vieții lor materiale și spirituale ne dă toponimia. Numele de locuri reflectă primele impresii pe care pământul le-a făcut asupra omului, lucru firesc de altfel, căci pământul l-a hrănit, i-a fost adăpost și mormânt. Toponimia ne permite să jalonăm în timp întemeierea așezărilor umane, să aflăm cum erau ele locuite; numele de locuri, ca și cele ale oamenilor, relevă o anumită semnificație, care, descifrată corect, ne dezvăluie o mai bună înțelegere a sufletului uman.

Toponimele mărunte (nume de lanuri, văi, șesuri, dealuri, mici ape, lunci) oglindesc mai fidel legătura între oameni și aceste locuri, locuirea lor neîntrepută pe aceste locuri. De aceea e mai important de studiat numele de locuri decât numele satului, deoarece toponimele mărunte au supraviețuit nealterate

în mintea omului, pe când numele satului a fost la bunul plac al administrației și a suferit, de-a lungul vremii, schimbări numeroase.

La 1440, satul a fost amintit cu numele de Bujocz. În jurul anului 1514 au fost utilizate două toponime: Also-Bwkwezc și Felső-Bwkwezc (Bucovățul de Sus și Bucovățul de Jos). În anul 1596, există un prediu, Bukovetz.

Localitatea a mai fost redată cu variante apropiate de cea actuală, cum ar fi Bukovecz, în Conscripția de la 1717 și Bukovetz, în însemnările istoricului maghiar Nagy.

Etimologia denumirii localității: Oiconimul istoric Bujocz este probabil o transcriere greșită pentru **Bucovăț** < v. lb. slavă bukuovici < sl. buku „fag” + -ovici). Toponimia ne conduce spre ideea existenței pădurilor pe locurile actualelor așezări, păduri înlăturate prin defrișarea care se practica încă din neolitic (Ioniță, 1978, p. 123).

Nume de lanuri: Bălășina, Arini, Ceretu, Slatina, Râtu Mare, Gai.

Nume de ape: Pârâul Bălășina.

Arini - loc cu arini în lunca Bălășinei.

Bălășina - șes cu pădure; pârâu ce izvorăște din hotarul satului Bucovăț și se varsă în Bega, după ce trece prin localitatea Dumbrava.

Ceretu - șes cu pădure de cer; este situat în nordul satului.

Gai - pâlci de plopi și tufișuri în lunca Bălășinei.

Râtu Mare - teren cu fânețe în lunca Bălășinei; a fost un teren ierbos pe stânga Bălășinei.

Slatina - loc sărăturat la hotar cu localitatea Dumbrava (Crețan, Frățilă, 2007, p. 181).

Mai sunt și alte denumiri topografice, ca de exemplu: Merii Ciofonilor, Fântâna Gornicului, Valea lui Jurj, Poiana lui Căpiță etc.

Analizând puțin denumirile de locuri din **Bucovăț**, putem spune că toponimele provenite din nume generice (fântână, vale, poiană) devin nume proprii - oiconime (Fântâna, Valea, Poiana). Rareori vom întâlni, însă, asemenea nume topice, deoarece, chiar dacă ar fi acceptate de vorbitori, ele ar provoca confuzii în comunicările dintre oameni. De aceea, toponimele provenite din astfel de nume generice au nevoie de determinări care să le confere anumite funcții și sensuri (de identificare sau de calificare), adică să răspundă întrebărilor „a, al cui deal, vale” sau „ce fel de deal, vale” (Valea Lui Jurj etc.) (Ioniță, 1978 p. 69).

O anumită parte din numele topice provine din nume de persoane, unele cunoscute și azi în antroponimia satului, altele nu, dar existente, fără îndoială, odinioară. Numele topice de origine antroponimică indică, prin felul cum sunt derivate sau prin aspectul lor sintactic, raporturi de proprietate asupra pământului (de exemplu - Merii Ciofonilor). Slatina desemnează un loc sărăturat, dar este un termen folosit în literatura de specialitate, ce desemnează locul unde se află sau se afla un sat. Presupunem că vatra actuală a satului Bucovăț este alta decât cea pe care s-a constituit odinioară satul. Acceptând această premisă,

putem considera că vechea vatră a satului a fost pe locul care a rămas în memoria colectivă sub numele de Slatina. Schimbarea vetrei satului nu înseamnă strămutări de populații la distanțe mari sau măsuri ale voinței stăpânirii, ci, mai degrabă, o schimbare determinată de anumite necesități firești. Pericolul unor inundații permanente sau teama de jafurile turcilor, sau chiar sistematizarea satelor practică de autoritățile habsburgice la sfârșitul secolului al XVIII-lea presupun că au fost cauza mutării.

Administrație

În preambul, considerăm oportună și utilă o incursiune istorică necesară și definitorie, folosindu-ne de materialele documentare găsite, cronicile parohiale, valorificând și publicațiile din trecut și prezent, cu scopul mărturisit de a scoate considerații veridice privind teritoriul politico-administrativ al satului **Bucovăț**, încadrându-l în structuri și urmărind evoluția sa într-un proces continuu. Viața și organizarea socială și administrativă, instituțiile, formele de viață, manifestările culturale ale populației românești din Banat în perioada feudală timpurie au continuat într-o evoluție lentă, dar ireversibilă, vechiul fond de cultură și civilizație a cărui geneză trebuie căutată în vremurile bătrâne, la strămoșii noștri daci și romani, fiind îmbogățit constant de cultura și civilizația românească, ușor influențată și de cultura și civilizația bizantină. În această perioadă de mare importanță pentru istoria românilor a apărut, s-a cristalizat și s-a format cultura și civilizația română în general și instituțiile ei în special. După această epocă toate formele de manifestare umană cunosc un proces lent dar continuu de dezvoltare, în strânsă legătură cu evoluția vieții sociale, economice și politice, fapt ce duce la apariția unor noi instituții, la modificarea unora și la dispariția altora.

Românii din Banat și-au păstrat formele de organizare administrativă moștenite încă de la daci și s-au condus după normele vechiului drept românesc „*ius valachicum*”, acesta fiind folosit și aplicat din Dalmația până în Banat-Ardeal și până în Polonia, Galiția și Podolia, pretutindeni unde au trăit români (*Istoria dreptului românesc*, 1980, p. 202-203)

La venirea ungarilor în Banat, au găsit pe acest teritoriu populația autohtonă, organizată administrativ în obștii sătești, districte teritoriale și, ca sistem cuprinzător, voievodatul. În comunitățile românești se alegeau din rândul bătrânilor juzii sau cnezii, care aveau menirea de a aplana conflictele dintre membrii comunității, în conformitate cu Obiceiul pământului, norme pe care documentele vremii le-au consemnat ca: „*ius valachicum*”, „*ritus Valahiae*” sau „*consuetudo Valahorum*”. (Giurescu, Giurescu, 1973, p. 219-220).

Documentele atestă, pe teritoriul Banatului, existența unei autonomii teritoriale românești cu norme speciale de administrare, judecată și de regim al proprietății, specifice lui *ius valachicum*, determinând ca Banatul să-și mențină individualitatea distinctă de-a lungul stăpânirii regatului maghiar. În secolele

XIV-XV, jupele, forme de organizare locală grupate în jurul unei cetăți, n-au fost prefăcute de regalitatea maghiară în comitate, ci au fost lăsate românilor, sub forma autonomiei districtelor românești. Faptul este confirmat de diploma regelui Ladislau V Postumul, emisă la 1457. (Sătmărean, 1985, p. 204).

În Banatul aflat sub ocupație maghiară au existat forme administrative autonome numite districte, dintre care 8 și-au păstrat anumite privilegii date de regii maghiari până la ocuparea provinciei de turci, iar altele și-au pierdut aceste privilegii în cursul timpului. Un document din perioada medievală ne amintește de existența unui district numit Bujor, din care a făcut parte și satul **Bucovăț**. Districtul Bujor, împreună cu alte districte din zona Făgetului, făceau parte din pertinențele exterioare Domeniului Hunedoara.

Documentul are o valoare deosebită, oferindu-ne o imagine a situației românilor bănățeni, a modului de administrare la începutul secolului al XV-lea. În primul rând, ne-a sesizat existența unui district bănățean.

După campania din 1551-1552, încheiată cu asediul și cucerirea Timișoarei de către turci (26 iulie 1552), Banatul de câmpie a fost transformat în pașalâc, cu centrul la Timișoara.

Pașalâcul de Timișoara a cuprins inițial patru sangeacuri: Timișoara, Lipova, Cenad și Moldova, fiecare cu un sangeacbeu în frunte și cu un aparat administrativ, fiscal, religios și militar. Numărul sangeacurilor cuprinse în vilayetul Timișoarei a fost fluctuant, în decursul celor 164 ani de ocupație; aceste teritorii administrative mai mici, fie s-au adăugat la vilayetul Timișoarei, fie au fost luate și cuprinse în alte vilayete. Principalul dregător al vilayetului era begler-beiul, având rangul de pașă cu două sau trei tuiuri. Pe lângă comandanții importanțelor unități militare, au fost instalați numeroși slujbași care asigurau administrația locală: defterdarul cu reședința la Timișoara conducea încasarea birurilor și dijmelor; în fiecare sat se afla un serdar, cu atribuții administrative și judecătorești. Potrivit tradiției musulmane, întregul teritoriu al pașalâcului se afla în proprietatea sultanului. Pământul cel mai fertil se afla în administrația fiscului (hasuri vizirale) și asigura aprovizionarea garnizoanelor. Altă parte era împărțită în feude, aflate în folosința demnitarilor civili și militari, și în feude religioase (vacuf), pentru întreținerea moscheelor, școlilor, spitalelor și așezămintelor publice. În toată această perioadă, am găsit informații despre satul **Bucovăț**, fiind trecut în defterele turcești.

Deși din această perioadă avem puține informații care să amintească de **Bucovăț**, este sigur că satul a supraviețuit iureșului turcesc și, conform defterelor turcești, făcea parte din nahia (unitate administrativ-teritorială mică) Făget. (Enghel Pal, 1996, p. 111 și anexă p. 180)

Faptul că localitatea **Bucovăț** n-a dispărut în perioada stăpânirii turcești o confirmă însemnările inginerului italian Luigi Fernando Marsigli de la 1690-1700, unde apare ca așezare locuită, în districtul Făget (Binder, 1970, p. 70).

Imediat după ocuparea Banatului, administrația habsburgică și-a început munca de organizare și, pentru a putea evalua posibilitățile exploatații fiscale a provinciei, se va executa, încă din cursul anului 1717, o conscripție generală a Banatului. Această conscripție va fi completată în anii următori, prin elaborarea unor hărți detaliate ale ținutului, care va cuprinde toate așezările locuite sau părăsite ale Banatului (Lotreanu, 1935, p. 115).

Odată cu destructurarea nahiilor turcești din ținut, vor fi organizate trei cercuri administrative: Făget, cu 32 de sate, amplasate în spațiul estic al ținutului, Sărăzani, cu 16 sate, cuprinzând teritoriul sud-vestic al acestuia și Lunca, format din 25 de sate, poziționate în partea de nord-vest. Cele trei cercuri administrative de aici au fost arondate districtului Lugoj (Ursulescu, 2012, p. 24).

Bazat pe planuri meticuloase, s-a făcut împărțirea administrativă și teritorială, Banatul fiind organizat în districte, având în frunte administratori districțuali; satele, ca și înainte, rămâneau sub conducerea cnezilor locali, iar mai multe sate erau administrate de un obercnez.

Până în 1751, Banatul s-a aflat sub administrație militară; din acel an s-a introdus administrația civilă austriacă, menținută până în anii 1778-1779, când Banatul este încorporat Ungariei

În anul 1774, guvernatorul de atunci al Banatului, contele de Clary și Altringen, a fost înlocuit cu baronul Iosif de Brigido. Noul guvernator a dispus întocmirea unei documentații de sinteză, care să-i ofere nu numai posibilitatea unui prim contact cu stările de fapt din Banat, ci în același timp soluții concrete pentru elaborarea programului de reforme administrative preconizat de Curtea Vieneză. E mai mult ca sigur că baronul de Brigido a apelat în aceste împrejurări la serviciile unui funcționar superior al Administrației bănățene. Acesta a fost J.J. Ehrler, care a primit sarcina întocmirii unui raport amănunțit asupra tuturor problemelor care confruntau în acea vreme conducerea imperială din Banat. Din această sinteză, concepută prin anii 1773-1774, se desprind informații bogate despre situația economică, demografică și administrativă a Banatului din acea vreme. Astfel aflăm că satul **Bucovăț**, în anul 1774, făcea parte din punct de vedere administrativ din districtul Lugoj, cercul Făget și era un sat locuit de români (J.J. Ehrler, 1982, p. 142).

Anexarea Banatului la Ungaria a fost un eveniment cu consecințe istorice importante pentru această provincie. Banatul este încorporat Ungariei și este organizat, administrativ și politic, în comitate.

Comitatul Caraș a fost organizat (1780) în cinci cercuri: Bulci, Căpâlnaș, Lugoj, Caransebeș și Oravița, cu reședința la Lugoj. Partea nordică a comitatului Caraș era împărțită în două cercuri – Bulci, în vest, și Căpâlnaș, în est. Localizarea excentrică, la Mureș sau în apropiere, a celor două sate reședință relevă importanța comerțului cu produse (îndeosebi sare) care se desfășura pe acest râu la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul veacului următor. Aceste „porturi”

au fost preferate unor centre tradiționale, precum Făgetul. Cercul Căpâlnaș se extindea la sud de Mureș, în colțul nord-estic al comitatului, integrând cea mai mare parte a Depresiunii Făget, respectiv bazinul Begăi până la Bujor (Traian Vuia), în sud atingând creasta Munților Poiana Ruscă. Dacă în 1839 aceeași structură pe plăși este indicată de E. Fenyés, în 1847 același autor ne relevă o schimbare, cercul Bega înlocuind cercul Căpâlnaș. În realitate, după cum reiese din descriere, noua plasă ocupă partea sudică a fostei plase Bulci, iar noua plasă Bulci preia jumătatea sa nordică și plasa Căpâlnaș în întregime (Rusu Raularian, 2007, p. 183). În 1779, odată cu anexarea Banatului la Ungaria, **Bucovățul** face parte din comitatul Caraș, cercul Căpâlnaș, iar în anul 1847 **Bucovățul** trece la plasa Bulci.

În teritoriile supuse administrației maghiare se reintroduce forma de proprietate feudală, reglementându-se prin Urbariul din 1780 raporturile dintre proprietarii feudali și țăranii iobagi. Prediile și moșiile statului sunt vândute, împreună cu titlurile nobiliare, creându-se, astfel, o nouă nobilime feudală în Banat.

După înfrângerea revoluției din 1848 din Transilvania și Banat, prin Constituția din 4 martie 1849, bănățenii au fost organizați într-o provincie numită Voivodina Sârbă și Banatul Timișan, care aparținea de Austria, realitate care va dăinui până în anul 1860.

Drept favoare pentru serviciile militare împotriva Revoluției maghiare, sârbilor li se promite, de către împăratul Francisc Iosif, organizarea unui ținut autonom al Voivodinei sârbești, ca o țară de coroană a monarhiei austriece, independentă de coroana maghiară, conform Constituției din 4 martie 1849, articolul 72. În toamna aceluiași an 1849, în întreaga monarhie este instaurată guvernarea neoabsolutistă, în care rolul cel mai important în luarea deciziilor îl are ministrul de interne Bach.

În 18 noiembrie 1849, Francisc Iosif confirmă organizarea provizorie a noii provincii, intitulată „Voivodina Sârbească și Banatul Timișan” (*Vojvodatu Serbico et Temesiensi Banatu*). Proiectata alipire a Banatului Timișan la Voivodina generează un val de proteste ale românilor, care cereau o eventuală alipire la Principatul Transilvaniei; dar protestele rămân fără rezultat. Noul teritoriu cuprindea fostele comitate Caraș, Timiș și Torontal, precum și Bacica. Provizoriu, a fost condus de un guvernator militar, direct subordonat Ministerului de Interne de la Viena, și un comisar ministerial, ca locțiitor, ce avea în atribuții problemele civile.

Guvernul își avea reședința la Timișoara. Voivodina Sârbească și Banatul Timișan a fost organizată prin decretul imperial din 31 decembrie 1851. Guvernul de la Timișoara era format dintr-un guvernator (vice-prezident), un consilier aulic și din consilieri guverniali. Noua structură politico-administrativă va fi „definitivă” la intrarea în vigoare a Ordinului Ministrului de Interne din 1 februarie 1854, respectiv la 1 mai 1854.

Date privind populația și organizarea administrativă sunt prezente și la E. Fényes (1857). Astfel, noul ținut a fost format din cinci districte: Lugoj, Timișoara, Becicherecu Mare, Neoplanta (Novi Sad) și Zombor. Districtele „Banatului Timișan”, Lugoj, Timișoara și Becicherecu Mare, corespundeau în totalitate fostelor comitate Caraș, Timiș și Torontal. Se schimbaseră însă unitățile administrative de rang inferior, adică cercurile. Numărul acestora a crescut, cu excepția districtului Lugoj (fostul comitat Caraș). Astfel, în districtul Lugoj, cercurile Bulci și Căpâlnaș au dispărut, fiind înlocuite de cercul Făget. În perioada Voivodina Sârbească și Banatul Timișan, **Bucovățul** face parte din districtul Lugoj, cercul Făget.

Perioada neoabsolutistă se sfârșește odată cu Diploma din 20 octombrie 1860, prin care se proclamă și se promite autonomie națională tuturor provinciilor și popoarelor din monarhie. Prin Diplomă, se restituie Ungariei și Transilvaniei vechile lor Constituții, anterioare anului 1848. Astfel, în ciuda numeroaselor proteste ale bănățenilor, ce doreau să își păstreze autonomia sau să fie alipiți Principatului Transilvaniei, în 15 decembrie 1860 provincia „Voivodina Sârbească și Banatul Timișan” este anexată Ungariei (Rusu, 2007, p. 191).

Din punct de vedere administrativ, se revine la formula organizatorică anterioară evenimentelor din martie 1848 (*Vormärz*), fiind repuse în drepturi comitatele și cercurile. Astfel, districtele Lugoj, Timișoara și Becicherecu Mare revin la denumirile lor tradiționale de comitate, Caraș, Timiș și Torontal.

Și în comitatul Caraș sunt prezente cinci cercuri, aproape aceleași cu cele din E. Fényes (1847). Se schimbă doar denumirea unora: apare astfel cercul Făget în loc de Căpâlnaș sau Bulci, și cercul Bocșa în loc de Carașova. Cercul Bega, menționat, dar nu și delimitat de E. Fényes (1847), ocupă jumătatea sudică a fostului cerc Bulci, până aproape de Lugoj (Rusu, 2007, p. 193). **Bucovățul** face parte din cercul Lugoj, plasa Făget.

Prin patenta din 27 decembrie 1860 împăratul Franz Joseph I a decis, împotriva voinței românilor și a sârbilor, anexarea Banatului la Ungaria. În urma creării statului dualist în 1867 și prin desființarea în 1872 a regimentelor grănicerești, întregul Banat a trecut sub administrația Ungariei (Bizerea, 1975, p. 20-21).

Dualismul a fost aprobat printr-o lege a Parlamentului maghiar, în martie 1867, și a fost consfințit prin încoronarea formală a lui Francisc Iosif ca rege al Ungariei. Lua astfel naștere Imperiul Austro-Ungar, format din două state separate: Austria și Ungaria, o uniune cu caracter economic. Partea comună se limita la împărat și curtea sa, ministrul de externe, ministrul de război și cel de finanțe. Nu exista prim-ministru sau cabinet comun. În schimb, monarhia comună își avea expresia în delegații; fiecare jumătate imperială avea câte o delegație a câte 60 de membri. În Ungaria, Camera Magnaților alegea prin vot direct 20 dintre ei, din care unul era obligatoriu croat, iar Camera Reprezentanților – 40, din care cel puțin patru croați. Organizarea administrativă a noului stat maghiar s-a definitivat prin legile din anii 1870, 1871, 1876 și 1886, care confirmă

comitatele (*megye*) ca unități administrative de bază, și creează comunele, ca forme de organizare cu personalitate juridică (Rusu, 2007, p. 196).

Comitatele erau împărțite în cercuri (*járás*), ca și mai înainte. Acestea erau unități administrativ-teritoriale care nu aveau personalitate juridică. În fruntea unui cerc se afla un protopretor sau prim-pretor, sau solgabirău (*szolgabíró*). Acesta era ales pe șase luni, și reales, prin tradiție, până la pensie. El exercita dreptul de supraveghere și control asupra administrației comunale și menținea ordinea publică.

Organizarea comunală s-a realizat prin legile XVIII din 1871, V din 1876, XXXIV și XXXIX din 1881, și s-a definitivat prin legea XXII din 1886. Spre deosebire de România, în Ungaria legiuitorul a înțeles să acorde fiecărui sat o organizare administrativă proprie, deci fiecare sat era, totodată, comună, de unde și existența unei autonomii administrative mai largi. Totuși, erau supuse reglementării prin lege constituirea de noi comune (practic, de noi sate) și schimbările de denumire ale comunelor existente.

Comunele se împărțeau în comune mici (*kis községek*) și comune mari (*nagy községek*). Ca organ deliberativ, fiecare comună avea o reprezentanță comunală, formată din membri aleși și viriliști. Reprezentanța era prezidată de jude, în comunele mici și mari, și de primar, în orașele cu magistrat. În atribuțiile reprezentanței intrau toate problemele locale, iar hotărârile sale erau direct executorii. O parte din deliberările sale erau însă supuse tutelei administrative a municipiului. Ele aveau în vedere bugetul, repartizarea și perceperea impozitelor, achiziționarea sau înstrăinarea bunurilor comunale, contractele de închiriere și arendă care treceau de șase ani, funcționarea serviciilor și desființarea lor, întreținerea, repararea sau demolarea monumentelor artistice sau istorice. Organul executiv era antistia comunală. Alcătuită mai demult doar din primar (jude) și notarul comunal, ea s-a transformat într-un organ colectiv din care făceau parte, în comunele mici, judele, doi jurați și medicul cercual, iar în cele mari, judele și supleantul său, cel puțin patru jurați, casierul, notarul, directorul orfelinatului, medicul și veterinarul

Primarul, viceprimarul și consilierii erau aleși de obștea alegătorilor; primarul avea un mandat de trei ani, respectiv de șase ani în orașele cu magistrat. Ceilalți funcționari erau aleși de membrii reprezentanței comunale.

Șeful administrației în comunele mari și mici era notarul, care îndeplinea sarcinile unui secretar al Primăriei. Totodată, era singura persoană cu activitate permanentă la nivelul administrației comunei și deseori rămânea neschimbat până la pensie. Era încasator de impozite în comunele mici, iar în cele mari controla strângerea acestora de către casier. Ținea în evidență cadastrul funciar, era ofițer de stare civilă și întocmea acte de tot felul pentru locuitorii comunei. Pentru a activa ca notar, un candidat trebuia să urmeze cursuri de specialitate.

Întreținerea întregului aparat funcționăresc comunal, și îndeosebi a notarului, revenea în sarcina comunei. Unele comune, dintre cele mici, și mai ales

cele situate în zone montane cu potențial economic scăzut, nu puteau întreține notarul. Astfel, ele se asociau, constituind cercuri notariale (a nu se confunda cu cercurile de tip plasă, ca subunități administrative ale comitatelor) (Rusu, 2007, p. 200).

Prin desființarea regimentelor grănicerești bănățene (1872), ia naștere un nou comitat, Severin, cu reședința în orașul Caransebeș, iar comitatele Caraș, Timiș și Torontal își măresc considerabil teritoriul, atingând în sud linia Dunării. Și în comitatul Caraș are loc o fragmentare accentuată și o creștere a numărului de cercuri, în paralel cu extinderea comitatului spre sud, prin alipirea unei părți din fostul regiment sârbo-bănățean. Astfel, în nord ia ființă cercul Mureș, incluzând partea nordică a cercului Făget și unele așezări din cercul Bega (Rusu, 2007, p. 204). În perioada de început a dualismului, **Bucovățul** făcea parte din comitatul Caraș, cercul Făget.

În decada 1880-1890, are loc o reorganizare de mică amploare a noului comitat Caraș-Severin, rezultat în urma unei fuziuni impuse de Legea maghiară LV din 1880. Cercurile existente la momentul fuziunii își păstrează în linii mari teritoriul. **Bucovățul** făcea parte din comitatul Caraș-Severin, cercul Făget.

În comitatul Caraș-Severin, constituit în 1881, au ființat *14 plăși*. Fiecare dintre acestea avea arondate un anumit număr de așezări rurale din comitat. În fruntea lor se afla un *protopretor* sau *prim-pretor*, consemnat în înscrisurile perioadei și nominalizat în limbajul de atunci cu termenul de *solgabiro*. Era ales de Adunarea generală a comitatului pentru o perioadă de șase luni și reale, de regulă, dacă nu săvârșea abateri, până la pensie. Era ajutat de un *vicepretor* sau de mai mulți, dacă cercul era de întindere mare și bine populat, de un *revizor contabil*, un *medic cercual* și un *veterinar*. Solgabirăul, prin subordonații săi, exercita supravegherea și controlul asupra administrației comunale, fiind investit și cu atribuții privind menținerea ordinii publice. Transmitea către antistiele comunale ordinele primite de la ministere sau de la conducerea comitatului și, în același timp, raporta acestora din urmă solicitările sau doleanțele venite de la autoritățile locale.

Pentru a oferi o imagine mai clară asupra a ceea ce a însemnat plasa Făget în contextul teritorial și habitational al comitatului Caraș-Severin, considerăm a fi prezentate, punându-se accentul pe definirea atribuțiilor care au intrat în competența membrilor antistiei comunale. Cunoscându-le atribuțiile, implicit, în conștiința cititorului se dezvăluie imaginea unui sat românesc organizat conform unor reguli agreeate prin consensul locuitorilor, aflat în proces de modernizare încă din ultima perioadă a stăpânirii habsburgice în Banat. Legea în sine oferea cadrul instituțional menit să asigure progresul, dar resursele materiale modeste de care dispuneau comunitățile sătești au constituit un impediment în aplicarea ei *ad Uteram*. De aceea s-a simțit nevoia corectării ei prin alte patru acte normative, adoptate în anii 1876, 1881 și 1886. Scopul acestora era de a se găsi soluția optimă pentru ca mecanismul instituțional de la nivel local să

funcționeze eficient, să fie evitate cheltuielile inutile de personal, dar și să pună la dispoziția autorităților locale obediente mijloacele necesare în vederea intensificării acțiunii de maghiarizare, devenită obsesie pentru guvernanții de la Budapesta începând cu anul 1875.

Pentru îndeplinirea acestor cerințe guvernamentale, prin legea comunală din anul 1876 s-a statuat obligația arondării unor comune mici la altele mai mari, prin crearea unor *notariate cercuale*. Numele acestor structuri administrative a fost dat în legătură cu termenul latin *notarius*, care, în perioada amintită, îl desemna pe conducătorul cancelariei comunale.

Înainte de organizarea acestor noi structuri, aproape fiecare comunitate locală avea un notar, numit în documentele perioadei și cu titlul de *jegyzo*. Deși nu suntem în posesia unor informații amănunțite în legătură cu cercurile notariale din ținut, este sigur că ele grupau un număr mai mic sau mai mare de sate coordonate de un *notar cercual* (*korjegyzo*), care-și avea reședința într-o localitate mai importantă. Asemenea structuri au existat fără îndoială în ținut, fiind subordonate plășilor Făget, Bega și Mureș, ce au avut arondate sate aici. Dintre acestea, pot fi amintite cele de la Curtea, Coșava, Gladna, Bujor (Traian Vuia) și Făget, din plasa Făget, la care se adaugă Sintești și Ohaba Română, din plasa Mureș și localitățile Mănăștiur, Leucușești, Sudriaș și Balinț, aparținătoare plasei Balinț. În fapt, ele au prefigurat repartizarea actuală a satelor pe comune (Ursulescu, Timișoara, 2012, p. 86).

Organizarea administrativă efectivă a teritoriului actualelor județe Arad, Timiș și Caraș-Severin a cunoscut, de la crearea dualismului (1867) și până la Marea Unire din 1918, două etape: una de mari prefaceri, în deceniul 1870-1880, și una de stabilitate, vreme de aproape patru decenii (1880-1918). Ținând cont de faptul că majoritatea structurilor și-au păstrat formula organizatorică și în cadrul statului român până la Legea de unificare administrativă din 1925, se poate spune că organizarea administrativă din această perioadă este una de referință, concurând ca durată epoca dintre domnia lui Iosif al II-lea și Revoluție (1790-1848), respectiv epoca actuală (din 1968 până în prezent, cu schimbări minore la nivelul întregii regiuni) (Rusu, 2007, p. 204).

La sfârșitul Primului Război Mondial (1914-1918), la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 se proclamă Unirea cu Țara; teritoriul satului **Bucovăț** intră în granițele sale naturale, ale statului român.

În spațiul analizat, până la *Legea de unificare administrativă* din 1925, au rămas în vigoare, în general, vechile limite. În județul Caraș-Severin nu au loc schimbări, decât de nume: plasa Mureș a fost redenumită Birchiș, Punerea în practică a prevederilor noii Constituții (1923) s-a făcut prin *Legea pentru unificarea administrativă* din 14 iunie 1925 (promulgată prin Decret Regal nr. 1972 / 13 iunie 1925, publicată în *Monitorul Oficial* nr. 128 din 14 iunie 1925). Aceasta conținea doar prevederile de bază, nu și împărțirea propriu-zisă pe județe.

Noua împărțire administrativă a fost publicată începând cu octombrie 1925 și a intrat în vigoare la data de 1 ianuarie 1926. Împărțirea majoră, pe județe și comune, a fost promulgată prin Decretul Regal nr. 2465, și a fost publicată în M.O. nr. 220 din 7 octombrie 1925. În actul publicat în Monitorul Oficial, se arată chiar în articolul 1 că „județele Caraș-Severin și Timiș-Torontal rămân în forma lor actuală până la o nouă cercetare”.

Organizarea celor două județe avea să fie realizată abia în decembrie 1925, prin Decretul Regal nr. 3840 din 21 decembrie, publicat în M.O. nr. 284 din 23 decembrie 1925. Decretul prevedea doar două județe, Caraș, cu reședința la Oravița, și Severin, cu reședința la Lugoj. Județul Severin, format din plășile Beghei (Balint), Birchiș, Lugoj, Făget, Timiș, Caransebeș, Teregova și Orșova, plus comunele menționate din plasa Bozovici, și fără comuna Gărâna (Wolfsberg) (Rusu Raularian, 2007, p. 225). **Bucovățul** făcea parte din județul Severin, plasa Făget.

Sub un nou regim politic, al Partidului Național-Țărănesc condus de Iuliu Maniu, care a înlocuit guvernul liberal Brătianu, Legea de unificare administrativă a fost schimbată cu *Legea pentru organizarea administrațiunii locale* din 3 august 1929 (promulgată prin Decretul Regal nr. 2721 din 29 iulie și publicată în M.O. nr. 170 din 3 august 1929). Principala noutate a legii era reprezentată de apariția a încă două nivele de organizare, adăugate celor existente: Directoratele Ministeriale, ca nivel suprajudețean, și satul, căruia i se conferă, în premieră, personalitate juridică, ca nivel subcomunal. Directoratele Ministeriale Locale au apărut din necesitatea de a avea un nivel regional al organizării administrative. Constituția din 1923 prevedea ca unități administrativ-teritoriale comuna și județul, astfel încât o organizare bazată pe regiuni administrative ar fi fost neconstituțională (după cum demonstraseră proiectele precedente de organizare pe regiuni). Directoratele Ministeriale Locale, în număr de șapte, activau ca organe deconcentrate ale autorității centrale, și erau compuse din directorul ministerial local și șefii serviciilor ministeriale locale, ca organe executive ale Guvernului. Între aceste servicii ministeriale locale, se numărau următoarele: interne, finanțe, instrucție publică, culte, agricultură, domenii, lucrări publice și comunicații, industrie și comerț, muncă, sănătate și ocrotire socială.

Județele Arad, Timiș-Torontal, Caraș, Severin și Hunedoara au fost arondate Directoratului Ministerial de la Timișoara, a cărui funcționare (ca și în cazul celorlalte) a început la 1 ianuarie 1930 (Rusu, 2007, p. 227).

Prin legi de modificare succesive, în total 11 între 1929 și 1934, s-a revenit practic la prevederile legii din 1925. Era însă nevoie de o lege nouă, care să pună ordine în haosul legislativ creat de numeroasele modificări ale legii administrației. Acest act normativ a apărut în 1936, din nou sub auspiciile liberale: *Legea administrativă* din 27 martie 1936, publicată în M.O. nr. 73 din aceeași zi. Se revine aproape în totalitate la prevederile legii de unificare din 1925, iar prefectul devine iarăși reprezentantul Guvernului în județ și șeful administrației județene.

Se instituie pentru prima dată Consiliul de Prefectură, ca organ consultativ la prefectului, format din șefii serviciilor publice deconcentrate. Regulamentul de aplicare al acestei legi a apărut abia la 18 februarie 1937, dar acesta reprezintă un real progres, explicând cu maximă claritate atribuțiile proprii fiecărui serviciu și birou din cadrul administrației locale.

Legea nu a apucat să-și arate roadele, căci regele Carol al II-lea a decis, la 10 februarie 1938, în contextul instabilității politice apărute ca efect al rezultatului alegerilor din 20 decembrie 1937 (când nici un partid nu a obținut suficiente voturi pentru a forma Guvernul), instaurarea regimului monarhic autoritar, numind în fruntea Guvernului pe Patriarhul Miron Cristea. Noul regim, de dictatură regală, a fost definitiv instalat în urma publicării unei noi Constituții, la 27 februarie 1938. Principala noutate este apariția ținuturilor, ca forme de organizare administrativă la nivel regional. Județele Arad, Timiș-Torontal, Caraș, Severin și Hunedoara au fost incluse ținutului Timiș, cu reședința la Timișoara (Rusu, 2007, p. 231),

Nici această organizare nu a fost de durată. În urma evenimentelor externe, respectiv debutul mării conflagrații mondiale și Dictatul de la Viena, regimul carlist este înlocuit, iar noul guvern, instalat la 4 septembrie 1940, a suspendat Constituția din 1938 și toate legile aferente, inclusiv cea administrativă. Se reintroduc prevederile legilor anterioare, printr-un nou act normativ, *Legea nr. 67* din 21 septembrie 1940. Județul redevine unitate administrativ-teritorială cu personalitate juridică, iar ținuturile sunt desființate. Împărțirea efectivă pe județe, plăși și comune s-a făcut puțin mai târziu, aceasta fiind preluată conform Recensământului din 1941. Se constată modificări minore față de organizările anterioare (Rusu, 2007, p. 231),

În 1950, autoritățile comuniste au luat decizia de a schimba din rădăcini organizarea administrativă din România, copiind modelul sovietic, cu o structură pe trei nivele: regiuni, raioane și comune. Localitățile urbane se divizau în orașe de interes republican, regional sau raional. Aceste prevederi erau conținute în *Legea nr. 5* din 8 septembrie 1950.

Comuna reprezenta o unitate administrativă și economică delimitată teritorial, alcătuită dintr-unul sau mai multe sate apropiate. Satul în care se găsea reședința sfatului popular comunal era centrul comunal. Comuna era subordonată direct raionului.

În total, la nivel național existau 28 de regiuni. Numărul acestora era considerat probabil prea mare, astfel încât prin Decretul nr. 331 din 27 septembrie 1952, numărul regiunilor se reduce de la 28 la 18. Tendința de centralizare se manifestă și în anii următori, prin reducerea numărului de regiuni de la 18 la 16, instituită prin Decretul nr. 12 din 4 ianuarie 1956. Același decret modifică în sens pozitiv numărul raioanelor și al orașelor. Principala schimbare în Banat a fost dispariția regiunii Arad, ale cărei raioane sudice (Sânnicolau Mare, Arad și Lipova) au fost alipite regiunii Timișoara.

În cadrul regiunii Timișoara existau patru orașe de subordonare regională (Timișoara, Arad, Lugoj și Reșița) și 16 raioane, acesta fiind cel mai mare număr de raioane din această epocă, a regiunilor de tip sovietic. **Bucovățul** făcea parte din regiunea Timișoara, raionul Făget.

În 1960, regiunile Timișoara și Oradea își schimbă numele în Banat și, respectiv, Crișana, în urma promulgării Legii nr. 3 din 24 decembrie 1960. Această lege marchează revenirea parțială la formele tradiționale de organizare administrativă a teritoriului românesc și un prim pas spre desprinderea de sistemul sovietizat existent în deceniul al șaselea (Rusu, 2007, p. 241).

În 1968 este revizuit întreg sistemul administrativ și se revine la județ ca unitate administrativă de bază. Se renunță la regiune și raion ca circumscripții administrative. Localitățile sunt organizate în municipii, orașe și comune. Noile reglementări au fost instituite prin Legea nr. 2 din 1968, publicată în *Buletinul Oficial* din 17 februarie 1968. Noua lege a fost ușor modificată în același an, prin Legea nr. 55 din 19 decembrie 1968. Prin legea nr. 2 din 1968 sunt create actualele județe Arad, Timiș și Caraș-Severin, în forma existentă și astăzi. **Bucovățul** face parte din județul Timiș, comuna Dumbrava.

Organizarea administrativă după 1990: în ciuda unor cereri repetate de reînființare a județelor interbelice, organizarea din 1968 a rămas în vigoare. Singurele modificări au fost efectuate la nivel local.

Bibliografie

1. Ioniță, 1978 - Vasile Ioniță, *Nume de locuri din Banat*, Editura Facla, Timișoara, 1978.

2 Crețan, Frățilă, 2007 - Remus Crețan, Vasile Frățilă, *Dicționar geografico-istoric și toponimic al județului Timiș*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2007.

4 Istoria, 1980 - *Istoria dreptului românesc*, vol. I, Editura Academiei, București, 1980.

5 Giurescu, Giurescu, 1973 - C-tin C. Giurescu, Dinu C: Giurescu, *Țara Românească în sec. XIV-XV*, București, 1973,

6 Sătmărean, 1985 - Cornel Sătmărean, *Un litigiu din anul 1390 și instituția jurătorilor tocmelnici*. în „Banatica”, VI, Reșița, 1985.

7 Enghel Pal, 1996 - Enghel Pal, *A temesvári és Moldovai szandzsák törökkori települései (1554-1579)*, Szeged, 1996, (*Așezările în epoca turcească din sangeacurile Timișoara și Moldova(1554-1579)*).

8 Binder, 1970 - Pavel Binder, *Lista localităților din Banat de la sfârșitul secolului alXVII-lea*, în „Studii de istorie a Banatului”, vol. II, Timișoara, 1970.

9 Lotreanu, 1935 - Ion Lotreanu, *Monografia Banatului*, Timișoara, 1935.

10 Ursulescu, 2012 - Ana Ursulescu, *Ținutul Făgetului, comunitate, biserică și școală între anii 1842-1918*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2012

11 J.J. Ehler, 1982 - J.J. Ehler, *Banatul de la origini până în prezent, 1774*.
Ed. Facla, Timișoara, 1982.

12 Rusu, 207 - Rusu Raularian, *Organizarea spațiului geografic în Banat*,
Ed. Mirton, Timișoara, 2007.

13 Bizerea, 1975 - M.Bizerea, *Banatul ca unitate și individualitate istorico-geografică în cadrul pământului locuit de români*, în „Tibiscus”, Timișoara, III, 1975.

Gospodăria de la Chizătău, un nou ansamblu arhitectonic oferit publicului de către Muzeul Satului Bănățean

dr. CĂTĂLIN BALACI
Muzeul Satului Bănățean

Cuvinte cheie: gospodărie, Chizătău, zidărie, construcție de lemn
Key words: household, Chizatau, masonry, timber buildings

Rezumat: În anul 2012 un întreg ansamblu gospodăresc a fost donat Muzeului Satului Bănățean, ansamblu care a cuprins pe lângă case și anexe gospodărești și o bună parte a interioarelor. Lucrările de demontare și refacere a ansamblului au durat doi ani gospodăria fiind inclusă în circuitul de vizitare începând din luna august a anului 2014

Abstract: In 2012 an entire household was donated to the Banat Village Museum and included some parts from the interior displacement, too. The works of disassemble and rebuilding were only completed in 2014 when in august the household was open to the public.

Întregul ansamblu gospodăresc împreună cu o bună parte a interioarelor a fost donat muzeului nostru de către familia domnului Bot Doru din Chizătău în anul 2012 lucrările de demontare și reconstruire a gospodăriei durând până în anul 2014. Ansamblul în sine a constituit una dintre cele mai inspirate donații oferite vreodată muzeului nostru întrucât a completat în mod fericit planul tematic al circuitului de vizitare cu o gospodărie tipică Banatului lugojan, o gospodărie agro-pastorală a unei familii înstărite cu toate anexele complete. Cercetarea gospodăriei ca entitate singulară și în corelație cu așezarea a preocupat pe mulți cercetători în domeniu, în esență se accentuează ideea că, așezarea, gospodăria, locuința, trebuie privite printr-un complex de factori: ocupația locuitorilor și tipul așezărilor; acestea la rândul lor depinzând de cadrul geografic, originea etnică a populației și influența factorului economic și politic (Enache, Sandu 1972, p. 157). O deosebită atenție a acordat Romulus Vuia problemei clasificării

gospodăriilor, a curților țărănești. Conform viziunii lui planul, forma și modul de grupare a acareturilor sunt în strânsă legătură cu ocupațiile locuitorilor și cu tipul de așezare, acestea depinzând atât de cadru geografic cât și de obârșia etnică a populației (Vuia 1975, p. 131). Ansamblul propus de noi publicului este așadar o gospodărie românească dintr-o zonă etnografică aparte, cea a câmpiei mai înalte din apropierea Lugojului, zonă deloc reprezentată până acum în muzeu deși ea se bucură de o istorie aparte care și-a pus amprenta asupra culturii locale.

Înainte de a descrie ansamblul gospodăresc mai în detaliu s-ar cuveni să aruncăm o privire asupra istoricului așezării, mai ales pentru că așezarea cu pricina se bucură de o istorie aparte; Chizătăul este un vechi sat românesc care s-a făcut cunoscut lumii prin faimosul său cor.

Chizătău este un sat în județul Timiș, comuna Belinț cu o populație de 888 locuitori (la recensământul din 2002) din care 856 români, 20 maghiari, 11 germani și un slovac. Se situează în centrul județului Timiș, în valea râului Timiș, între râurile Timiș și Bega, la circa 16 km nord-vest de municipiul Lugoj, pe drumul național DN6 Lugoj - Timișoara.

Atestată documentar la 1359, cu numele *Kyzigtew* însemnând după unele interpretări Tăul Mic (Crețan 2006, p. 45) sau după altele Balta Acră (Onciulescu; Cărăbaș 1982, p. 5), localitatea este menționată în numeroase diplome medievale maghiare, apoi în documente habsburgice de după cucerirea Banatului de sub stăpânirea turcească.

Conform tradiției, vechea vatră a satului se afla „În Deal”, la dreapta Begheului, dar după retragerea apelor de pe valea în care este amplasată vatra actuală, satul s-a mutat definitiv la noua locație. Amplasat la „drumul mare” dintre Timișoara și Lugoj, satul a fost mult influențat de traficul comercial, importanța sa crescând după 1867, când se inaugurează și calea ferată dintre cele două orașe bănățene. În 1896 se înființează banca „Chizăteiana”, iar în 1911 se inaugurează și linia ferată industrială dintre Chizătău și Șanovița, pentru transportul bazaltului din carierele de la Șanovița. La 1882, Ciprian Porumbescu ajuns aici din cauza corului faimos descria satul astfel: „Chizătăul este un sat care după ordinea și curățenia care domnește într-însul s-ar putea asemăna cu un oraș. Toate dovedesc starea bună materială a locuitorilor săi. Casele sunt mari și bine curățite, șurele și grajdurile sunt în cea mai bună rânduială. Ulițele sunt largi, bine îngrijite, sădite cu arbori pe amândouă părțile. Podoaba cea mai de frunte a satului însă este școala și biserica, locașuri vrednice de înalta lor menire. Și cum e satul, așa sunt și oamenii...” Chizătăul a fost comună de sine stătătoare până în anul 1956, când a fost trecut în administrarea comunei Belinț (<http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Chizătău>).

Deoarece familia donatoare (Bot Doru) este o familie veche din vatra satului – gospodăria se afla peste drum de biserica ortodoxă din localitate iar familia are legături strânse cu activitatea corală, unul dintre membri fiind pentru o scurtă perioadă și unul dintre dirijorii corului credem noi că trebuie să amintim pe scurt

și acest capitol din istoria satului. Corul de la Chizătău a fost înființat la 1840, de către tânărul preot Trifu Șepețian, un fiu de țăran din Secusigiu, absolvent al Institutului teologic din Arad și căsătorit cu fiica preotului Nicolae Rădulescu din Chizătău. Stabilite definitiv la Chizătău, Șepețian a strâns în jurul său pe sătenii care aveau o voce mai bună și, fără a avea o pregătire muzicală profesionistă, dar prin muncă multă și perseverență, a reușit să formeze un cor de plugari capabil să interpreteze, pe trei voci, imnuri religioase și cântece de lume. La început corul va cânta în Chizătău și în satele învecinate, iar mai apoi, pe măsură ce a căpătat experiență, a trecut la patru voci și a început să participe și la manifestări publice precum cele în orașe precum Timișoara sau Arad, motiv pentru care a făcut senzație în presa vremii și a stârnit multă admirație din partea românilor, cu atât mai mult cu cât în repertoriul acestuia se găseau piese precum „Deșteaptă-te române” sau „Iancu merge la Abrud”. În 1887 moare Trifu Șepețian, iar locul său este luat de fiul Lucian, crescut de tatăl său cu pasiunea pentru muzică și cor. Acesta aduce elemente noi în organizarea corului, introduce noțiuni de muzicologie, de cunoaștere a notelor, ține cursuri și repetiții și îmbogățește repertoriul. Rezultatele nu s-au lăsat așteptate, corul de la Chizătău ajungând să concerteze peste tot în Banat și Ardeal. Perioada de glorie se stinge în 1915, odată cu moartea lui Lucian Șepețian. Conducător Sever Șepețian, fiul lui Lucian și cu sprijinul lui Ion Vidu, corul se revigorează temporar, în perioada interbelică, dar nu se mai poate ridica la vechea glorie.

Ajungem astfel la subiectul nostru, gospodăria agro-pastorală de la Chizătău deschisă publicului în august 2014; înainte de a trece la descrierea propriuzisă trebuie să subliniez că arhitectura populară bănățeană a adoptat un tip de construcții care nu excelează prin subtilități de decor și rafinament arhitectonic ci prin păstrarea unor elemente de străveche tradiție constructivă bazată pe utilitate și mai puțin pe estetică. Astfel construcțiile ce le găsim în ansamblul susnumit sunt exclusiv bazate pe elevație de lemn acoperit la interior și exterior de lipitură de pământ și cu acoperișul cu învelitoare din țigla solzi.

Gospodăria de la Chizătău cuprinde în fapt două case de locuit, prima de la mijlocul secolului XIX, fiind o clădire tipică pentru acea perioadă cu pereți de lemn lipiți cu lut la interior și exterior, cu târnaț continuu, două încăperi și o tindă centrală cu vatră de foc, ea a fost modificată ulterior în momentul construirii celei de a doua case prin restrângerea spațiului de locuit doar la încăperea dinspre stradă și prin modificarea vetrei de foc, încăperea a doua va fi fost folosită ca și clet. Clădirea în sine corespunde modelului de casă de locuit trichelulară cu o încăpere de locuit, tindă cu vatră de foc și cămară, model ce a coexistat cu locuința trichelulară cu două încăperi de locuit și tindă cu vatră de foc până în zilele noastre. Târnațul este continuu și este marcat de stâlpi simpli de lemn fără decor. Prisma păstrează podelele din pământ bătut care se găsesc și la interior și care reprezintă standardul epocii. Mobilierul destinat acestei clădiri este unul simplu, din lemn masiv cu dotări minime un pat, o masă cu scaune,

o bancă cu spătar constituie mobila din camera de locuit. În tindă vatra de foc, care inițial va fi fost o vatră deschisă, a fost modificată și adaptată în așa fel încât acum există o mică sobă de pământ cu o plită specială de ceainic; tot de aici se alimentează și plita de fontă din camera de locuit care și ea este montată pe o sobă de pământ, sobă oarbă de data aceasta. Pereții de interior și exterior sunt acoperiți cu lipitură de lut spoită cu var la interior și exterior sunt construiți din bârne de lemn de esență tare spre deosebire de pereții interiori ai celeilalte clădiri care sunt construiți din nuiele.

Cea de-a doua clădire de locuit este construită la începutul secolului XX, tot din lemn și reprezintă modelul clasic de locuință a unui sătean bănățean înstărit din epocă. Așezată transversal cu fațada scurtă la stradă în mod particular clădirea posedă camera de oaspeți nu la încăperea de la stradă ci la cealaltă încăpere, modificare suferită probabil la mijlocul secolului XX odată cu câteva modificări structurale determinate de executarea unor lucrări de reparații. Ca urmare clădirea este expusă cu amenajările interioare suferite după lucrările în cauză. Clădirea se înscrie în tipul de casă tricoloră cu prispa parțială, partea din spatele curții a târnațului fiind închisă oferind astfel un spațiu ferit de depozitare și totodată un acces la pod acoperit. Târnațul este frumos mărginit de stâlpi de lemn decorați la partea superioară, spațiul dintre stâlpi este și el închis parțial cu un gard de lemn care oferă târnațului un soi de delimitare de restul curții. Prisca este pavată cu cărămidă iar în interior găsim dușumele. Casa de locuit a suferit modificări structurale probabil undeva la mijlocul secolului XX când încăperea de la stradă a primit geamuri noi cu rulouri exterioare de lemn, fațada a fost refăcută cu zidărie și camera a primit destinație de locuit permanentă, tot acum presupunem noi ea a primit și soba de teracotă pentru încălzire. Restul clădirii a păstrat până acum lemnăria originală în stare foarte bună, ea a necesitat puține intervenții de restaurare fiind montată aproape intactă. Toate clădirile au fost acoperite cu țigle (clădirile de locuit au avut țiglă solzi iar anexele țiglă profilată) dar din păcate calitatea lor a lăsat de dorit așa că singurul element schimbat a fost învelitoarea acoperișului la toate clădirile ansamblului.

Casele sunt completate de anexe, două construcții așezate transversal pe linia caselor de locuit, închizându-se astfel latura din spate a curții și formând un soi de „curte franconă” cum o numea Nicolae Săcară în lucrarea sa despre arhitectura rurală bănățeană. Gospodăria cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de „*curte franconă*”, răspândită în Transilvania dar și în Banat. Are forma unui paralelogram lung și îngust, locuința este dispusă perpendicular față de uliță, iar șura și grajdul sunt așezate perpendicular față de casă. După Vlăduțiu, acest tip de gospodărie manifestă tendința de extindere în satele liniare din zonele învecinate ariei lor tradiționale (Vlăduțiu 1973, p. 143).

Prima construcție anexă este una masivă și în concordanță cu moda de la începutul secolului XX cuprinde sub același acoperiș grajdurile animalelor (în cazul acesta vaci și cai), șopronul pentru căruță și hambarul. A doua, mult mai modestă reprezintă cotețul porcilor.

În fine trebuie menționat și gardul impunător de zidărie pe toată lungimea frontului stradal care asigură gospodăriei aspectul de gospodărie înstărită și care reprezintă idealul de confort și eleganță spre care au aspirat majoritatea locuitorilor satelor bănățene de câmpie și care era necesar să se regăsească și în rezervația noastră de arhitectură populară în aer liber.

**Imagine parțială cu casa de locuit nouă
din Gospodăria de la Chizătău**

Bibliografie

Crețan 2006 – Crețan, Remus, *Dicționar toponimic și geografico-istoric al localităților din județul Timiș*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2006.

Enache, Sandu 1972 – Enache Ștefan, Sandu Ilie, *Construcții cu așezarea centrală a vetrei în nord-vestul Olteniei*, „Revista Muzeelor”, 2, 1972.

Onciulescu; Cărăbaș 1982 – Onciulescu, Dimitrie; Cărăbaș, Ion, *Chizătău: leagănul corurilor bănățene la 125 de ani de cîntec organizat*, Timișoara, 1982.

Vlăduțiu 1973 – Vlăduțiu Ioan, *Etnografie românească*, București, Editura Științifică, 1973.

Vuia 1945 – Vuia R., *Satul românesc din Transilvania și Banat*, Muzeul Etnografic al Seminarului de Etnografie și Folclor al Universității din Cluj, 1945.

Vuia 1975 – Vuia R., *Satul cu case izolate*, în „Studii de Etnografie și Folclor”, vol. I, București 1975.

Scurt istoric al cojocăritului în Banatul de câmpie

MARIUS MATEI
Muzeul Satului Bănăţean

Cuvinte cheie: cojoc, cojocarit, Banat, port popular

Key words: waistcoat, waistcoat making, Banat, folk costume

Rezumat: *O parte importantă din patrimoniul ancestral, în perioada zorilor civilizaţiei umane, este folosirea pieilor animalelor vâdate pentru protejarea corpului. A fost una din primele activităţi umane şi a precedat olăritul, prelucrarea lemnului şi a pietrei, ţesutul. În evoluţia istorică s-au găsit metode de prelucrare a pieilor, acestea devenind mai flexibile şi mai rezistente.*

Abstract: *An important part of the ancestral heritage, during the dawn of the human civilizaţiei, is to use the skins of animals hunted to protect the body. It was one of the first human activities and preceding pottery, wood and stone, the tissue. In historical developments have found ways of processing the skins, they are becoming more flexible and more resilient.*

Despre portul cojoacelor din trecutul îndepărtat avem documente scrise, începând cu versurile lui Ovidiu care remarcă cojoacele purtate de geţi, scenele de pe Columna lui Traian, sau de la necropola de la Adamklissi.

Prima atestare istorică a cojocăritului în Banat apare în anul 1362 într-un act de judecată, în care cojocarul (*pelliper*) Mihail Ereg ia parte într-un proces cu fierarul (*faber*) Antoniu, ambii locuitori ai satului dispărut Zaredahel (□ăranu 1974, p. 107).

Desprinderea meşteşugului cojocăritului de agricultură are loc în perioada prefeudală şi feudală. În secolul al XV-lea găsim centre de cojocari în: Timişoara, Lugoj, Buziaş, Făget, Sânnicolaul Mare, Deta şi Ciacova.

Din perioada stăpânirii otomane avem însemnările cronicarului turc Evlia Celebi, în care apar informaţii variate despre starea militară şi economică a cetăţilor, precum şi despre ocupaţiile locuitorilor. Multe dintre aceste însemnări

conțin date eronate și fanteziste, neverificate, puține date folositoare despre situația reală a populației rurale.

Nu se poate spune că în timpul ocupației turcești, Banatul a fost decuplat total de la circuitul pieței internaționale. Documentele sporadice, cât și descrierile cronicarilor turci vorbesc despre un comerț de tranzit intens, despre negustori și meșteșugari care trăiau în orașe mai mari. Prin acești negustori, Banatul rămâne și în cursul secolului al XVI-lea și al XVII-lea, legat de centrele comerciale din Europa Centrală și sud-estică. Unul dintre aceste centre era litoralul adriatic, unde, în această perioadă, orașul Ragusa menținea legăturile tradiționale spre centrul și răsăritul Europei. Documentele vremii vorbesc despre trei sute de comercianți din Ragusa, care erau stabiliți în orașe mai mari din partea europeană a Imperiului Otoman, ca: Belgrad, Timișoara, Sibiu și Alba-Iulia (Kakucs 1998, p. 16).

Comerțul de tranzit tradițional din nord-estul Europei cu Balcanii, așa numita „rută tragică” între Nicopolis, Vidin, Brașov și Lemberg, va cunoaște în timpul ocupației turcești o intensitate remarcabilă. Ramura secundară a acestei artere, care atinge și localitățile bănățene Caransebeș, Lugoj și Făget, capătă o importanță deosebită, mai ales în cursul secolului al XVII-lea, ducând la înflorirea orașelor respective (Kakucs 1998, p. 16).

După pacea de la Carlovitz (1699), când partea nord-vestică a Banatului a fost cedată Imperiului Austro-Ungar, în localitățile Lipova, Arad, Novi Becej și satele din această zonă, se stabilesc numeroși meșteșugari, veterani și invalizi de război.

Consemnările din primele decenii ale stăpânirii habsburgice redau, nu numai o subpopulare a Banatului, dar și o decădere și înapoiere a stării sociale, agriculturii, meșteșugurilor, mineritului și prelucrării metalelor. În conscripția austriacă dintre 1718-1720 se atestă prezența unor meșteșuguri în cetatea Timișoarei la data eliberării de sub turci. Importanța actului de la Passarovitz (1718) depășește cadrul militar al evenimentelor începutului de secol al XVIII-lea, deoarece regiunea reintră în circuitul vieții politice, economice, comerciale și spirituale ale Europei.

Colonizările masive și implementarea politicilor Imperiului Habsburgic, în care se urmărea crearea unei populații numeroase, bine pregătită economic, care să satisfacă cerințele și nevoile curții imperiale, fac ca într-un timp relativ scurt, regiunea să devină grâнарul Europei și un model de dezvoltare. Coloniștii au găsit în Banat o populație locală cu ocupații preponderent agro-pastorale, dar și cu meșteșuguri diversificate, determinate de condițiile climatice și de existența materiei prime necesare.

Încurajarea meseriașilor prin scutirea de toate obligațiile fiscale pentru următorii șase ani, selectarea și îmbunătățirea șeptelului la boi, vaci, oi, etc., revitalizarea meșteșugurilor, printre care și cojocăritul, prin trecerea de la o producție închisă, bazată exclusiv pe satisfacerea necesităților proprii sau

a unor comunități restrânse la o producție orientată spre relația marfă-bani, fac ca evoluția meșteșugului de la o manifestare cu caracter uzual la meșteșug specializat, cu produse de o reală valoare artistică, să aibă la bază și satisfacerea nevoilor unei populații în creștere și cu pretenții mai mari.

Odată cu dezvoltarea economică, adâncirea procesului de divizare și specializare în cadrul meșteșugului de bază are loc pe de o parte prin migrarea unor meșteri spre centrele urbane, iar pe de altă parte prin apariția la sate a unor familii sau unui grup de familii înrudite, specializate în cojocărit și în prelucrarea pieilor. Meșterii țărani cojocari, care se îndeletniceau cu agricultura, iar în anotimpul rece se ocupau de cojocărit, efectuau singuri toate etapele prin care trecea pielea până la produsul final, mulți dintre ei fiind și căciulari. Cojocarul de la sat a lucrat întotdeauna la comandă cu materialul clientului, acoperind necesarul de piese de îmbrăcăminte pentru colectivitatea în care trăia. Plata obiectului se făcea fie în bani, fie în produse agricole.

Această situație socio-economică a favorizat și înființarea și dezvoltarea breslelor. Încă din 1727 postăvarii se organizează în bresle, iar din 1793 există un sigiliu al breslei cizmarilor.

Realizarea canalelor de navigație din secolul al XVIII-lea și a rețelei de căi ferate din secolul al XIX-lea favorizează dezvoltarea pieței interne și extinderea celei externe, o circulație a mărfurilor și materiilor prime cu Europa Centrală și Apuseană, precum și în Imperiul Otoman și Orient.

Pentru stimularea comerțului intern și extern, statul investea sume considerabile în industrie, în cultivarea plantelor industriale și în sprijinirea companiilor comerciale... (Kakucs 1998, p. 19). Această politică a reformelor, inițiată de Curtea de la Viena, avea o șansă de realizare mult mai mare în Banat decât în Ungaria și Transilvania, unde conservatorismul nemeșesc și dietele feudale împiedicau în fașă toate planurile de modernizare și progres (Kakucs 1998, p. 28).

Prin înființarea a două puternice companii comerciale ca „Deutsche Komerziellesozietät” în 1723 și a „Grechische Handelskompanie” din 1725, produsele din Banat ajung nu numai în Italia, Germania, Polonia și Lituania, ci și în Orient prin Imperiul Otoman.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, prin crearea pieței libere în Imperiul Austro-Ungar, concurența produselor austriece lovește în primul rând în interesele breslelor și a industriei casnice. Totuși liberalizarea pieței și pătrunderea capitalului străin în Banat va avea și rezultate benefice pentru economia regiunii. Dacă la începutul stăpânirii habsburgice mărfurile din Banat ajung doar în marginile Imperiului și în Orient, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mărfurile din Banat ajung în toate țările din vestul Europei.

Începând cu secolul al XIX-lea, piesele de port din blană primesc valoroase atribute estetice, devenind un prețios domeniu al artei populare și determinând dezvoltarea cojocăritului ca important meșteșug artistic.

În Timișoara, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, datorită lui Emanoil Ungureanu, ajutat de dascălul Ion Ardeleanu de la Școala de ucenici, țărani bănățeni din pătura nevoiașă se încumetă să-și trimită copiii la oraș, să învețe o meserie. În mod frecvent aceștia îmbrățișau meșteșugul cojocăritului, ca fiind mai apropiat de mediul sătesc, de care cu greu se despărteau (Țăranu 1974, p. 108).

Dezvoltarea industriei de fabrică la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, impusă de piața liberă din centrele urbane, duce la o compartimentare a meșteșugarilor. Meșteri diferiți lucrează individual în toate etapele, de la pregătirea pieilor până la încheiatul pieselor. Apar noi ramuri meșteșugărești, argăsătorii, tăbăcarii, cizmarii, curelarii care vor confecționa decupurile pentru ornament, nasturii, șireturile din piele ori hiră.

La începutul secolului al XX-lea, în Banatul istoric existau 146 de ramuri cu profil meșteșugăresc și industrial, dintre care putem aminti fabrica de pantofi „Turul”, înființată de Fränkel Alfred, cu 900 de angajați și cu cele mai moderne mașini importate din SUA, cu o capacitate de 1 milion de pantofi pe an, precum și fabrica de mănuși din piele a lui Ulrich Hinterseer cu 55 de angajați, ale cărui produse erau căutate în toată Europa. Toate indicau că cerințele populației erau mai diverse și într-o evoluție ascendentă, receptivă la schimbările ce defineau o civilizație modernă.

Numărul mare de meșteri cojocari și concurența de pe piața liberă, duce la falimentul multor ateliere de cojocărit. Autoritățile vremii le dau acestora dreptul să practice îndeletnicirea de înțepători, adică măcelari, în sezonul de iarnă.

Atelierele mari își formau o clientelă proprie, produceau piese în serie, rar la comandă, aveau grijă să-și procure piei în cantitate mai mare, înaintea târgurilor mari și să confecționeze cât mai multe piese. În funcție de târgul la care urmau să meargă și-n concordanță cu caracteristicile zonale, cojocarii își împodobeau cojoacele cu elemente specifice. Ei cunoșteau cu exactitate data tuturor târgurilor lunare, trimestriale și anuale din aria unde-și desfăceau marfa.

Printre târgurile înființate în Banat încă din secolul al XV-lea enumerăm: Lugoj 1439, Marginea 1439, Lipova 1440, Cenad 1451, Recaș 1470, Timișoara 1474, Jdioara 1448, Gladna 1514, Carașova 1550. Pe lângă acestea, în decursul timpului apar noi târguri la: Caransebeș, Reșița, Făget, Bocșa, Mehadia, Bozovici, Grădinari, Oravița, Moldova Veche, precum și târguri din alte județe: Dobra, Ilia, Orșova, Vârșeț (Gaga, p. 27-29).

Târgurile au favorizat circulația permanentă a pieselor, fie prin prezența cojocarului la târg cu „șatra”, fie prin prezența cumpărătorului în localitatea unde meșterul avea atelierul. S-a realizat o mișcare pendulatoare *marfă-client*, fapt ce explică prezența unor piese specifice unei zone, într-o zonă diferită și chiar foarte îndepărtată.

Legăturile dintre zonele bănățene cu cele limitrofe au avut un flux continuu și permanent. Bănățenii au vândut piese din blană la Dobra, Ilia, Orșova etc., dar au și cumpărat piese din târgurile amintite (Gaga, p. 29).

Timișoara devine punctul de interferență, unde o populație cu gusturi rafinate și cu o cultură materială și spirituală în concordanță cu aceea vreme, a știut să integreze elementele ornamentale ale altor etnii în repertoriul pieselor locale, tradiționale.

Una din trăsăturile caracteristice ale artei populare românești create de țărani o constituie concordanța dintre destinația utilitară, pe care o posedă o serie de obiecte și calitatea estetică a acestor obiecte. Cum perimarea obiectelor începe întodeauna cu perimarea funcționalismului lor în condiții de civilizație schimbate, acest proces atrage după sine, în mod obiectiv și diminuarea creării elementului lor estetic. Dar, tocmai aici intervine necesitatea unei priviri diferențiate pe *compartimente*, pe *grupe* ale artei populare, în ceea ce privește evoluția creării acestei arte în satul românesc *contemporan* (Smeu 1973, p. 83). Așadar, putem concluziona că acest meșteșug a avut parte de o dezvoltare deosebită în Banat, iar meșterii cojocari s-au adaptat mereu noilor tendințe, perfecționându-se constant. Punctul culminant al acestei îndeletniciri a fost atins la începutul secolului al XX-lea, dar putem afirma cu certitudine că din istoria meșteșugurilor practicate în Banat, cojocăritul a fost unul dintre cele mai importante.

Bibliografie

Țăranu 1974 - Nicolae Țăranu, *Cojocăritul în Timișoara*, în „Tibiscus” – Etnografie, Timișoara.

Kakucs 1998 - Lajos Kakucs, *Contribuții la istoria agriculturii din Banat sec. XVIII-XIX*, Editura Mirton, Timișoara.

Gaga - Lidia Gaga, Manuscris aflat în arhiva Muzeului Satului Bănățean din Timișoara

Smeu 1973 - Grigore Smeu, *Repere estetice în satul românesc*, Editura Albatros, București.

Grajdă sau Osedok – gospodăria huțănească cu ocol întărit

**ALA MOVILEANU
CONSTANTIN PĂTRAȘCU
Muzeul Național al Satului
„Dimitrie Gusti” București**

Cuvinte cheie: Huțuli, grajdă, osedok

Key words: Hutuli, grajdă, osedok

Rezumat: *Deși au o istorie controversată, cu multe necunoscute, putem spune cu certitudine că huțulii sunt semnați în Bucovina la sfârșitul secolului al XVII-lea, provenind din Polonia (Galiția și Pocuția).*

Abstract: *With an unknown and controversial history the Hutuli ethnic group are known to live in Bucovina at the end of the 17th Century probably as a migration from Poland (Galitia and Pocuția)*

De-a lungul timpului s-a vorbit mult despre originea huțulilor, știința venind cu argumente și teorii care se exclud reciproc (Movileanu, Pătrașcu, 2011, pp. 115-116). Cu toate că astăzi huțulii se consideră un popor slav și vorbesc o limbă înrudită cu limbile slave (strămoșii huțulilor au preluat limba de la slavi, au intrat în căsătorii mixte, în urma acestor evenimente huțulii nu mai sunt ceea ce au fost acum o mie de ani), pe de altă parte, chiar după anumite metamorfoze din punct de vedere al evenimentelor istorice, huțulii nu s-au contopit integral cu popoarele slave autohtone. Tipul antropologic al huțulului este al unei persoane cu tenul închis, conformație fizică suplă, obligatoriu având ochii căprui, părul negru și trăsături mici ale feței. Doar cine a întâlnit un număr semnificativ de huțuli se poate pronunța cu toată convingerea că trăsăturile slave aproape că lipsesc cu desăvârșire, aceștia fiind o rasă diferită. Înafara tipului antropologic se pot pune în discuție și elemente de cultură materială, care îi deosebesc net de poporul slav. Se pot aborda multe aspecte, dar le vom analiza pe cele mai evidente. De pildă, baltagul huțulului – arma națională a acestui popor (huțulii

purtându-l la brâu). Baltagul nu este prea mare: are coada subțire și lungă de 30 cm, un toporaș micuț, greutatea lui nedepășind jumătate de kilogram. Întrebuințarea acestui obiect este greu de determinat. Să dai jos pădurea cu el nu prea este posibil. Să te lupți într-un război serios cu această securice, iarăși este problematic, astfel ne rămâne să constatăm că este doar o armă de apărare, în mod special de animale sălbatice și de indicare a rangului /statutului de om liber al huțului.

Lăsând la o parte specificul armei, o să trecem la o altă particularitate ce definește și-i deosebește pe huțuli de alte etnii, aspect ce face obiectul articolului nostru – locuința cu aspect de cetate. La 99.9% dintre huțulii locuitori ai Munților Carpați le este caracteristic acest tip de organizare a construcțiilor în gospodărie, așa cum reiese din gravurile evului mediu, similar cu cea a avarilor și svanilor (subgrupă a georgienilor) înconjurată cu un gard continuu, numit de însași huțulii cu termenul de „grajda”, termen despre care vorbește și autorul ucrainean Sicinski V, având și echivalentul de „osedok”. În cartea sa cu titlul „Casa etruscă și gospodăria huțulă de tip *osedok*”, prezintă modul de viață al huțulilor și anume gospodăria huțănească, asemănându-le cu casele etruscilor. Publicația constă într-o analiză comparativă, fără profunzimea unei cercetări amănunțite și atrage atenția la similitudinea tipului de casă caracteristic etruscilor cu cel de „osedok” specific huțulilor, textul este însoțit de materiale ilustrative: schițe, planuri, gravuri, una dintre schițe redă perspectiva ideală a gospodăriei huțule tip „osedok” (Sicinskii, 1930, p. 6).

Grajda, de fapt, este un complex de construcții ce formează o gospodărie cu casă de locuit, formând o curte interioară închisă de formă dreptunghiulară. Acest tip de arhitectură este specific etniei huțule. *Grajda* are în componență construcții de dimensiuni și înălțimi diferite, ce aduce cu o întărire, în care se poate pătrunde doar prin poarta principală și porțița de acces. Construirea gospodăriei cu ocol întărit, așa cum o găsim în literatura de specialitate a etnologilor români, a luat ființă ca rezultat al necesității de apărare împotriva animalelor sălbatice și/sau a persoanelor străine, modalitate de apărare contra vântului și viscolului. Prezența lor în țara noastră este explicată prin imitarea formelor străine de gospodărie cu ocol întărit (Stahl, Petrescu, 1965, p. 213).

Aceste mici cetăți sunt de mai multe tipuri și la etnia huțulă. În muzeul arhitecturii și tradițiilor populare din Lvov, este reprezentat exemplarul cel mai vechi al gospodăriei cu ocol întărit - *grajda* (*Архітектура*, 1995. — 336 c). Este o gospodărie cu plan dreptunghiular, având în componență casa cu pridvor, hambar și grajd, toate cu acoperiș continuu (Данилюк, 2003. — 256 c).

Locuința are încăperile dispusă în următoarea ordine: „izba”- „seni” – „izba” (două camere cu tindă mediană). Pe trei laturi construcția este înconjurată de aplecători cu acoperișul aproape de pământ. În partea stângă a casei, fiind spațiu pentru depozitarea hainelor și obiectelor de uz casnic, iar în dreapta șopron pentru lemne.

Al doilea tip se caracterizează prin modul în care sunt dispuse construcțiile de bază acestea formând un unghi drept. Casa și șopronul cu acoperiș înclinat erau dispuse pe o latură, la fațada principală, pe cealaltă latură sunt construite anexele pentru utilaje și magazia de lemne, tot cu acoperiș înclinat, în continuarea cărora era poziționată porțița. În partea opusă a porțiței curtea era îngrădită de un gard înalt cu acoperiș de draniță și cu poartă mare.

Unele gospodării cu col întărit se remarcă prin faptul că accesul în interiorul gospodăriei se face printr-o porțiță, care de fapt este o prelungire a acoperișului casei. Acest tip este foarte răspândit gospodăriilor de tip *grajda* construite pe vârful dealurilor sau la poalele munților.

În prezent asemenea gospodării mai pot fi întâlnite în muzeele în aer liber din Ucraina: la Kiev, Ujgorod, Lvov, Cernăuți; dar și rezervații in situ, un exemplu fiind gospodăria *grajda* din secolul XIX, localitatea Krivorivno (peste Ceremușul Negru), loc unde s-au filmat episoade ale peliculei „Umbra strămoșilor uitați”. În muzeele în aer liber din România gospodăria huțanească cu ocol întărit este prezentă în Muzeul Satului Bucovinean de la Suceava, cu o gospodărie transferată din localitatea Moldovița (în curs de restaurare); la Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti” gospodăria huțulă cu ocol întărit este reprezentată printr-un exemplar din comuna Breaza, județul Suceava.

Huțulii din Bucovina și gospodăria lor

Deși au o istorie controversată, cu multe necunoscute, putem spune cu certitudine că huțulii sunt semnați în Bucovina la sfârșitul secolului al XVII-lea, provenind din Polonia (Galiția și Pocuția) (Nistor, 1934, p. 67).

Huțulii pătrund masiv în Bucovina la sfârșitul secolului al XVIII-lea, din cauza unor conflicte locale, dar și ca urmare a deselor războaie ruso-austriece. De la început se vor stabili în locuri izolate, despădurind terenuri și construind fără aprobarea autorităților locale române.

La începutul secolului XX pe Valea Sucevei huțulii erau înregistrați în localitățile: Șipot, Izvoarele Sucevei, Moldova Sulița, Breaza de Jos și Breaza de Sus, Benia, Paltin, Ostra, Ciocănești în unele așezări conviețuind cu românii, în altele deținând majoritatea. În prezent la toate recensămintele populației, huțulii se declară români (aceștia au două opțiuni, să se declare români sau ucraineni).

Gospodăria cu ocol întărit, aparținând etniei huțule este specifică tipului de așezare risipită pe înălțimi și reflectă adaptarea unor comunități umane la condițiile de mediu.

Gospodăria huțulă cu ocol întărit (casa Procopiuc)

Gospodăria a fost depistată în toamna anului 2010 de autorii prezentului articol. Ultimii proprietari care au locuit pe acest vârf de deal nu mai erau de multă vreme în viață, casa și acareturile, fiind în părăsire, nu mai aveau gardul de incintă, dar construcțiile în sine erau în stare satisfăcătoare de conservare.

Actele de achiziție s-au făcut cu ultimul proprietar de naționalitate română, acesta cumpărând pământul de la moștenitorii familiei Procopiuc. Demontarea s-a efectuat în februarie 2011 în condiții meteo extreme, cu meșteri constructori de case din zonă, angajați de proprietar, iar coborârea s-a efectuat cu sănii până la punctul de acces auto (transportul a fost asigurat de către societatea S.C. Mivor SRL, firmă autorizată, care a câștigat ulterior și licitația pentru efectuarea lucrărilor de restaurare în Zona Sud).

Situată în comuna Breaza (Comuna Breaza, județul Suceava, aflată în județul Suceava este localizată pe hartă la 47° 37' Nord, 25° 20' Est.), cătunul de pe dealul Răchitiș la cota 1200 m, gospodăria a fost ridicată cu material din mediul înconjurător, arhitectura din lemn din această provincie românească fiind justificată în primul rând de bogăția masei lemnoase, de unde și zicerea că „de nu ești atent îți crește bradul în pălărie”. Aici materialul de construcție a fost cândva la îndemâna oricui, mai ales într-o societate tradițională de tip autarhic. La demontare am constatat că 80% din masa lemnoasă o constituie pinul (mărturiile orale ne relatează că huțulul puternic, cu două perechi de boi, a cărat singur lemnul de pin pentru construirea casei, de la aproximativ 1000 m depărtare), restul fiind lemn de molid.

Gospodăria are în plan casa de locuit cu acoperiș în patru ape, cuprinzând prispa parțială închisă, camera de zi, camera curată, cămara.

În spațiul bucovinean, spre deosebire de alte zone românești, nu s-au semnalat instalații de încălzire în tindă, tinda rămânând în permanență un spațiu rece. Totuși, începând cu secolul al XVIII-lea apar și unele excepții, doar într-o zonă limitată în care au penetrat și s-au localizat huțulii veniți din Galiția și Pocuția. În locuințele huțanești de tip tindă-cameră, în tinda de mari dimensiuni față de cea românească, se întâlnesc vetre rudimentare, circulare cu cujbă, loc unde într-un colț se prepara hrana pentru animale sau chiar hrana oamenilor. Aici locuința a suferit transformări în lungul curs evolutiv, nefiind prevăzută cu tindă, având o rezolvare mai interesantă, prispa parțială este închisă, iar intrarea în ambele camere se face direct din prispă.

Grajdul pentru vite, compartimentat în două încăperi, având la capete adosate ocolul vițelilor, prevăzut cu țarc și ocolul oilor. Planul gospodăriei se completează cu șopronul pentru lemne și șopronul pentru depozitarea saniei (sanceul), carul, plugul și eventual sania de plimbare.

De ambele părți ale casei, pe laturile înguste câte o șură, de asemenea pentru depozitarea uneltelor și spațiu pentru păstrat lemnele de foc în iernile geroase. Toate aceste construcții erau completate de un gard la nivelul acoperișului șoproanelor[□], prevăzut cu o poartă pe axul intrării în casă, pe unde circulau animalele și o poartă masivă de acces. În mijlocul ocolului se află fântâna cu zidărie circulară din piatră și schelet din patru stâlpi, ciutură și acoperiș.

Creșterea animalelor ca ocupație principală este ilustrată de dimensiunile grajdului (peste 14 m lungime), numărul mare de iesle și podul amplu pentru depozitarea furajelor.

Organizarea interiorului

Organizarea interiorului locuinței se caracterizează prin abundența țesăturilor de interior, lăicere și covoare fixate pe pereți și mobilier de lemn.

Parte din interiorul casei, fiind prezente aici punctele de greutate marcate de patul cu zestrea clituită până în tavan, laițele masive, masa, blidarul lucrat artistic, având totodată și registre decorative desfășurate pe verticală, cum ar fi cele ale laițelor, patului, lăzii de zestre, al păretarelor și lăicerelor ce împodobesc pereții, al năframelor, icoanelor, colțarului și blidarului. Lângă perete sunt dispuse laițele din lemn și îmbinate cu „căței” în unghiuri drepte, piese de mobilier a căror folosință se pierde în trecutul foarte îndepărtat.

O notă particulară a specificului camerei de oaspeți o aduce patul ticsit cu țesături și perini suprapuse pe verticala spațiului.

În colțul format se pat și o laiță sau chiar pe laiță întâlnim lada de zestre, piesa de mobilier de prim ordin funcțional și artistic, lada de zestre a constituit, prima obligație dotală a miresei, determinată fiind de mijloacele materiale ale familiei, în timp cunoscând adaptări conform noilor cerințe. Din punct de vedere ornamental, la lada dulgherească întâlnim viziuni artistice diverse, privitoare la decor, unele în care domină reprezentări antropomorfe sau rozete compuse în tonuri de culori sobre (de obicei bicrome), obținute prin băițuire și cel al decorului strict geometric, obținut prin combinații de linii, semicercuri, rețele de romburi, triunghiuri.

O piesă nelipsită din casa cea mare este blidarul pentru păstrat străchinile (blidele) așezat pe perețele din dreapta ușii, piesă valoroasă atât prin modul de ornamentare, prin traforare, crestare, cât și prin compartimentarea pe orizontală, având și două sertare la capete.

Lăicerele ce acoperă pereții, ștergarele și năramele de un puternic efect decorativ, dau acestei încăperi un aer festiv și ospitalier, aspect vizibil și astăzi în unele sate.

Sistemul de încălzire și preparare a hranei este compus din două sobe masive din cărămidă, despărțite de perețele median. Soba din camera de zi este prevăzută cu plită metalică, cuptor pentru pâine și *rulă* (un cuptor de dimensiuni reduse).

Materiale și tehnici de construcții

Am menționat mai sus, în zonă predominând suprafețele cu lemn de rășinoase, întreaga gospodărie este ridicată cu lemn masiv de molid și pin, cioplite în patru fețe și îmbinate în *coadă de rândunică*. Pentru păstrarea căldurii în iernile grele, bârnele grajdului sunt căptușite cu mușchi de pădure. Tălpile masive ale grajdului sunt fixate pe o temelie joasă din piatră de carieră. Casa se ridică pe un soclu de piatră de carieră, ușor fasonată, fixată cu liant de pământ. Pereții casei sunt tencuiți cu mortar din var și nisip, fixat pe cercuială din șipci de rășinoase.

Învelitorile acoperișurilor sunt din draniță de molid, bătută la două rânduri, pe grajd cu lungimea de 0,80 m, iar pe casă cu lungimea de 0,60 m. Starea de

conservare a complexului arhitectural (cu excepția zăplazului și porții pentru animale) este bună, 80% din materialul lemnos fiind recuperat.

Încheiere

În urma celor relatate, putem concluziona, ca rezultat al unui dialog permanent dintre comunitățile huțule și mediul în care au trăit, că gospodăria cu ocol întărit este un element definitoriu pentru conturarea unui specific etnic local și poate fi considerată ca cea mai autentică gospodărie pastorală din Bucovina, neîntâlnită nici la români sau la alte etnii de aici (Camilar, 2013)

Cercetătorii înclină să creadă că, huțulii au dezvoltat în Bucovina un tip de gospodărie, cu care au fost familiarizați în locurile lor de baștină (Camilar, Camilar, 2005, p. 114)., dat fiind că și pe pământul polonez locuit de huțuli se întâlnesc asemenea complexe gospodărești. La sosirea lor în Bucovina huțulii au defrișat suprafețe întinse, uneori intrând în conflict cu autoritățile locale, creând locuri pentru așezări, suprafețe pentru fânețe și pășuni, precum și teren cultivabil, ei preferând să se statornicească cât mai izolați prin munți.

Încă din secolul al XVIII-lea gospodăria cu ocol întărit a avut o mare frecvență, ea aparținând celor ce au ocupat suprafețe întinse de munte, departe de vetrele satelor din vale, întâlnitu-se până către începutul secolului al XX-lea și chiar mai târziu.

Gospodăria cu ocol întărit, ce a aparținut huțulului Procopiuc, a fost construită la sfârșitul secolului XIX cu modificări și îmbunătățiri aduse de-a lungul vremii: tencuială interioară și exterioară la pereții casei, înlocuirea sistemelor de încălzit și preparare a hranei de tip arhaic cu vatră liberă și fumul ce ieșea liber în pod (s-a mai păstrat lucarna la acoperiș), sobe cu cahle, horn și coș de evacuare a fumului afară, lărgirea grajdului, etc.

Trebuie să adăugăm că acest om al munților și-a așezat gospodăria în bătaia vântului pe vârful unui deal, având pădurea aproape, așa că tipul de adăpost ales este cel al unei construcții puternice, care i-ar putea oferi siguranță, mai ales pentru perioada rece a anului – aceasta este *grajdaua*, gospodăria cu ocol întărit a huțulului.

Bibliografie

Movileanu, Pătrașcu 2011 - Movileanu Ala, Pătrașcu Constantin, *Huțulii și gospodăria cu ocol întărit*, Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice, 2011.

Sicinskii 1930 - Sicinskii V., *Casa etruscă și gospodăria huțulă „osedok”*, Praga, 1930.

Stahl, Petrescu, 1965 - Stahl Paul Henri, Petrescu Paul, *Gospodăria românească cu ocol întărit*, în „Studii și cercetări de etnografie și artă populară”, București, 1965.

Архітектура 1995 - *Архітектура: Короткий словник-довідник* / За заг. ред. А. П. Мардера. — Київ: Будівельник, 1995.

Данилюк 2003 - Данилюк А. *Шляхами України: Етнографічний нарис*. - Львів: Світ, 2003.

Nistor 1934 - Nistor Ion, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Cernăuți, 1934.

Camilar, 2013 - Camilar Mihai, *Zona etnografică Dorna*, Biblioteca Miorița, Câmpulung Moldovenesc, 2013.

Camilar, Camilar, 2005 - Camilar Mihai, Camilar Maria, *Contribuții la cunoașterea gospodăriei tradiționale huțanești din Bucovina, Marisia – Studii și materiale*, XXVIII, Etnografie – Artă – Artă Populară, Fascicola 2, 2005.

Maghiarii din Banat. Superstiții și tradiții. Istoric

SIMONA CORINA MOCIOALCĂ
Muzeul Revoluției din Decembrie 1989

Cuvinte cheie: maghiari, tradiții, Banat
Key words: hungarians, traditions, Banat

Rezumat: *Cu toate că Banatul a fost o bună bucată de timp sub stăpânire maghiară, numărul acestora de aici a fost cu mult mai redus decât în Transilvania.*

Abstract: *Although it was a good chunk of time under Hungarian rule, their number was significantly lower than in Transylvania.*

În 1835 a fost întemeiat primul sat maghiar din Banat, iar între 1880-1918 au fost aduși o seamă de coloniști, mai ales agricultori și meseriași care au beneficiat de sprijin din partea administrației maghiare, constând în terenuri agricole, grădini și locuri de casă. Maghiarii colonizați s-au adaptat repede în această provincie, unde beneficiau de școli în limba maghiară, de dreptul de a-și practica propriile cutume și religia catolică sau protestantă, construindu-și propriile biserici, romano-catolice sau protestante. (Popescu, 2003, p. 56)

Sub aspectul portului, al datinilor religioase și populare, ei se asemănau mult cu germanii din Banat, diferențiindu-se de români, sârbi și carașoveni.

Satul și casele sale

În zilele noastre zidăria caselor se face din cărămidă, și acoperișul din țiglă. Pentru anexele gospodărești însă, se preferă și azi materialele obținute prin tehnica tradițională, care sunt mult mai ieftine.

Văiuga este caracteristică pentru zonele de câmpie, care sunt sărace în lemne și pietriș, dar bogate în pământ argilos. Văiuga se făcea mai ales vara, în lunile iunie-iulie-august, uneori chiar și în septembrie. Pentru prepararea acestui material, se scotea pământ din două locuri special desemnate, care apoi

se mărunțea cu sapa și se uda bine, obținându-se un noroi ce se amesteca cu pleavă sau paie tăiate, apoi se bătea în formele care erau presărate în prealabil cu pleavă, iar la sfârșit suprafața se netezea cu mâna udă. Aceste forme erau duse sau trase în locurile pregătite pentru uscare, golite, apoi transportate acasă unde se putea începe construcția. Pentru construcția pereților se folosea noroi simplu, și pentru finisarea lui noroi argilos. Existau oameni săraci, care făceau văiugă și pentru vânzare, mai ales că aceasta era o muncă deosebit de grea.

Casele din sate au fost construite în general prin mijloace proprii, perpendicular pe axa drumului. În față era o cameră, urma bucătăria, după care, câteodată, se mai ridica o cameră. Camera de la stradă era numită cea „mare” fiind rezervată oaspeților, se puneau mobilierul mai prețios și tot în ea se depozitau hainele de pat. Intrarea în casă era acoperită de o streășină lată, protejată până la înălțimea de 1 m și cu scânduri, formând așa numitul „gang”.(Kovács, 1999, p. 65)

Astăzi, în urma schimbărilor efectuate, casele de la stăzile principale sunt paralele cu axa drumului, camerele sunt tot pe frontul stradal, și cele mai multe au și baie.

Casele sătești au în general anexe gospodărești separate: cotețe pentru păsări, grajduri pentru cai și vite, cocini pentru porci. În curtea mare se păstrau furajele (fân, paie, tului) pentru animale, fiind depozitat și porumbul, în cotarcă. Majoritatea gospodăriilor aveau și șopron pentru pleavă, unde se adăpostea și căruța.

Mobilierul

Bucătăria maghiară de la sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea cuprinde o bancă „colțar”, așezată pe peretele dinspre prispă, după ușă și continuată pe peretele dinspre a treia încăpere, iar masa era rotundă, cu un diametru aproape 1,5 m. Deasupra băncii două cuiere-blidar, tot în formă de colț, susțin un șir de vase decorative de Corund.

În fiecare casă există așa zisul cuptor moțat. Acesta era construit din bucați de țiglă, frumos finisat, și se alimenta de afară, din gang. În jurul cuptorului era o banchetă.

Elementele caracteristice de mobilier erau și lavițele (banchete lungi), lângă care erau paturile. În lada cu zestre (lada cu tulipán) și în „kaszli” (dulăpior cu trei sertare) se țineau hainele.(Kovács, 1999, p.66)

Bucătăria avea obligatoriu un „șparhert” (plită). La începutul secolului mai existau și vetre, pentru ca azi să fie tot mai prezente cuptoarele cu gaz sau cele electrice.

Paturile din „camera curată” erau pictate cu motive florale-buchete de lalele, coronițe de flori și aveau adesea marcat anul construcției. (Popescu, 2003, p. 115)

Băncile și lada de zestre sunt vopsite albastru indigo, pictate în motive florale cu roșu, alb și verde.

Același gen de decor îl găsim și la credențul cu două uși, poziționat la capătul patului de la peretele dinspre prispă, pe care se afla crucifixul, statuete reprezentând Sfânta Fecioară și Sfântul Iosif cu pruncul Iisus. Pe pereții camerei, la treimea superioară, erau așezate farfurii de faianță decorativă. O lampă mare cu lanț și abajur de sticlă sau metal atârna de un cui fixat în mijlocul tavanului.

Îndeletnicirile și ocupațiile în trecut și în prezent

Primii coloniști maghiari sosiți au fost nevoiți, la început, să curețe perimetrul satelor de tufșuri și de păduri, sarcină ce a fost prinsă și în contractul semnat cu visteria.

Condițiile grele de viață au impus participarea directă a tuturor membrilor societății la activitatea productivă. Principalele ocupații au fost cultivarea pământului și creșterea animalelor. Bărbații lucrau și în construcții, ajungând cu roaba, sapa și hârlețul chiar și până la Arad, pentru a găsi de lucru.

Cultivarea cerealelor a facilitat și dezvoltarea creșterii animalelor. Caii, vacile și boii erau folosiți la munca pământului, în fiecare gospodărie existând și un număr considerabil de porci și orătânii. Zootehnia constituie și astăzi o îndeletnicire de bază la maghiari.

Pe vremuri toate meseriile curente aveau reprezentanți în comune: pantofar, cizmar, croitor, rotar, tinichigiu, fierar, tâmplar și dulgher. În zilele noastre tinerii sunt tot mai puțin atrași de aceste meserii „primitive”, cu toate că sunt necesare. Ele se mai practică în cadrul unor societăți familiale, existând câte un tâmplar, zidar, fierar, croitor și frizer (restul meseriilor nu mai există).

Femeile maghiare erau și sunt angrenate în principal în activitățile gospodărești, ocupându-se și de copii. (Kovács, 1999, p. 68) Torsul în comun,

caracteristic în multe locuri, aici nu se prea practica. Așa se poate explica și lipsa portului popular bine definit caracteristic locului. Din cânepa produsă se făceau funii și harnașamente.

Mod de viață, obiceiuri

Condițiile geografice, sociale, culturale presupun întodeauna un ritm de viață și de viață riguros. Chiar și iarna, când nu există lucrări agricole, creșterea animalelor impune un program zilnic precis.

Acest mod de viață își pune amprenta și asupra sistemului de valori, pe primul plan fiind economicul. Bogăția vieții țăranilor este legată de muncă, arareori având ocazia de a se bucura, eliberați de orice povară, de rodul muncii lor, prin savurarea momentului.

Hărnicia a produs, la rândul ei, și o schimbare de mentalitate: dorința de a-și face viața mai ușoară. O modalitate este oferită și de renunțarea la tot ceea ce este trecut, ce nu ține de prezent. În acest context, comunitatea locală nu este legată de tradiții. Coloniștii sosiți din diferite locuri nu erau interesați primordial de acest lucru. Există până și în rândul îngrijitorilor de animale o ierarhie, adică cel mai important era socotit cel care se ocupa de cai (csikós), apoi văcarul (gulyás), apoi oierul (juhász) și cel mai prost văzut era crescătorul de porci (kondás). Văcarul purta pantaloni albi largi, cămașă albă cu mâneci mai strânse și vestă albastră, iar cel care se ocupa de cai, purta pantaloni strâmți, tot albi, cămașă mai largă de aceeași culoare, și vestă albastră.

Distanțele apreciabile dintre sălașe au contribuit, la rândul lor, la renunțarea la obiceiuri. Totuși s-au păstrat destule tradiții de iarnă în comune: colinzi, carnavaluri, obiceiuri legate de tăierea porcului, cele legate de sărbătorile de Crăciun și de Anul Nou (ultimile două au supraviețuit cel mai bine). Au existat frumoase obiceiuri de Paște, se organizau multe baluri (de carnaval, de seceriș, de culesul viei – organizat de pompierii voluntari). În zilele noastre nunțile constituie cel mai bun cadru al conservării obiceiurilor. La rugă, perechile tinere îmbrăcate în costume populare merg prin sat și cheamă sătenii, uneori chiar călare așa încât are loc o defilare de port și cai în același timp. Au loc diferite jocuri, concursuri și întreceri. Se mai țin și diferite festivități legate de zilele unui sat sau a unei localități.

Prima pereche de tineri are un buchet deosebit, asemănător cu al germanilor de la chirvai, pentru care se pune un preț de strigare, și cine dă mai mult, anul următor devine prima pereche la dans, cea care conduce alaiul prin sat. Băiatul care câștigă își alege partenera pentru ruga viitoare, împreună cu ea va înconjura biserica și va începe dansul.

Printre numele preferate de maghiari se numără: Piroska, Anna, Mária, Ilonka, István și Katalin.

Portul popular

Deși portul maghiar în Banat nu e clar conturat, femeile puteau putea purta o fustă strâmtă pe corp, jupon (alsószoknya), făcută din pânză de casă, de culoare albă, și peste ea o fustă largă (szoknya), cu dungi, care se încheia în față, și avea în partea de jos o dantelă decorativă. Peste fustă, se purta un șort (kötény) din pânză, viu colorat (roșu, albastru, indigo), cu dungi și dantelă pe margini și legat în spate cu o fundă lungă și lată. Șortul avea rolul de a camufla punga de bani (borseta), pe care femeile o purtau în față. Cămașa (ing) purtată de femei era largă, confecționată din 10 metri de pânză cu multe pliseuri, cu gulerul (galér) pe gât, închis în spate cu copci și intra sub fustă. Cămașa era strânsă pe talie, mânecile ei erau largi, dar strânse deasupra cotului. Peste cămașă se purta un labreu de culoare închisă, tot pe talie, cu pliseuri mărunte, cu șnur colorat și prins cu copci (moș și babă). Pe cap se purta un batic din pânză imprimată indigo (kékfestő). În picioare femeile puteau avea cizmulițe roșii cu toc, strânse pe picior și ascuțite în față.

Iarna femeile purtau o haină mai groasă, pe corp, cu motive cazone (militărești). Bărbații purtau pe cap pălărie de fetru. Cămașa lor era largă, cu mâneci largi și strânsă pe gât, confecționată din pânză. Peste cămașă purtau un labreu de culoare închisă. Izmenele (gatya) erau largi de 4-5 metri de pânză. Peste ele se purta un șort în față cu motive florale. Bărbații se încălțau cu bocanci și cizme. Iarna purtau o haină mai groasă (kabát). Îmbrăcămintea copiilor se aseamăna cu cea a adulților. Motivele aplicate la îmbrăcămintea populației maghiare erau florale, cu colorit viu. (<http://www.ecomunitate.ro/Traditii%281244%29.html>)

Sumanul dichisit, de proporție mare, voluminoasă, are o structură morfologică simplă. Croit pe principiul hainelor de tip tunică, are toate părțile constitutive numai din suprafețe dreptunghiulare, inclusiv gulerul mare. După etnografa maghiară Gáborján Alice, croiul prezintă influențe orientale, în afară de gulerul mare, pătrat, care ar fi de proveniență ulterioară, occidentală.

Cei care țin la mustața tradițională au un mod aparte de a-și face siesta: și-o spală în fiecare seară cu apă și săpun, și-o piaptană, o rulează, și o leagă cu o batistă ca să stea în sus.

Evenimentele majore legate de viața omului: Nașterea, Botezul, Logodna, Nunta și Înfirmarea

Botezul

Obiceiurile și superstițiile legate de căsătoriile și de botez la maghiari, sunt asemănătoare cu cele ale etniilor din Banat, și respectate mai mult în mediul rural. Ritualul catolic al Botezului copiilor, decurge astfel: semnul sfintei cruci, citirea cuvântului lui Dumnezeu și explicarea lui, unsul cu untdelemnul catehumenilor, mărturisirea credinței, binecuvântarea apei de botez și Botezul propriu-zis. Botezul se face prin turnarea apei pe capul celui care îl primește,

sau scufundarea de trei ori în apa baptilmală. După Botez se unge copilul cu sfânta crismă, și se înveșmântează în alb arătând că cel botezat s-a îmbrăcat în „Cristos” și a înviat împreună cu Cristos.

Lumânarea aprinsă de la lumânarea pascală semnifică că botezatul a devenit „lumina lumii”. Încheierea ceremoniei se face cu binecuvântarea solemnă. La aceeași celebrare pot fi botezați toți copiii născuți într-o anumită perioadă de timp. Dacă nu sunt motive temeinice, Botezul trebuie celebrat duminica în cadrul sfintei Liturghii, în biserică, în cazuri excepționale este permis ca acesta să se facă în spital, la maternitate, acasă sau în alt loc. Botezul poate fi oficiat de episcop, preot sau diacon, însă în pericol de moarte, poate boteza orice persoană, dacă o face cu sinceritate și după intenția Bisericii. Și la reformați la Botez se toarnă copilului de trei ori apă pe cap, (în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh), primind jumătate de creștinare, ritual ce se poate face chiar și la nou-născuți.

În trecut, la țară, mamele maghiare nu se duceau la botezul copiilor lor, aceștia fiind duși doar de moașă sau de nașa copilului. „Pe parcursul ceremoniei de botez și după întoarcerea acasă se practică o serie de ritualuri, menite să apere copilul de spirite rele. Se pun diverse obiecte cu puteri magice (rozariu, mâțișori) în fașa sau în pătuțul copilului; de asemenea, se mai pun unelte, bani sau alte accesorii, a căror „alegere” de către copil ar putea să indice viitoarea lui meserie. Ceremonia de botez este urmată apoi de petreceri cu numeroși invitați.” (<http://www.itconcept.ro/puzzle/maghiari/viatprivata.html>)

Logodna și Nunta

Logodnele tradiționale ungurești sunt ținute, de obicei, cu ocazia marilor sărbători religioase (Crăciun, Paști), fiind defapt prima sărbătoare a viitorului cuplu, ținute de obicei în familie, doar cu tinerii și părinții acestora.

La maghiarii catolici, cu câteva luni înainte de nuntă, are loc întâlnirea mirilor cu preotul, numită cateheză, care este o instruire religioasă prin întrebări și răspunsuri, unde de asemenea se discută structura ceremoniei, cerințele pentru oficierea slujbei, alegerea pasajelor cu jurămintele și binecuvântările pentru ceremonie.

De regulă, nunta se ține la parohia de care aparține mireasa, astfel că, dacă mirii doresc să se căsătorească la o altă biserică, trebuie să ceară aprobare. Tot la pregătirea premaritală se discută cu preotul cerințele legate de rochia de mireasă, posibilitatea presărării altarului cu flori, intențiile celorlalți membri ai familiei vizavi de participarea la liturghie sau împărtășanie, invitații de altă religie sunt puși în temă cu simbolistica spirituală a unei nunți catolice.

În ceea ce privește ceremonia de nuntă, mirele și cavalerul de onoare intră prin spatele bisericii așezându-se lângă altar, ca apoi în acordurile muzicii să intre

domnișoarele de onoare, urmate de mireasă care va merge la brațul tatălui sau al unui membru important din familie. După ce mireasa ajunge la altar, preotul roagă invitații să se ridice și să intoneze un imn religios, rostind apoi un scurt mesaj de bun venit, o rugăciune, și un pasaj din Vechiul Testament. Urmează apoi un cântec (sau psalm) interpretat de un solist sau de întreaga congregație. Se citește și se comentează apoi un pasaj din epistolele: Matei, Marcu, Luca sau Ioan, după care cei doi miri își spun legămintele de căsătorie. Legămintele pot fi învățate pe de rost, pot fi citite dintr-o carte sau pot fi spuse de preot și aprobate de către miri, printr-un „Da!”. Sunt și cazuri în care preoții le permit mirilor să își scrie propriile jurăminte. După jurăminte se face schimbul de inele, preotul îi binecuvântează pe viitorii soți și le îngăduie celor doi să se sărute, rostind o altă binecuvântare pentru tânăra familie și va da cina, unde toți invitații se pot împărtăși. Ceremonia se va încheia cu o rugăciune spusă la unison cu urarea preotului: „Pacea sa fie cu voi toți, Amin!” Dacă logodnicii, sau unul din ei a fost botezat în altă localitate, atunci trebuie să prezinte de la parohia unde a fost botezat o adeverință de botez și de stare liberă. Pentru celebrarea sacramentului căsătoriei, este nevoie de „Certificatul de căsătorie” care se referă la căsătoria civilă.

În Biserica Romano-Catolică căsătoria mixtă poate fi un impediment, ce poate fi dezlegat de către arhiepiscop, pe baza unui proces verbal, în care mirii promit că urmașii lor vor fi botezați și educați în Biserica Romano-Catolică.

Din punctul de vedere al bisericii reformate, ceremonia religioasă la nuntă nu este una strict bisericească, ci reprezintă binecuvântarea de către biserică a căsătoriei încheiate în cadru civil între cei doi tineri.

Dacă mirii sunt reformați, binecuvântarea căsătoriei se face prin slujba ținută de obicei în parohia de domiciliu a mirilor. Dacă cealaltă „jumătate” a perechii, cel care nu este reformat, nu este încă botezat, biserica reformată impune acest lucru, ritual care poate avea loc fie înainte de nuntă, fie imediat după. La ceremonia reformată mireasa intră prima în biserică, condusă de cineva din familia ei, apoi mirele, care va sta în dreapta ei. Preotul începe o mică slujbă, citește din Biblie ceva potrivit pentru căsătorie, dezvoltă ideea din scriptură, se cântă și se trece apoi la cununarea propriu-zisă, la care mirii se țin de mâna dreaptă și vor repeta pe rând un legământ: „Eu X. Y. mă jur pe D-zeu, Sfânta treime etc., că pe acest bărbat, pe a cărui mână sunt, îl iubesc. Mă mărit cu el din dragoste, în fața legilor lui D-zeu. Îi voi fi fidelă, mă mulțumesc cu el, îndur cu el, sufăr cu el, și pe el nici la sănătate, nici în caz de boală, nici în stare de fericire nici nefericire, până la moartea mea sau moartea lui, nu-l părăsesc, ci îi voi fi alături ca ajutor onest. Așa să mă ajute D-zeu”.

În timpul adventului și postului mare nu se celebrează cununii.

Înainte de nuntă sunt organizate petreceri ale burlacilor, pentru alungarea spiritelor rele din locuință în care vor locui tinerii.

Invitația la nuntă o fac doi-trei băieți, speciali aleși (Vőfély) care spun și niște zicători, iar primul dintre ei conduce mireasa la altar. La masă, el e primul care duce mâncarea oaspeților rostind mereu câte o zicală și de această dată. Alaiul nunții pornește de la mire la mireasă, iar primul „vőfély” duce buchetul, o cere pe mireasă în numele mirelui; în unele locuri în locul miresei se îmbracă o bătrână sau o altă femeie, iar acesta trebuie să o recunoască. În ziua nunții pentru a avea noroc, se spune că e bine ca miresele să poarte: un obiect vestimentar vechi, unul nou, precum și un accesoriu de culoare albastru. Pe drumul către altar se presară petale de flori, pentru a netezi viața pe care o vor duce tinerii, ca ea să nu fie aspră, și pentru ca ei să fie binecuvântați cu mulți copii. Se mai păstrează o serie întreagă de obiceiuri legate de cununii, preluate din cultura populară, care sunt practicate chiar și în zilele noastre: furatul miresei, furatul pantofului miresei, dansul de la miezul nopții al tinerei femei căsătorite și menyecsketánc. Acesta din urmă reprezintă dansul interpretat după ce tânăra mireasă își schimbă rochia și voalul cu o rochie și un batic roșii și dansează ținând o oală mare în brațe, pentru a primi bani de la invitați. După nuntă, se face intenționat dezordine în casa înșurăteilor de către rudele acestora, pentru ca tinerii să fie conștienți încă de la bun început de greutățile rezultate din traiul în comun. (<http://www.itconcept.ro/puzzle/maghiari/viataprivata.html>)

Înmormântarea

Ritualul înmormântării catolice este diferit pentru anumite situații: Privegherea la mort și rugăciunea la punerea trupului neînsuflețit pe catafalc; Prima formă de înmormântare, cu trei stațiuni: în casa răposatului, în biserică și la cimitir; A doua formă de înmormântare, cu două stațiuni: în capela cimitirului și la mormânt; A treia formă de înmormântare: care se celebrează în casa răposatului; Ritualul înmormântării copiilor. Textele din Sfânta Scriptură sunt folosite în diversele cazuri de înmormântare (pentru adulți, pentru copiii botezați și pentru copiii nebotezați).

În comunitățile reformată ordinea de desfășurare a slujbelor de înmormântare este conținută de Cartea Liturgică (Ágendáskönyv) acceptată și folosită în toate comunitățile. Slujba de înmormântare începe de obicei la casa decedatului, dar mai nou, tot mai frecvent la capela aflată în cimitir. Sicriul sau urna sunt așezate pe catafalc în fața casei sau în fața capelei, fiind înconjurat de membrii familiei decedatului. La căpătâiul sicriului stă de regulă preotul și cantorul, iar rudele mai îndepărtate, cunoștințele stau în spatele familiei decedatului. Slujba de înmormântare începe cu o rugăciune preluată din Cea de a Doua Epistolă a Apostolului Pavel către Corinteni, după cum urmează: *„Har și pace vouă de la Dumnezeu, Tatăl nostru și de la Domnul Isus Hristos. Binecuvântat să fie Dumnezeu, Tatăl Domnului nostru Isus Hristos, Părintele îndurărilor și Dumnezeul oricărei mângâieri, care ne mângâie în toate necazurile noastre,*

pentru ca, prin mângâierea cu care noi înșine suntem mângâiați de Dumnezeu, să putem mângâia pe cei ce se află în vreun necaz. Căci după cum avem parte din belșug de suferințele lui Hristos, tot așa prin Hristos avem parte din belșug și de mângâiere.” (Sf. Pavel, Scrisoarea a doua către Corinteni I, 2-5). Ritualul este continuat cu o cântare comună, aleasă de către preotul slujitor sau de către cantor, din Cartea de Cântări Reformată (în multe congregații se cântă primele două versuri din imnul reformaților, Psalmul 90: „1. În tine ne-am încrezut, Doamne, de la început, pe tine te-am considerat adăpostul nostru! Încă din vremea când nu erau nici munții, nu au fost formate nici cerurile, nici pământul, Tu ai fost și Tu ești Dumnezeu Atotputernic, și Tu vei rămâne în veci. 2. Tu îi lași pe oameni să moară, Și spui neamului omenesc: Faceți-vă țărână, voi cei ce ați fost creați din țărână! Fiindcă un mileniu în fața Ta este, cât ar fi trecerea zilei de ieri, sau trecerea unei nopți de veghe.” (Pr. Arpad Csabay, Biserica Evanghelică Lutherană Oradea). Cântarea este urmată de predica de înmormântare rostită de către preot, prin care îi încurajează și mângâie sufletește pe membrii familiei îndoliate și pe cei prezenți cu predica sa despre puterea credinței, dragostea și harul Domnului iertător de păcate, precum și credința în viața veșnică. Conform ordinii reformate, după predică are loc așa-numita luare de bun rămas, de la decedat al membrilor familiei sale, toți cei care l-au cunoscut, colegii și prietenii, dar nu invers: nu decedatul își ia rămas bun de la cei rămași în viață, pe care i-a iubit.

După predică, urmează rugăciunea preotului, prin care el se roagă pentru familia decedatului, pentru împăcarea sufletească a celor în doliu, pentru sufletul decedatului, ca Domnul să îl ierte și să îi dăruiască și lui prin înviere viață veșnică. Rugăciunea rostită de preot se încheie cu o rugăciune comună, când toți participanții rostesc cu voce tare rugăciunea Tatăl nostru, urmată de o nouă cântare, aleasă tot din Cartea de Cântări Reformată. După cântare, are loc binecuvântarea comunității, unde preotul poate alege din mai multe formule, texte biblice. De obicei, rostește salutul apostolic, în forma sa scurtă, cu mâinile ridicate: „Harul Domnului Isus Hristos, și dragostea lui Dumnezeu, și Împărtășirea Sfântului Duh, să fie cu voi cu toți! Amin.” (Pr. Arpad Csabay, Biserica Evanghelică Lutherană Oradea). Astfel ia sfârșit prima parte a slujbei de înmormântare.

Cea de a doua parte a slujbei are loc la mormânt, unde decedatul este condus pe ultimul său drum de către preot și cantor, urmat de familie și comunitatea prezentă. Ajungând la momânt, după o nouă cântare comună preotul citește versete din Scriptură, Cuvântul Domnului despre învierea morțior, din Prima Epistolă a Apostolului Pavel către Corinteni, capitolul 15: „Și dacă n-a înviat Hristos, credința voastră este zadarnică, voi sunteți încă în păcatele voastre. Și prin urmare și cei ce au adormit în Hristos, sunt pierduți. Dacă numai pentru viața aceasta ne-am pus nădejdea în Hristos, atunci suntem cei mai nenorociți dintre toți oamenii! Dar acum, Hristos a înviat din morți, pârga celor adormiți!

Căci dacă moartea a venit prin om, tot prin om a venit și învierea morților. Și după cum toți mor în Adam, tot așa, toți vor învia în Hristos; dar fiecare la rândul ceteilui. Hristos este cel dintâi rod; apoi, la venirea Lui, cei ce sunt ai lui Hristos. În urmă, va veni sfârșitul, când El va da Împărăția în mâinile lui Dumnezeu Tatăl, după ce va fi nimicित orice domnie, orice stăpânire și orice putere. Căci trebuie ca El să împărățească până va pune pe toți vrăjmașii sub picioarele Sale. Vrăjmașul cel din urmă, care va fi nimicit, va fi moartea. Așa este și învierea morților. Trupul este semănat în putrezire, și învie în neputrezire; este semănat în ocară, și învie în slavă; este semănat în neputință, și învie în putere. Ce spun eu, fraților; este că nu poate carnea și sângele să moștenească Împărăția lui Dumnezeu; și că, putrezirea nu poate moșteni neputrezirea. Căci trebuie ca trupul acesta, supus putrezirii, să se îmbrace în neputrezire, și trupul acesta muritor să se îmbrace în nemurire. Când trupul acesta supus putrezirii, se va îmbrăca în neputrezire, și trupul acesta muritor se va îmbrăca în nemurire, atunci se va împlini cuvântul care este scris: Moartea a fost înghițită de biruință. Unde îți este biruința, moarte? Unde îți este boldul, moarte? Boldul morții este păcatul; și puterea păcatului este Legea. Dar mulțumiri fie aduse lui Dumnezeu, care ne dă biruința prin Domnul nostru Isus Hristos!” (Pr. Arpad Csabay, Biserica Evanghelică Lutherană Oradea). După ascultarea Cuvântului lui Dumnezeu, comunitatea își mărturisește împreună credința, spunând Crezul apostolic: „Cred în Unul Dumnezeu, Tatăl Atotputernic, Creator al cerului și pământului. Cred în Isus Hristos, Domnul nostru, Fiul, unul născut al lui Dumnezeu, care a fost zămislit de Sfântul Duh, născut de Maria Fecioara; care a suferit sub Pilat din Pont, a fost răstignit, a murit, a fost înmormântat. A pogorît în iad, și cred că în ziua a treia a înviat din morți, și s-a înălțat în ceruri, unde stă la dreapta lui Dumnezeu Tatăl; de acolo va reveni pentru a judeca viii și morții. Cred în Sfântul Duh. Cred că există o Biserică sfântă creștină universală, cred comunitatea sfinților, iertarea păcatelor noastre, învierea trupului nostru și viața veșnică. Amin.” (Pr. Arpad Csabay, Biserica Evanghelică Lutherană Oradea)

După crez preotul spune de obicei Binecuvântarea preoțească a lui Aron, din Cartea Numeri Capitolul 6, versetele 24.-26, cu mâinile ridicate: „Domnul să te binecuvânteze, și să te păzească! Domnul să facă să lumineze Fața Lui peste tine, și să Se îndure de tine! Domnul să-Și înalțe Fața peste tine, și să-ți dea pacea! Amin.” După aceasta, sicriul este coborât în mormânt. Între timp, comunitatea cântă de regulă versetul 3 din cântarea nr. 347, mărturisindu-și astfel credința în înviere și sperața creștină: „Inima nu îmi mai este înspăimântată Atunci când privesc la fundul mormântului meu Pentru că din exemplul lui Iisus văd, Ce va deveni țărâna morților. Îndoieli, părășiți-mă, Temeri, schimbați-vă, În speranțe, bucurii, fiindcă adormirea mea nu este una de veci!” În timpul îngropării sicriului, preotul, cantorul și comunitatea vor cânta, din cântările de înmormântare și de confesare a credinței.

La finalul slujbei de înmormântare, atunci când coroanele de flori sunt așezate pe mormânt, se cântă numărul 415 din Cartea de Cântări Reformată, tradusă de Huszár Gál, dintr-o cântare latină dinaintea Reformei:

„1. Haideți să înmormântăm trupul, Despre care știm cu siguranță, Că va învia în ziua Judecării de Apoi.

6. Haideți să îl lăsăm să doarmă, Să se odihnească întru Iisus Hristos, Iar noi să avem de grijă, Pentru că și noi va trebui să murim.

7. Hristos să ne dea putere pentru aceasta, Cel ce ne-a scos pe noi Din iadul cel periculos Și din moartea veșnică.

8. El să fie lăudat, În veci preamărit, Împreună cu Tatăl și cu Sfântul Duh. Cu această cântare, se încheie slujba de înmormântare. În unele locuri, preotul rostește o invitație către familie și către cei prezenți, să vină la slujba duminicală, unde își vor aminti în rugăciune despre decedat. (Pr. Arpad Csabay, Biserica Evanghelică Lutherană Oradea)

Ritualul de înmormântare al creștinilor luterani se aseamănă foarte mult cu cel al reformaților, fiind unul simplu, în care se predică despre înviere și consolarea aparținătorilor. La sat, unde mortul este ținut acasă, și are loc o slujbă în seara dinaintea înmormântării, chiar la casa decedatului. În această zi, cunoscuții trec pe la casă, își exprimă condoleanțele și-l mai poate vedea odată pe decedat, luându-și astfel rămas bun. Aceasta este numită „stare de veghe”. În slujba luteranilor de asemenea sunt cântece, care sunt cântate de cei veniți la înmormântare. Liturgia se diferențiază de cea a reformaților prin faptul că sunt câteva elemente responsorice cântate: preotul cântă o frază, la care comunitatea răspunde tot cântând, așa cum se întâmplă și la slujbele duminicale. După îngroparea sicriului, preotul și comunitatea cântă cântece despre Înviere. După punerea coroanelor pe mormânt, cei prezenți mai exprimă odată sincere condoleanțe familiei, iar preotul invită familia la următoarea slujbă duminicală, unde se va ține, în rugăciune, o comemorare a celui decedat. (Pr. Arpad Csabay, Biserica Evanghelică Lutherană Oradea)

Mâncăruri tradiționale

Din bucătăria secuiască maghiarii din Banat au împrumutat cele patru alimente de bază: cartoful, varza, carnea de porc și smântâna. Alte poduse specifice sunt cele din porc ca: slănina, untura, caltaboșii cu ficat (májos), sângeretele (véres), carnea afumată la borcan și șunca. Înainte de introducerea cartofului în evul mediu târziu, alimentele de bază erau meiul (köles) și seara. Una din plantele cele mai populare la maghiari este chimionul (Carum carvi). Semințele chimionului se prăjesc în unsoare încinsă pentru supe (köménymagleves „supă de semințe de chimion”). Un rachiu specific popular e aseasonat de asemeni cu semințe de chimion, mai ales la cei care au venit din secuime în Banat. În ultimii ani a început să se consume și în Banat cozonacul secuiesc făcut din aluat răsucit pe forme cilindrice și copt deasupra cărbunilor încinși. Ceaunul

În care se pregătesc tradițional multe mâncăruri, în special bogrács-ul, este unul dintre cele mai vechi vase de bucătărie. Folosirea lui nu necesită pricepere în arta culinară, ci în primul rând răbdare. Dedesubt se face un foc, și după felul de mâncare preparat variază înălțimea la care se pune vasul: există diferite forme de vase în funcție de ce fel de mâncare se gătește. Tradițional bogrács-ul se prepara din carne de oaie sau vită fiartă cu os cu tot, în ceapă călită, în schimb astăzi la rugă se fac concursuri între cei care doresc să facă mâncarea cea mai gustoasă și se fac diferite tipuri folosindu-se și carnea de pasăre sau de porc, în diferite proporții.

Obiceiul gogoșilor de sărbătorile de iarnă este o tradiție comună, ce se regăsește și la italieni, și la români, și oricât de ciudat ar părea, și la maghiari. Scorvezile maghiare sunt însă de dimensiuni mai mari, asemănătoare langoșilor și se fac în special cu brânză.

În bucătăria maghiară usturoiul, ceapa și tăiței au fost preluate de la italieni, boiaua, roșiile și cartofii din țările Americii Centrale, folosirea cărnii de porc și a unturii datează de pe timpul invaziei turcești. Caracteristica de bază a bucătăriei este combinația unturii cu boiaua și folosirea smântânii, acesta fiind și modul de a găti tocănița (pörkölt).

Bucătăria maghiară este așadar un amestec de elemente orientale combinate elegant cu elemente ale bucătăriei franceze și italiene, picante și fin condimentate.

Între verdețurile mai des folosite se numără tarhonul și cimbrul, și se mai folosesc ca ingrediente usturoiul, piperul negru. Alte mâncăruri specific ungurești sunt: ficatul de gâscă, supa de pește și nenumărate sortimente de cârnăciori, supa de fazan cu tăiței, papricașul de pui, supa de ceapă, somonul cu migdale, ciorbă de miel cu tarhon, macaroane cu: varză, brânză, mac, nucă sau pesmet etc.

La rândul lor, cartofii și ardeii grași, smântâna și sosul de roșii sunt prezente în mai toate mâncărurile tradiționale ale bucătăriei maghiare, foarte apreciate și gustoase. Maghiarii obțin grăsimea din topirea slăninei, și astfel aroma specială dă mâncării un gust unic.

Preparatele ungurești sunt grase, folosindu-se mult rântaș de făină și smântână, iar sosurile sunt deasemenea groase și grase. Smântâna însoțește supele de legume, salatele și sarmalele. Gospodinele maghiare sunt mari maestre în prepararea deserturilor: „turos csusza“ (paste cu brânză, smântână și stafide), clătite cu ciocolată și rom, ștrudel umplut cu vișine, brânză sau mac, găluște a la Somloisi, tort Doboș, pogăcele, prăjituri având ca bază aluatul din osânză, bágyli (cozonac cu nucă și mac).

Calendarul popular. Date importante, zile și sărbători religioase

În nopțile socotite ca fiind magice, se puneau mere roșii în apa în care te spălai, ca să fii sănătos precum sunt merele.

Boboteaza (Vízkereszt), se sărbătorește la maghiari în 6 ianuarie, încă din secolul al XV-lea, când a început obiceiul sfințirii caselor.

Boboteaza (Bobotează în greacă se spune *Teofanie* sau *Epifanie* și se traduce prin „Arătarea Domnului”, adică a Sfintei Treimi) încheie ciclul celor 12 zile ale sărbătorilor de iarnă începute în *Ajunul Crăciunului*. Creștinii maghiari comemorează *vizita magilor* Gáspár, Menyhért și Boldizsár (Melchior, Baltazar și Gașpar) la nașterea Pruncului Iisus. În această zi începe Fărșangul, a cărui durată variază de la an la an, deoarece sărbătoarea trebuie să se încheie cu 40 de zile înainte de Postul Paștelui.

În 13 ianuarie maghiarii au Botezul Domnului, acesta fiind unul dintre marile praznice împărătești ale Mântuitorului; ca și Crăciunul, este precedată de un Ajun mai deosebit și zi de post. De Botezul Domnului este dezlegare la toate.

Sfântul Antonie/Anton cel Mare (Remete Szent Antal sau Nagy Szent Antal - 260-365 e.n.) considerat ca întemeietorul monahismului creștin este prăznuit în fiecare an, în toate tradițiile creștine, la data de 17 ianuarie. Deși el nu a fost știutor de carte și-a transmis învățăturile prin intermediul unor scrisori dictate. Considerat ocrotitorul animalelor, multe tradiții se leagă de el. În trecut, s-au numit „Focul lui Sfântul Anton” erizipelul (conform DEX-ului: boală infecțioasă și contagioasă datorată unui streptococ, care se manifestă prin inflamarea și înroșirea unei porțiuni delimitate a pielii, localizată cel mai adesea la față și la membre; brâncă, orbalț) și alte boli survenite din cauza otrăvirilor. Pentru vindecarea acestora trebuiau să se oprească în fața patului bolnavului trei bărbați cu numele de Anton, să fumeze din pipă, și să sufle fumul pe bolnav. Pipa se aprindea cu iască și pietre, prin frecare.

În 18 ianuarie, de Piroska, se zice că dacă îngheață, gheața va ține încă 40 de zile („Ha Piroska napján fagy,/Negyven napig el nem hagy!”). Nu se foloseau caii sau boii pentru tracțiune de Piroska. Fata care purta batic roșu în această zi, se mărita în cursul anului respectiv.

În 21 ianuarie de ziua lui Ágnes, se fac pronosticuri meteo: dacă vremea se îmbunătățește, pivnița va fi plină („Ha Ágnes hideg, engesztel Vince, hogy teljék a pince”). Gravidele se spălau în apă sărată, ca să le fie sănătoși pruncii. Băieții mergeau să felicite fetele în această zi, decorând un brad.

Sf. Vincențiu (Sz. Vince, 22 ianuarie) a devenit încă din Evul Mediu foarte popular în rândurile celor care se ocupau cu viticultura, și este sărbătorit și în Germania, Franța, Portugalia și Austria. Maghiarii în această zi aveau o superstiție legată de starea vremii, și a recoltei, și anume dacă de Vince este soare, vinul va fi mult și bun, dacă va fi urât, și vinul va fi puțin. În unele locuri se ciopleau bețe care se puneau în apă, într-o cameră caldă, și cât de repede înfloreau, așa de bogată va fi recolta.

Tot legat de recoltă și vreme este și ziua de 25 ianuarie, de Sf. Pavel (Pál): dacă vremea e frumoasă atunci și recolta va fi îmbelșugată, în caz contrar, pâinea va fi puțină. De Pál se mai făceau previziuni și legate de data morții cuiva.

De 2 februarie, Gyertyasentelő Boldogasszony (Întâmpinarea Domnului), dacă e cald ursul iese din bârlog, își vede umbra și vor mai urma 40 de zile de iarnă. Dacă este înnorat el rămâne afară simțind că va veni în curând primăvara. De lumânarea sfințită sunt legate mai multe obiceiuri populare. Se picura ceară pe clanța ușii ca să fie liniște și pace; bucăți de lumânare se puneau pe părțile bolnave cu speranța că ajută la vindecare. Tot lumânare sfințită se pune la fundația sau în pereții caselor nou construite. Lumânarea care ardea în casa unei lăuze, nu permitea ca răufăcătorii să-i schimbe copilul. Deasemenea ea ardea mereu la căpătâiul morților și al muribunzilor ca să le lumineze calea sufletului, și fumul să țină departe forțele malefice. Se sting focurile din casă în această zi pentru ca ele să fie reaprinse cu ajutorul lumânării sfințite ca să fie ferită gospodăria de furtună, trăznet și grindină. Dacă în timpul sfințirii lumânarea nu se stinge va fi miere multă.

Sf. Blaj (Sz. Balász) este sărbătorit în trei februarie încă din Evul Mediu de către maghiari, fiind printre cei 14 sfinți buni care ajută omul. Legenda spune că episcopul Blaj din Armenia a salvat fiul unei văduve care s-a înecat cu un os de pește, de aceea se consideră că el este vindecătorul celor care suferă cu gâtul. În amintirea lui se păstrează tradiția ca în această zi copiii să strângă donații, iar în biserici se se facă o slujbă de binecuvântare. Preotul pune două lumânări în formă de x în fața enoriașilor și rostește rugăciunea: „În numele Sf. Blaj să fii vindecat și apărât de durerile de gât dar și de alte boli.” Sf. Blaj mai este și socotit protectorul medicilor și al muzicienilor.

Ziua de 4 februarie Sf. Veronica (Sz. Veronika) este socotită cea mai friguroasă din an și aduce noroc celor care se căsătoresc la această dată.

Sf. Dorothea (Sz. Doroty) se sărbătorește la 6 februarie și se zice că „dacă Dorothea te leagă, Iuliana te desface” înțelegând prin asta că dacă e frig în această zi, peste zece zile sigur va fi cald, și bineînțeles e adevărat și invers că dacă e cald, de Sf. Iuliana va fi rece.

Dacă de Sf. Valentin (Sz. Balint) din 14 februarie se aude privighetoarea, atunci vremea va fi rece, și dacă timpul e rece și nu sunt precipitații, atunci recolta va fi bogată.

În 16 februarie, de Sf. Iuliana vremea se încălzește și dacă totuși nu, se spune că „Iuliana se ține de nebunii”.

Dacă de Sf. Suzana (Zsuzsanna) din 19 februarie se aude privighetoarea, înseamnă că iarna s-a sfârșit, iar unii consideră că de abia începând cu această zi se poate tăia via întrucât numai îngheață. Țăranii puneau îngrășămintele naturale de Suzana, și se pregăteau de arat și de semănat.

Dacă Sf. Matei (24 februarie) va găsi gheață, el o va sparge, dacă nu, va aduce el gheață. Dacă de Matyas plouă, atunci recolta va fi distrusă de gheață, și strugurii vor fi acrii. Există și superstiții legate de ghicitul recoltei și a numărului ouălor care vor fi în anul respectiv. Matei este important și pentru pescari, și se zice că cine prinde știucă în această zi va prinde întreg anul pește mult. O altă zicală se referă la faptul că Matei împarte fluierile păsărilor ca să cânte.

Când se aude broasca de Sz. Mark din 25 februarie va fi recoltă bogată. Nu se lucrează în această zi nici în grădină, nici la câmp pentru că nu vei fi binecuvântat. Cazimir (Kazmér) era socotită ziua în care se alungau șobolanii, pentru că în trecut era foarte important ca dăunătorii să nu facă stricăciuni, astfel că se curățau hambarele, anexele gospodărești, podul și toate încăperile casei unde se puteau ascunde rozătoarele. Numele Cazimir este de origine poloneză și înseamnă liniște și prevestitor de pace.

Se țin încă și acum baluri de Fărșang în localități cum ar fi: Moșnița Nouă, Jimbolia, Lugoj, Timișoara, Sânmihaiul Maghiar, Gătaia, și Sânicolaul Mare.

Despre Sandor Josef și Benedek, adică Alexandru, Iosif și Benedict se zice că „aduc în sac căldura”. Dacă soarele va ieși în aceste zile, va fi vară lungă și caldă, dacă însă este înnorat, atunci toamna va fi lungă și ploioasă.

Sf. Alexandru (18 martie) țăranii semănau orzul, ovăzul, fasolea albă ca să fie recolta mai îmblesugată.

De Sf. Iosif (19 martie) era interzis lucrul, și trebuia neapărat să te speli și să porți lenjerie curată. Socotit și ocrotitorul meșteșugarilor, în această zi ei defilau în biserică, cu steagul breslelor din care făceau parte. În unele locuri erau scoși stupii și animalele pentru prima oară la păscut, iar barza și rândunica erau așteptate să se reîntoarcă din țările calde. Dacă era curcubeu, și dunga galbenă era mai lată decât celelalte se spunea că va fi mult grâu, dacă cea roșie era mai lată, oamenii credeau că vinul va fi mai mult, iar dacă timpul era nefavorabil se credea că vor fi mulți morți în anul respectiv.

Sf. Benedict (21 martie) coincide cu ziua echinocțiului de primăvară. Ceapa semănată în această zi se recolta de Sf. Bartolomeu (24 august), se punea șapte zile pe acoperișul caselor, și șase nopți iar ceaiul preparat cu acest produs era folosit în vindecarea multor boli, mai ales în vindecarea tifosului, dar și în tratarea animalelor bolnave.

Aprilis bolondja, Ziua Păcălelilor, 1 aprilie este o zi în care se fac diferite farse și păcăleli. Una din explicațiile acestei tradiții este faptul că în anul 1564 regele Carol al IX-lea al Franței ar fi mutat serbarea Anului Nou de pe data de 1 aprilie pe data de 1 ianuarie. Oamenii, obișnuiți să împartă cadouri de Anul Nou, au continuat împărțirea acestora și după anul 1564, dar sub forma unor glume nevinovate.

În Duminica Floriilor, fetele și femeile se îmbrăcau foarte îngrijit, tinerele purtau haine albe sau deschise la culoare, chiar înflorate.

Sărbătoarea Paștelui la romano-catolici, reformați, unitarieni și luterani, din Banat, unde majoritatea reprezentărilor romano-catolicilor și a protestanților sunt maghiarii, bulgarii și șvabii în principiu se diferențiază puțin. Cam aceleași mâncăruri tradiționale se regăsesc pe mesele tuturor credincioșilor. Pentru reformați și romano-catolici în Săptămâna Mare, atenția s-a concentrat în mod deosebit pe curățenie și procurarea celor cuvenite Sărbătorilor Pascale. Reformații tineri sunt „confirmați” în credință.

Pentru a primi „confirmarea”, tinerii reformați trebuie să învețe câte 100 de întrebări și răspunsuri din catehismul numit „de la Heidelberg”. Ceremonia durează în jur de două ore, în timpul ei tinerii răspunzând la întrebări puse de preot în prezența părinților și a rudelor. În cadrul ceremonialului bisericii reformate, nașii de botez au obligația să-i „conducă” pe tineri pe drumul spre confirmare. După o „săptămână a mărturisirii păcatelor” și confirmare, tinerii întâmpină mai curății sufletește Sfintele Sărbători Pascale. În total reformații au de șapte ori pe an un vracior: de Advent, Crăciun, prima duminică a postului de Paște, Rusalii, ultima duminică din august când e új kenyér (pâinea nouă), și 31 octombrie când se comemorează momentul 1517 când Marthin Luther a emis cele 95 de teze care vizau reforme în Biserica Catolică.

Potrivit tradiției Bisericii Catolice, credincioșii practicanți de pretutindeni întâmpină Paștele cu un post de 40 de zile, timp al faptelor bune, al rugăciunilor, al convertirilor și al iertării păcatelor. În prima zi de Paște, există obiceiul de a se purta haine noi în semn de respect pentru această aleasă sărbătoare, dar și pentru că ea semnifică curățirea trupului și a sufletului, așa cum se primenește întreaga natură odată cu venirea primăverii. În jurul mesei de Paște, masa ritualică, se reunește întreaga familie care, după un post de 40 de zile se înfruptă din bucatele tradiționale: ouăle roșii, cașul de oaie, salata cu ceapă verde și ridichi, drobul și friptura de miel. În a doua zi de Paște s-a mai păstrat în Banat obiceiul udatului, având semnificația unui act de purificare. În această zi băieții și bărbații stropesc cu parfum fetele și femeile cunoscute, dar și cele pe care le întâlnesc pe stradă. Tradiția stropitului se leagă pe deoparte de cinstirea mironosițelor care, mergând la mormântul Mântuitorului pentru a-l unge cu uleiuri aromate, au descoperit miracolul Invierii lui Iisus, pe de alta, acest obicei are origini precreștine ca simbol al vieții și fertilității fiind practicat de popoarele germanice, și adus în Transilvania de către sași. (<http://www.divers.info.ro/?id=iObiceiuriMaghiari>)

Băieții rostesc o urare, asemuind fetele cu florile, cerând permisiunea de a uda:

„Într-un coș cu viorele,
Cântă două păsărele
Păsările ciripesc
Îmi dați voie să stropesc?”

„Lumea-ntreag-am colindat
După o fată de măritat
Am găsit o mândră floare
În lume pereche n-are.
Nu o las să se-ofileasca
O stropesc ca să-nflorească.”

„Am fost într-o pădure verde
Am văzut o viorea albastră
Care stătea să se ofilească
Îmi dați voie să o stropesc?”

(<http://www.divers.info.ro/?id=iObiceiuriMaghiari>)

Se crede că femeile care sunt stropite cu parfum vor avea au noroc tot anul, iar bărbaților care uită de acest obicei nu le va merge bine o vreme.

La credincioșii catolici sărbătoarea prin care copiii de clasa a patra depun jurămintele pentru reîntărirea credinței se numește „bermálás”. Ea poate avea loc la 50 de zile de la răstiginirea lui Isus, cam de Rusalii. După un an-doi de frecventare a orelor pregătitoare de la biserică ei sunt capabili să-și cunoască religia și să se împărtășească pentru prima oară. Fetițele se îmbracă în rochițe albe, asemenea celor de mireasă, iar băieții în costume, și întreaga biserică este împodobită frumos cu flori. La sfârșitul slujbei are loc o mică serbare cu poezii și cântece religioase, la care primesc simbolic o diplomă de absolvire și un mic cadou. În curtea bisericii se mai organizează o mică distracție pentru copii și părinți, o masă la care stă și părintele, unde se servesc dulciuri și prăjituri. Când episcopul le dă binecuvântarea copiii sunt unși cu mir pentru prima oară.

După tradiția populară se consideră că începând cu ziua de 24 aprilie, Sf.Gheorghe începe primăvara, de aceea se angajau și se tocmeau păstorii și țărani care lucrau pământul. În unele sate abia de Sf.Gheorghe se lăsau animalele pentru prima oară la păscut. Se spunea că vrăjitoarele umblă și își fac de cap, de aceea oamenii puneau crengi cu spini pe uși și pe porți. Cine ieșea în drum, la crucea de la marginea satului, putea să vadă vrăjitoarele care culegeau roua de pe câmp cu ajutorul cerceafului. Vrăjitoarele aveau un ritual anume de a strânge roua, întindeau cerceaful pe pământul ud storceau roua pe care o dădeau apoi vacilor ca să le fure laptele, sau o puneau la grâul încolțit, ca să fure doar o jumătate din cantitatea de grâu, și furtul să nu fie atât de evident, oamenii să nu le descopere fapta încercând să se răzbune pe ele.

Luna mai era socotită din vechime ca luna primăverii, când se mergea la câmp la un picnic. În ajunul zilei de 1 mai băieții mergeau seara la pădure și tăiau câte un copac pe care îl împodobeau și îl puneau în zori în poarta iubitei lor.

Ziua mamei se ține în prima duminică din luna mai, fiind o sărbătoare cu o tradiție de 100 de ani.

Sfinții de gheață din 12, 13, 14 mai (Fagyosszentek), adică Pongrác, Szervác și Bonifác, ce au trăit în secolul al IV-lea se regăsesc nu numai la unguri ci și la nemți, ca aducători de frig. Prezicerea populară spune că dacă nu vezi nori în zilele cu cei de trei „ác”atunci ei vor aduce mult vin. O altă zicală se referă la faptul că Pongrác, Szervác și Bonifác, sunt supărați și din această cauză „scutură gheața”, adică „Pongrác, Szervác și Bonifác mind a fagyosszentek, hogy a szölő

el ne fagyon, füstölyenek kendtök”. Ca să se apere de gheață, proprietarii ardeau îngrășăminte naturale afumând viile și livezile. Nu se sapă în grădină pentru că se zice că nu va crește via.

De Sf. Medárd (8 iunie) sunt legate mai multe superstiții: dacă se plantează varza în această zi ea va crește frumos; dacă își fac apariția broscuțele, sau găinile se scaldă în praf, va ploua, ba mai mult timp de 40 de zile timpul va fi ploios, și strugurii vor fi mulți dar acrii, dacă în schimb nu plouă, vinul va fi dulce.

În 10 iunie de Sf. Margareta (Sf. Margit) se puneau ridichile, varza, și inul.

Sf. Anton (13 iunie) este o zi în care se sfințeau crini în biserică și se binecuvântau copiii; el ocrotește deasemenea și animalele domestice și ajută la găsirea obiectelor pierdute. Cultul Sfântului Anton a fost răspândit de către franciscani care interziseseră lucrul în această zi; în unele locuri nu se lucrează în vie.

În 24 iunie este Sf. Ivan. Cel mai semnificativ obicei este aprinderea simbolică a focului și săritul peste el (obicei datând din secolul al XI-lea) ca să țină departe spiritele rele și balaurii. Copiii înfingeau lângă varză bucăți de lemn nearse ca acestea să nu fie atacate de omizi, sau în câmp ca recolta să nu se înnegrească. Bucăți nearse se mai puneau sub streășină să fie casa protejată de fulger și foc, iar cenușa se arunca în câmp să țină departe dăunătorii. Pentru a feri animalele de rele, oamenii puneau oile și vacile să treacă peste un foc mocnit. Alții cred că Sf. Ivan favorizează plantarea sfeclei furajere și a ridichilor dacă ele se plantează chiar în această zi. De Iavn râul încetează să mai crească. „Ha azik Ivan, sok kukac lesz a fân” adică dacă va ploua în această zi, fructele vor avea viermi, și acei cartofi vor aduce recoltă bogată, care au fost aranjați sub formă de mușoroi înainte de Ivan. Se mai crede despre copiii botezați sau întârcați de Sf. Ivan că vor fi norocoși.

Până de Sf. Petru și Pavel (Sz. Petér és Pál) din 29 iunie se coace grâul, și se zice că se ajunge la „pâinea nouă”. Tradiția spune că și de această zi începe secerișul și se pot tăia simbolic câteva spice de grâu. În unele locuri este interzis lucrul, iar în altele consumul de fructe. Dacă în această zi plouă de dimineață va fi ploaie sau vânt, dacă la prânz tună, va ploua torențial. Oamenii prindeau cu mâna stângă grâul, și cu secera în mâna dreaptă îl tăiau, aruncau pe tarla în urmă de unde veneau fetele și femeile care legau snopii. Dacă de Petru și Pavel porumbul ajunge până la axa căruței, atunci recolta va fi bogată, iar dacă muștele înțepă puternic sau animalele transpiră, va fi ploaie. Din 1860 se folosește coasa. Având multe de făcut, oamenii nu se puteau bucura prea mult de sărbătorile de vară.

În 2 iulie, după calendar, este Sarlós Boldogaszony (Vizita Fecioarei Maria la Elisabeta), care corespunde zilei în care Maria a vizitat-o pe Elisabeta. Se consideră ca din această zi grâul este copt și poate începe secerișul. Numele de Sarlós vine din cuvântul sarló care înseamnă seceră fiindcă în trecut așa se recolta grâul. La slujba bisericească se mergea cu uneltele de lucru care erau

lăsate afară, apoi se mergea cu preotul în câmp și simbolic se tăiau cu secera câteva spice pentru ca animalele să nu se îmbolnăvească, dar secerișul propriu-zis începea abia ziua următoare. Chiar și plantele medicinale, în special menta erau sfințite în această zi.

Tradiția maghiară spune că Sf. Ilie (Sz. Illés, 20 iulie) a aruncat din cer îngerii mândrii și de atunci îi urmărește. Se crede că oricât de secetă ar fi, totuși de Sf. Ilie va ploua. După îndelungi observații s-a constatat că în această zi sunt frecvente tunetele, fulgerele și furtunile. Se spune că „jaj neköd kánikula, ha Illés profeta nyakadat mögmosa” adică vai de tine „Caniculă”, dacă profetul Ilie îți va spăla gâtul. Țăranii se temeau că în această zi furtuna le va distruge recolta și casele, de aceea nu se lucra, și se făceau pronosticuri despre cum va fi recolta. Oricum ziua era socotită ca fiind periclitată de forțele răului. Cel care totuși lucra pe câmp va fi trăznit, recolta va fi distrusă de gheață, iar căpițele de fân vor fi luate de vânt. Dacă plouă, alunele și nucile vor fi goale. Cine vrea să distrugă pomul vecinului trebuie să-l lovească în zori cu toporul. Mai este o superstiție că dacă îmbraci cămașă cusută de Sf. Ilie, te va trăzni.

Maria Magdalena se sărbătorește în 22 iulie, zi în care nu se lucrează, nu se spală, nu se face pâine și în multe zone fetele își taie părul ca să crească la fel de frumos ca al Magdelenei.

La Sf. Anna (26 iulie) se rugau în special femeile care nu puteau avea copii, gravidele, și cele care sufereau de diferite boli. Dacă sărbătoarea era marți, și era lună nouă, femeile nu lucrau, unele țineau post, altele țineau post în fiecare marți, timp de nouă săptămâni după Rusalii, ca să nască ușor.

Sf. Laurențiu (Lörinc) din 10 august este o altă zi în care oamenii încercau să prevadă vremea și recolta. Dacă plouă, Lörinc le promite mult vin, dacă vremea e frumoasă fructele vor fi multe. Dacă vei vedea o stea căzătoare pe 10 August vei visa alesul sau aleasa ta.

În ajunul zilei de 15 august „Nagyboldogasszony” (Adormirea Maicii Domnului) în unele localități femeile se adunau la cimitir unde se rugau, cântau și vegheau la lumina lumânărilor. În ziua sărbătorii se sfințeau crini și ierburi în biserică, flori ce mai târziu se puneau în sicriul mortului, în patul tinerilor căsătoriți, în leagănul sugarilor, și în fundația caselor noi. Infuzia acestora se bea în tratarea frigurilor. Era interzis lucrul, femeile nu coceau pâine, nu se scâldea nimeni în râu, și nici cânepa nu se punea la muiat. Se credea deasemenea că dacă era soare în această zi, se putea bea vin mult și bun. Mai era o vorbă care spunea că această zi, precum și Sfinții Laurențiu (10 august) și Bertalan (24 august) arată cum va fi toamna. Țăranii mai însemnau în formă de cruce pomii fructiferi ca să fie sănătoși și să rodească mult. La cele două sărbători principale legate de Sf. Maria, (15 august, 8 septembrie) se adunau ouăle crezând că sunt mai rezistente, se puneau separat și se presărau cu var.

Sf. Ștefan (Sz. István) se sărbătorește în 20 august, regele Ștefan fiind cel care a fondat statul maghiar creștin în anul 1000. Se zice că Papa Silvestru al II-lea

i-a trimis lui Ștefan o coroană de aur din nestemate, iar în ianuarie 1001 o scrisoare de binecuvântare, prin care îl recunoștea oficial ca rege creștin al Ungariei.

Septembrie este cunoscută după vechiul calendar maghiar ca luna Sf. Mihai, cea în care se cântărește recolta, respectiv prima lună de toamnă. Pe vremuri erau tocmiți oierii, îngrijitorii de animale și paznicii viilor.

De Sf. Egyed (1 septembrie) începeau țăranii să-și păzească via în care era interzis să mai mergi cu căruța și să duci butoaie. Dacă plouă în această zi toamna va fi ploioasă și iarnă ușoară iar recolta de porumb bogată, dacă vremea e frumoasă și vinul va avea gust bun. Cum este vremea de Sf. Egyed va fi și toată luna. În această zi începe semănatul grâului și al secarei.

În 5 septembrie de Sf. Lőrincz (Laurențiu) se consideră că începe toamna, și e ultima zi favorabilă pentru a te scălda. Pepenii, perele sunt mult răscopate și din acest motiv nu prea gustoși; lemnoasele încetează să se mai dezvolte și șarpele se ascunde.

În 8 septembrie de Sf. Maria (Mária) încep să plece rândunelele. Dacă sunt multe, înseamnă că toamna s-a instalat deja. Ploaia de Sf. Maria arată că vremea va fi în continuare abundentă în precipitații.

Dacă de Sf. Matei (Máté) vremea este bună, recolta va fi bogată și urmează în curând culesul viei.

De Sf. Mihai (29 septembrie) se zice că se socotesc ciobanii cu stăpânii, slugile cu angajatorii lor și dacă nu sunt mulțumiți de câștig își caută alți stăpâni. După această zi începe culesul porumbului, iar pescarii nu vor mai avea noroc pentru că și peștii se vor adăposti în adâncurile apelor. Animalele scoase de Sf. Gheorge sunt aduse înapoi la iernat. Femeile nu lucrau, iar despre cine spăla de Sf. Mihai se zicea că va face răni pe mână, iar cine va bate hainele îi va fi casa lovită de fulger (pe vremuri așa se spăla). Începea Fărșangul mic, care ținea până de Sf. Ecaterina. Ciobanii ziceau că dacă în noaptea de Sf. Mihai oile se grupează va fi iarnă grea, iar dacă se răsfiră, atunci iarna va fi ușoară. Dacă tună de Sf. Mihai, toamna va fi frumoasă, dar iarnă grea și vinul se va acrii („Mihálykor ha csordul, ecet lesz a borbul”). Vântul care bate din Nord sau Est va aduce multă zăpadă și iarnă grea (Szent Mihálykor keleti szél, /Igen komoly telet ígér).

Octombrie e numită și luna tuturor sfinților, lună de toamnă când se seamănă grâul.

1 Octombrie este ziua internațională a muzicii și a vârstnicilor.

De Sf. Ferenc, în 4 octombrie (când este și ziua internațională a animalelor) vremea este cea mai potrivită pentru însămânțările de toamnă.

În 15 octombrie începe culesul viei. Este interzis lucrul în această zi (spălatul, făcutul pâinii, și coacerea în cuptor a oricărui produs).

De Sf. Vendel (20 octombrie), care era un fiu de împărat din secolul al VII-lea care s-a angajat păstor la un stăpân, devenind astfel ocrotitorul păstorilor și al crescătorilor de animale, nu se pun animalele la lucru și nici nu se vând la târg ca nu cumva „să vină Vendel să le ia”, sau să le îmbolnăvească.

În 21 octombrie de Sf. Orsolya (Ursula) se recoltează varza și zarzavaturile, și se mai zice că dacă în această zi timpul este frumos, va fi cald până la Crăciun.

Sf. Dömötör (26 octombrie) este ocrotitorul păstorilor. Deasemenea este momentul pentru petreceri și organizarea de târguri de animale. Dacă de Dömötör bate un vânt rece, înseamnă că iarna va fi friguroasă.

După unii ziua Sfinților Simon și Júdá (28 octombrie) este legată de începutul iernii zicându-se că „it vagyon mar Simon-Júdás, dideregve fázik a gulyás”, adică dacă sunt deja aici Simon și Iuda, dârdâie de frig văcarul.

Luna noiembrie în calendarul vechi mai este cunoscută ca fiind luna Sfântului Andrei, lună de toamnă când muncile grele s-au terminat și încep balurile, petrecerile și nunțile.

Ultima noapte din octombrie, Halloween-ul este sărbătorită în mai multe culturi. Și la maghiari, în această noapte, se aprind lămpioane de dovleac, și tinerii se costumează în: animale, spirite, stafii, sau zâne.

În 1 noiembrie este Ziua Tuturor Sfinților, și seara se merge cu flori, jerbe și coroane la cimitir pentru a duce lumină zicându-se chiar așa: „megyünk világítani” / „világítani megyünk” și se aprind candelă și lumânări. Ziua Morților este pe 2 noiembrie.

Sfântul Martón (născut în 316 la Szombathely) sărbătorit la 11 noiembrie a fost un preot care nu a vrut să fie episcop și de aceea s-a ascuns în locul unde erau ținute găștele, însă acestea l-au trădat, făcând zgomot și de aceea se taie găște în această zi. De pe osul pieptului se ghicește vremea, dacă după un timp osul s-a albit, va fi zăpadă, dacă s-a înnegrit e semn că va fi ploaie. Dacă Martin vine pe cal alb, atunci iarna va fi ușoară, dacă va călări un cal maro, iarna va fi grea. În această zi se consumau multe alimente și vin pentru că se zicea că vei fi cu atât mai sănătos cu cât vei mânca mai mult, și anul următor nu vei duce lipsuri. Meșterii își ospătau ucenicii, stăpânii păstorii; se tăiau găște îndopate: o zicală spunea că dacă nu mănânci carne de găscă de Sf. Martin vei flămânzi anul următor.

Sf. Elisabeta (Sz. Erzébet - 19 noiembrie) a fost o regină care i-a ajutat pe cei nevoiași, deși a rămas văduvă la 20 de ani. Legenda spune că deși cumnatul ei i-a interzis acest lucru, în momentul în care l-a întâlnit trebuind să-i arate ce are în desagă, pâinea din interior s-a trasformat în trandafiri. Se mai zice că dacă în această zi ninge, Elisabeta își scutură juponul.

În 25 noiembrie se sărbătorește Sf. Ecaterina (Katalin), care a trăit în Alexandria și a luptat pentru păstrarea credinței creștine pe care o împărtășea; împăratul a chinuit-o, apoi a decapitat-o însă din trupul ei nu a curs nici un strop de sânge ci lapte. În această zi se organizează multe baluri, atât la maghiari cât și la nemți. Există și un proverb care spune că dacă de Katalin este ploaie, atunci de Crăciun va fi frig și invers, dacă este rece, atunci de Crăciun va fi cald și frumos (Katalin locsóg, karácsony kopog). Băieții țin post dacă vor să-și viseze nevasta în această noapte, iar femeile nu fac pâine, de asemenea nu se ară de Sf. Ecaterina.

De Sfântul Andrei (30 noiembrie) maghiarii au multe supersiții în cea ce privește căsătoria; fetele puneau sub perini lenjerie bărbătească ca să-și viseze alesul noaptea, sau loveau cocinele cu piciorul, numărând de câte ori guiță porcul, ceea ce echivala cu numărul anilor care trec până se mărită. Fiindcă pe vremuri casele erau acoperite și cu baloți de paie rămase de la seceriș, fetele scuturau acoperișul; dacă cădea câte un bob de grâu se credea că logodnicul va fi bogat, dacă cădeu boabe de secară, atunci el va fi sărac, iar dacă nu cădeau boabe ci numai paiete goale fata va rămâne însărcinată anul care vine.

Deoarece Sz.András este în perioada postului când nu se mai țin baluri, serbări și nunți este o zicală care spune că „Andrei încuie vioara”. Purceii născuți de Sf. Andrei nu se vor îngrășa. Dacă de Sf. Andrei e zăpadă, nu e bine să semeni. De Sf. Andrei este momentul potrivit pentru tăiatul porcilor.

În tradiția maghiară, la tăiatul porcilor participă rudele apropiate, și produsele sunt preparate sub conducerea unui măcelar iscusit și priceput în a pregăti produse proaspete și variate. Seara se consumă mâncare secuiască din carne proaspătă și varză murată. Un specific aparte este și punerea la sare apoi la fum în podul casei sau în afumători special amenajați a cârnaților și șuncii obținute din porc Aproape fiecare localitate are propriul său fel de a prepara carnea, de a o afuma și mai ales de a o combina cu diverse condimente, să fie și gustoase, dar și să țină cât mai mult.

În trei decembrie se sărbătorește Sf. Ferenc (Sf. Francisc), iar în patru Sf. Barbara, fata unui comerciant din Nikomedia care s-a convertit la creștinism. În memoria ei în această zi era interzis femeilor să lucreze, și se spunea că dacă fetele nemăritate pun în apă crenguțe de pomi fructiferi, în caz că ele înfloresc, sau înfrunzesc, ea se vor mărita în curând.

De Sf. Nicolae (Sz. Miklos) copiii primeau darurile fără ca să vadă cine le pune în ghetă. În legenda legată de acest sfânt, Miklos a ajutat o familie cu trei fete. Aceștia erau atât de săraci încât tatăl lor a hotărât să își vândă câte o fată, însă Nicolae s-a îndurat de ei și le arunca fără să fie văzut, câte o monedă de aur. Miklos verifica ghetuțele puse de copii în fereastră, fiind însoțit de o ceată de drăcușori, numiți „Krampusz” (Crampus) ori, alintat: „Krampuszkák”. Dacă ghetetele ori cizmuluțele erau văcsuite, atunci „Mikulás” le umplea cu bunătați, dulciuri, fructe și nuci. Jucăriile au apărut mult mai recent, de când sărbătoarea a primit renumele de „Kis Karácsony”, adică de Crăciunul cel mic.

Copiii neascultători, erau dați pe mâna drăcușorilor, care-i băteau cu „virgács” niște nuielușe de mesteacăn. Înainte de Crăciun cu vreo trei săptămâni se cumpăra o găscă care se îngrășa, dimineața fiind pusă pe un țol și hrănită cu boabe de porumb muiate în apă și ulei.

Adventul sau „Venirea (Domnului)”, este perioada în care și comunitatea maghiară așteaptă venirea lui Iisus. Postul Crăciunului, începe în prima duminică de Advent, și durează patru săptămâni. Simbolul „acestei sărbători este cununa de Advent, formată din crenguțe de brad împletite cu panglici și decorată cu

nuci și conuri poleite, pe care se așează patru lumânări, care se aprind pe rând, duminică de duminică, până în Noaptea de Ajun. Lumânările simbolizează lumina adusă pe pământ de Iisus Mântuitorul, fiind un simbol al speranței. Tot în prima zi a Adventului, în unele sate din Banat, se rupe o crenguță dintr-un pom fructifer – cireș, vișin, prun – și se pune într-un vas cu apă, la căldură. Creanga, care va înflori până la Crăciun, e ținută în casă până la Bobotează, când e sfințită de preot, apoi e prinsă de un perete din grajd, pentru a proteja animalele din gospodărie.” (<http://www.paginidecultura.ro/2010/12/craciunul-in-banat-traditii-si-obiceiuri-specifice-etniilor-din-zona>)

Mai nou devine obicei făurirea calendarului de Advent, adică lipirea a 24 de cutiuțe mici, chiar de chibrite, pe un panou mai mare. În cutiile vopsite frumos, lăcuite, se puneau câte ceva dulce, ca așteptarea până la Crăciun să nu fie atât de grea, iar copiii să aibă zilnic parte de o bucurie. În prima duminică de Advent tinerele necăsătorite merg la biserică și după slujbă rup trei bucăți de sfoară din frânghia cu care se trag clopotele, le prind în fontele cu care își leagă părul pentru ca la Fărșang să aibă mulți pretendenți. Când bat clopotele la slujba de dimineață fetele trebuie să consume miere sau zahăr ca limba să li se îndulcească și astfel să-i cucerească pe pretendenți. Se mai obișnuia să se închidă ușile, ferestrele caselor, pentru ca vrăjitoarele care luau chip de animal să nu poată intra.

În 13 decembrie de Lucia „Luca nap” sunt legate multe superstiții. Dacă la italieni Lucia este făcătoare de bine, la maghiari ea este legată de vrăjitorii și lucruri necurate. Fiind perioadă de post ele fac cele mai multe vrăjitorii. Femeile nu spălau, nu torceau, iar dacă totuși o făceau, Lucia le încurca firele, iar cine va coase, va coase și dosul găinilor, astfel încât ele nu vor mai oua. Gospodina putea intra noaptea în cotețul găinilor și să rostească: „Găinile mele tot câte un ou, ou, ou, /Ale altora doar cot, cot, cot”. (<http://www.divers.info.ro/?id=iObiceiuriMaghiari>)

Gospodina putea deasemenea smulge un pai din acoperișul casei vecine și să îl lipească pe partea laterală a cuptorului, pentru a i se înmulți orătăniile și a scădea numărul păsărilor din vecini. Tot în același scop, ea putea fura și o așchie de lemn, pe care o pune sub cuibul găinii. Copiii se strecurau la gardul vecinilor și strigau: „Aici mare să fie cotcodăceala, /Iar la noi ouă-n toată vara”. (<http://www.divers.info.ro/?id=iObiceiuriMaghiari>)

Se ascundea deasemenea și mătura ca Lucia să nu poată zbura pe ea; se puneau usturoi pe clanță, geam, în gaura cheii, se freacă cu usturoi intrările în casă, grajd, ca să țină departe spiritele răului. Fetele făceau găluște în care puneau bilețele scrise cu nume de băieții, care se puneau la fiert. Cea care ieșea prima la suprafață se desfăcea, se citea biletul, iar numele care era scris se zicea că va fi același cu cel al băiatului cu care se va mărita fata. Se mai pune și grâu la încolțit, ca să se prevadă cum va fi recolta anul următor. E proverbial scăunelul lui Lucia, care se începea în această zi și trebuia terminat de Crăciun, în fiecare zi cioplindu-se câte puțin. Se spunea așadar că lucrezi încet ca și scăunelul lui Lucia.

Tradiția spune că trebuie folosite nouă esențe (printre care păr, salcâm, brad) fără a folosi cuie. Cine va respecta ritualul și se va înălța de Crăciun pe acest scaun în biserică, va vedea cine e vrăjitoarea satului. În alte locuri se pregătea în mod similar o cămașă. Tot de Lucia era legat și calendarul cu ceapă, cel cu 12 foi desfăcute corespunzător fiecărei luni din an; se pune sare pe foi, și dacă sarea se topea, se credea că luna respectivă va fi ploiasă. Alții notau cum e vremea între 13-15 decembrie, fiecare zi corespunzând fiecărei luni din anul următor și cum era vremea acelei zile așa va fi timpul în luna corespunzătoare ei.

Curățenia se făcea meticolos, se spălau covoarele, lenjeria de pat, perdelele, hainele, chiar și vesela. Între Crăciun și Anul Nou nu este voie să fie nimic pus la uscat, deci nu se spală haine. Se pot pregăti prăjituri cu nucă și mac „báygli”, torturi la metru, supă de găscă sau curcan, sarmale, răcitur, salată de beauf, cârnați afumați, și alte mezeluri proaspete din carne de porc toate puse la rece în tradiționalul șpais.

De Crăciun se petrece în familie și nu se împrumută lucruri. Credincioși reformați „n-o sărbătoresc pe Sfânta Lucia și nici nu organizează cete de irozi, în schimb țin la mare cinste cântările și colindatul de Crăciun. Grupurile de colindători, formate numai din băieți, de obicei de vârstă școlară, trec pe la rude, pe la oamenii mai înstăriți, pe la oficialitățile din sat (preot, cantor, învățător, notar, etc.) și-i cheamă să se bucure de nașterea pruncului Iisus împreună cu ei. Unele colinde sunt cuprinse în cartea de cântări bisericești (...). Colindatul se face în tindă sau în curte (...). Copiii sunt răsplătiți de obicei cu bani, dar mai primesc și dulciuri, nuci, mere ori portocale. Cine nu primește colindătorii, se poate trezi a doua zi de dimineață că nu mai are poartă și va fi nevoit să colinde toată ulița sau întreg hotarul ca să și-o regăsească. (<http://www.divers.info.ro/?id=iObiceiuriMaghiari>)

Sf. Ion (János), din 27 decembrie este un sfânt protector al vinului, considerându-se că acesta are puteri magice.

De Aproszentek (Prunci Nevinovați) în 28 decembrie, copiii erau trimiși în vecini sub un motiv oarecare, sau în numele lui David pentru lecuirea cocoșului, și erau bătuți simbolic de către aceștia, cu o nuia ca să fie feriți de boli, apoi erau răsplătiți cu bani și cu felii de cozonac. Deasemenea în această zi, bărbații treceau pe la casele cunoscuților, chemau gospodina spunând că i-a trimis nevasta după un bob de muștar, ca să li se vindece cocoșul. În replică, stăpâna casei scotea măturoidul din ramuri de mesteacăn sau de nuiele ascuns după ușă și-i „aleluia” pe toți, ca apoi să-i așeze la masă, unde-i ospetea.

În noaptea de Anul Nou, în satele ungurești, se trăgeau clopotele la miezul nopții, și se aprindeau focuri uriașe ale căror flăcări se întindeau până la cer, flăcării amuzându-se aruncând șomoioage de paie cât mai sus în aer. Aceste obiceiuri tradiționale, menite să alunge întunericul nopților de iarnă au fost treptat înlocuite cu focurile de artificii. Oamenii se străduiesc să aibă de toate în casă și să fie veseli, ca să le meargă bine, și să nu facă munci grele.

Bucatele servite de Anul Nou au fost pregătite din timp, obligatoriu din carne de porc, nicidecum din carne de pasăre, deoarece porcul rămă (răscolește pământul înainte), în vreme ce găinile, bibilicile, curcile scurmă pământul înapoi, aducând astfel ghinion.

Tot în noaptea de Anul Nou se făceau și previziuni, fie pentru a desluși destinul oamenilor (la oraș, în ceașca de cafea; la țară se toarnă plumb topit în apă rece), fie pentru a afla cum va fi anul. În unele locuri se mai face calendarul cu ceapă.

În alte sate, băieții făceau mare zarvă pe străzi după miezul nopții cu biciul, talanga, și cu clopotele. Mai era un obicei, potrivit căruia băieții mergeau cântând și recitind din casă în casă, primind în schimb mere, lapte și nuci.

Bătrânii satului aveau grijă ca nu cumva să se stingă focul în vatră. Nu se lasă nicio haină pe frânghia de rufe, altfel cineva se va spânzura în anul care urma să vină. Gospodarul trebuia să se trezească înainte de ivirea zorilor și să dea de mâncare la vite, pe considerentul că cine lenevește nu va avea spor un an întreg.

În prima zi a noului an nu se dă nimic din casă, altfel tot anul va fi păgubos. Copiii trebuie să stea liniștiți, căci cine este bătut în această zi, va căpăta bătaie tot anul. Cine se ceartă, va suporta consecințele tot anul respectiv.

Bibliografie

Popescu, 2003 – Viorel Popescu, *Evoluția așezărilor rurale din Banat*, Ed. Waldpress, Timișoara, 2003.

Kovacs, 1999 – Jolán Kovács-Cziprián, în *Studii privind minoritatea română în județul Csongrád și minoritatea maghiară în județul Timiș*, Ed. Orizonturi Universitare, Timișoara, 1999.

Cultură – valori – patrimoniu cultural și comunitate – comuna Giroc, județul Timiș

drd. ADELA MARINCU
Consiliul Județean Timiș

Keywords: cultural diversity, community, ethnographic landscape, cultural heritage

Abstract: As a social-human process of great complexity, culture accompanies all stages of development in human society, ever since the formation of social premises in man. Therefore, scientists have promoted the idea that the premises of social organization among humans were not social but rather cultural. The culture in Banat is an ethnographic folk culture and it represents the “Baroque” of Romanian ethnography, as Lucian Blaga stated in 1926. The cultural aspect is very well displayed throughout Banat, with different characteristics for plains or mountains. Indeed, the cultural diversity of these lands might, at anytime, be the subject of a detailed study. However, I will only refer here to a well-defined area, Giroc and Chișoda, two localities in the peri-urban area of Timișoara.

Patrimoniul cultural, politicile culturale naționale și zonale – cu alte cuvinte grija pentru acesta - constituie cartea de vizită a unei națiuni, dar și reperul valoric, moral, la care societatea de astăzi și cea de mâine trebuie să se raporteze mereu.

Procesul de conștientizare a răspunderii pe care comunitățile o au față de patrimoniu cultural a străbătut o cale lungă și întortocheată. Ignoranța sau instinctul de agresivitate al omului au sacrificat de-a lungul secolelor opere inestimabile, creații de o inegalabilă frumusețe, decupând astfel din zestrea de aur a umanității părți de mare preț ale realității spirituale și nu numai. Războaiele, revoluțiile, cutremurele, inundațiile și mai presus de toate acțiunea omului au făcut ca o seamă de minuni ale antichității, Evului Mediu și timpurilor moderne să fie prefăcute în scrum. Ceea ce s-a întâmplat în țări cu o zestre culturală mult mai bogată decât cea a românilor, s-a întâmplat și pe teritoriul României, în regiuni

precum Banatul, luat în stăpânire imperială, devastat de armatele acestuia sau de hoardele migratoare care ne-au pustiit așezările. Ca atare, patrimonial cultural bănățean poartă marca evoluției istorice (*Patrimonium Banaticum* 2002, p. 10). El este totodată creația mai multor neamuri: români, sârbi, unguri, germani, slovaci, bulgari, croați, evrei, cehi, care s-au influențat reciproc, în timp.

Lucrarea pe care o prezint acum este schema de principiu a unui studiu și a cercetărilor aferente care își propun să abordeze aspecte legate de cercetarea, descrierea și analiza fenomenelor și valorilor patrimoniale pentru protejarea și punerea în evidență a patrimoniului cultural bănățean dintr-un sector bine determinat, și anume acela al localităților din zona periurbană a orașului Timișoara.

În termenii Declarației de la Mondiacult (Conferința Internațională asupra Politicilor Culturale, organizată sub auspiciile UNESCO în anul 1982 la Mexico City) “în sensul său cel mai larg, *cultura* poate fi definită acum ca întregul complex de trăsături distinctive spirituale, materiale, intelectuale și emoționale care caracterizează o societate sau un grup social. Nu include doar artele și literele, dar și modurile de viață, drepturile fundamentale ale ființei umane, sistemele de valori, tradiții și credințe”.

Ca și process socio-uman de mare complexitate, *cultura* însoțește toate etapele dezvoltării societății omenești, încă de la constituirea premiselor sociale a omului. Ca atare, specialiștii au avansat ideea că premisele organizării sociale ale umanității nu au fost sociale ci mai degrabă culturale (http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/resource/Publications/InFromTheMargins_EN).

În lucrarea sa *Cultura*, cercetătorul francez Bernard Valade sintetizează trăsăturile conceptului de cultură, subliniind ideea conform căreia cultura „nu constituie un ideal; ea nu reprezintă nici un aspect normativ. Ea constituie o totalitate” (http://obinfonet.ro/docs/tpnt/tpntres/valade_cultura1.pdf). Totodată, Bernard Valade semnalează în studiul său aportul lui Herder (a doua jumătate a sec. al 18-lea) la construcția termenului modern de cultură. Herder considera, în spiritul luminismului, că progresul culturii este principalul conținut al istoriei. Pentru a demonstra această aserțiune, filosoful german a analizat cultura mondială din vremea sa – limba, știința, meseriile, arta, relațiile familiale, religia, statul. El opune cultura înțeleasă drept cunoaștere vie și intimă a tuturor lucrurilor, unui ansamblu de erudiție livrescă ce face ca societatea să cadă pe versantul artificialului. Cultura se desăvârșește continuu prin apropierea subiectivă a unei serii de conținuturi, prin interpretarea liberă a cunoștințelor dobândite; ea proiectează în sânul unei comunități autentice reconcilierea spiritului subiectiv cu materializările sale sociale, considera Herder. El pune în opoziție ingeniozitatea exterioară a unor realizări culturale, sărace în energie spirituală și cultura plină de sevă populară care este expresie liberă, comunicare spontană, viață (http://obinfonet.ro/docs/tpnt/tpntres/valade_cultura1.pdf).

Este necesar să luăm în considerare și punctul de vedere al *școlii culturaliste americane*, (reprezentată prin Ruth Benedict, Margaret Mead și Ralph Linton,

întemeietorii ei). Conform școlii culturaliste americane, cultura nu există decât ca și „discontinuitate între culturi și relativitatea formelor culturale”. Acestui relativism al formelor culturale i se adaugă și un concept nou, acela de *aculturație*, care ocazionalizează noi sinteze creative ale culturii, astfel încât „cultura aculturată” este o entitate reală și complexă, dinamică și mobilă, în care accentul se mută de pe *moștenire*, ca trăsătură definitorie pe *transformare* – asimilare, receptare, acceptare, primire, dar mai ales *modificare* (Boldureanu 2007, p. 13).

Conform teoriei enunțate de I.V. Boldureanu, în lucrarea *Cultura tradițională orală*, apare o opoziție pertinentă între noțiunea de *moștenire* versus *transformare*, respectiv *cultură* versus *cultură aculturată*. De la opoziția *moștenire* versus *transformare* reținem definirea culturii în *două serii*, după cum se circumscriu termenului *moștenire* (continuitate, aspecte identitare consecvent urmărite, rezistente la schimbare și alteritate, etnocentrism etc.) respectiv termenului *transformare* – semnificând trăsături ale definițiilor culturii, cu accent de pluralitate, diversitate, asimilare a culturilor, fragmentelor și elementelor acestora de către societăți diferite ce se află în „comunicare culturală”. Aceste definiții se raportează la modelul „culturilor aculturate” (Boldureanu 2007, p. 13).

Din seria termenului „moștenire” este de reținut definiția culturii dată de Ralph Linton în anul 1936: „Cultura este suma cunoștințelor, atitudinilor și modelelor obișnuite de comportamente pe care le au în comun și pe care le transmit (ca și moștenire) membrii unei societăți anume” (http://obinfonet.ro/docs/tpnt/tpntres/valade_cultural.pdf). Avându-se în vedere diversitatea aspectelor culturii, chiar diversitatea culturii înseși, s-a introdus și un concept nou, acela de „moștenire socială”. Potrivit noului concept, care evidențiază foarte bine dimensiunea diacronică a culturilor, se realizează definirea dublului sens al culturii, fapt menționat și de B. Valade, care îl exprimă astfel: „În sensul său general, cultura desemnează un tip particular de moștenire socială. Astfel cultura în ansamblul său se compune dintr-un mare număr de culturi, fiecare fiind caracteristică unui anume grup de indivizi” (http://obinfonet.ro/docs/tpnt/tpntres/valade_cultural.pdf).

Pornind de la ideea de comunitate *creatoare de valori*, putem deduce importanța acesteia în definirea identității comunitare și individuale. Comunitatea vede în valorile sale una din rațiunile majore ale adeziunii membrilor săi, numitorul comun al participanților. Împărtășirea aceluiași valori întărește legătura dintre membrii grupului.

Valorile, prezente în toate procesele sociale, au un rol central în menținerea identității indivizilor și a colectivităților. Nicio coexistență nu este posibilă fără precepte comune, fără valori împărtășite. Funcțiile sociale ale valorilor sunt diverse, ele dau naștere imaginii și respectului de sine – individul care este conștient de propriile valori poate să se considere o persoană, să-și găsească locul în lume, să interpreteze și să evalueze mediul său social. Valorile dau

naștere atitudinilor și orientează comportamentele, de asemenea ele mobilizează acțiunile (Reszohazy 2008, p. 23).

Valorile, ca expresie a culturii unei comunități, se regăsesc sub forma *patrimoniului cultural*. Acesta reprezintă resursele materiale și imateriale moștenite din trecut, exprimând valorile, cunoștințele, tradițiile și credințele unei comunități umane.

Asemenea conceptului de cultură, și cel de patrimoniu cultural a cunoscut de-a lungul timpului diverse definiții și interpretări. Centrul internațional pentru Studiul Prezervării și Restaurării Proprietății Culturale prezintă nu mai puțin de 60 de definiții ale patrimoniului cultural, respectiv ale proprietății culturale, cea mai veche dintre ele datând din anul 6 d.Hr. UNESCO a definit patrimoniul cultural ca reunind „întregul corpus de materiale, atât artistice cât și simbolice – transmise din trecut fiecărei culturi și, prin urmare, întregii umanități. Ca parte constituantă a afirmării și a îmbogățirii identităților culturale, precum și ca moștenire ce aparține întregii umanități, patrimoniul cultural conferă fiecărui loc caracteristici specifice și este depozitarul existenței umane” (http://cif.icomos.org/pdf_docs/Documents%20%line/Heritage%20definitions.pdf).

Pe plan internațional, necesitatea protejării patrimoniului cultural a fost impusă de desfășurarea, în principal pe teritoriul european, a celor două războaie mondiale, care au produs catastrofe și în privința bunurilor de patrimoniu. Acestea au fost distruse în urma bombardamentelor, a conflictelor armate, au fost supuse jafurilor, multe dintre ele dispărând în condiții necunoscute. În acest context, pe plan mondial au fost luate o serie de măsuri prin încheierea unor tratate care să protejeze patrimoniul cultural. Astfel, în 1954, a fost încheiată Convenția de la Haga privind protecția patrimoniului cultural în caz de conflict armat (Oberländer-Târnavăanu 2009, *passim*).

Alte documente legislative internaționale sunt: Convenția UNESCO cu privire la protejarea patrimoniului cultural, încheiată la Paris în anul 1972, a cărei necesitate, așa cum rezultă din Preambul, o constituie amenințarea de distrugere „nu numai datorită cauzelor obișnuite de distrugere, dar și prin evoluția vieții sociale și economice, care le agravează prin fenomene de alterare și de distrugere și mai grave, iar degradarea sau dispariția unui bun de patrimoniu cultural și natural constituie o diminuare nefastă a patrimoniului tuturor popoarelor lumii” (<http://bucegipark.ro/ConventiaParis.htm>), convenția UNESCO cu privire la interzicerea și împiedicarea operațiunilor ilicite de import, export și transfer de proprietate asupra bunurilor culturale (ratificată de România prin Legea nr. 79/1993), Convenția UNIDROIT privind bunurile culturale furate sau exportate ilegal, adoptată la Roma la 24 iunie 1995, Convenția europeană privind protecția patrimoniului arheologic adoptată la Valetta la 16 ianuarie 1992, Convenția Europeană pentru protecția patrimoniului arhitectural al Europei, adoptată la Granada, la 3 octombrie 1985 și Convenția Europeană asupra peisajului cultural (ratificată de România prin Legea nr. 451/2002).

Legislația românească privind protecția patrimoniului cultural cuprinde o serie de legi importante: Legea nr. 182/2000 (republicată), privind protejarea patrimoniului cultural mobil, Legea nr. 422/2001 (republicată) privind protejarea monumentelor istorice și Legea nr. 26/2008 privind protejarea patrimoniului cultural imaterial. Așa cum reiese din titlul acestor reglementări, patrimoniul cultural național se împarte în patrimoniu cultural material (care la rândul său este mobil și imobil) și patrimoniu cultural imaterial sau intangibil.

Patrimoniul cultural național mobil cuprinde, potrivit legii, „ansamblul bunurilor identificate ca atare (...) care reprezintă o mărturie și o expresie a valorilor, credințelor, cunoștințelor și tradițiilor aflate în continuă evoluție; cuprinde toate elementele rezultate din interacțiunea, de-a lungul timpului, între factorii umani și cei naturali” (art. 1 alin. 2 din Legea nr. 182/2000). „Patrimoniul cultural național este alcătuit din bunuri cu valoare istorică, arheologică, documentară, etnografică, artistică, științifică, tehnică, literară, cinematografică, numismatică, filatelică heraldică, bibliofilă, cartografică și epigrafică reprezentând mărturiile materiale ale evoluției mediului natural și ale relațiilor omului cu acesta, al potențialului creator uman și al contribuției românești, precum și a minorităților naționale la civilizația universală” (art. 3 alin. 1 din Legea nr. 182/2000). În lege sunt identificate cinci categorii de bunuri incluse în patrimoniul cultural mobil: bunuri arheologice și istorico-documentare, bunuri cu semnificație artistică, bunuri cu semnificație etnografică, bunuri de importanță științifică și bunuri de importanță tehnică (art 3 alin 2). În funcție de importanța sau semnificația lor istorică, arheologică, documentară, etnografică, artistică, științifică și tehnică, literară, cinematografică, numismatică, filatelică, heraldică, bibliofilă, cartografică și epigrafică, de vechimea, unicitatea sau raritatea lor, bunurile aparținând patrimoniului cultural mobil sunt clasate în *tezaur* (cele care prezintă o importanță deosebită pentru umanitate) sau în *fondul patrimoniului cultural mobil* (bunurile care prezintă o importanță deosebită pentru România).

O altă categorie a patrimoniului cultural național o reprezintă bunurile imobile, monumetele istorice protejate prin Legea nr. 422/2001. Potrivit acestei legi „monumentele istorice sunt bunuri imobile, construcții și terenuri situate pe teritoriul României, semnificative pentru istoria, cultura și civilizația națională și universală”. Legea prevede protejarea următoarelor categorii de monumente istorice, bunuri imobile situate suprateran, subteran și subacvatic: – *monument* – construcție sau parte de construcție, împreună cu instalațiile, componentele artistice, elementele de mobilare interioară sau exterioară care fac parte integrantă din acestea, precum și lucrările artistice comemorative, funerare, de for public, împreună cu terenul aferent delimitat topografic, care constituie mărturia cultural – istorice semnificative din punct de vedere arhitectural, arheologic, istoric, artistic, etnografic, religios, social, științific sau tehnic; – *ansamblu* – grup coerent din punct de vedere cultural, istoric, arhitectural, urbanistic ori muzeistic de construcții urbane sau rurale care împreună cu terenul aferent formează

o unitate delimitată topografic, ce constituie o mărturie cultural-istorică semnificativă din punct de vedere arhitectural, urbanistic, arheologic, istoric, artistic, etnografic, religios, social, științific sau tehnic; – *sit* – teren delimitat topografic, cuprinzând acele creații umane în cadru natural care sunt mărturiile cultural-istorice semnificative din punct de vedere arhitectural, urbanistic, arheologic, istoric, artistic, etnografic, religios, social, științific, etnic sau al peisajului cultural.

La nivel internațional, UNESCO, prin Convenția din 1972 privind protecția patrimoniului natural și cultural universal, a realizat o inventariere a monumentelor din patrimoniul mondial. Pe această listă, România este prezentă cu Delta Dunării, mănăstirile din Moldova, Mănăstirea Horezu, satele cu biserici fortificate din Transilvania, cetățile dacice din Munții Orăștiei, centrul istoric al Sighișoarei și bisericile de lemn din Maramureș.

Patrimoniul cultural imaterial, protejat prin Legea nr. 26/2008, este definit ca fiind „totalitatea practicilor, reprezentărilor, expresiilor, cunoștințelor, abilităților – împreună cu instrumentele, obiectele, artefactele și spațiile culturale asociate acestora – pe care comunitățile, grupurile sau, după caz, indivizii le recunosc ca parte integrantă a patrimoniului lor cultural” (art. 2. lit. a).

Pe lista patrimoniului cultural imaterial al UNESCO, realizată oficial în 2008, conform Convenției pentru Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial, încheiată la Paris, la data de 17 octombrie 2003, România este prezentă cu ritualul Călușului și Doina.

Zona perirubană a Timișoarei – perspectivă de istorie culturală. Tradițiile, datinile sau obiceiurile unui popor au reprezentat dintotdeauna manifestări ce au luat de-a lungul vremii forma unor adevărate spectacole cu semnificații profunde asupra omului și relațiilor lui cu natura, cu lumea înconjurătoare. În cultura românească obiceiurile, pe care folcloriștii le-au numit calendaristice sau de peste an, ocazionale sau ale vieții de familie (Boldureanu 2008, p. 48), formează un sistem corelat cu viața omului, cu normele care organizează această viață, cu regulile de conviețuire socială care asigură buna orânduire a societății. Obiceiurile au devenit acte de comunicare cu un limbaj propriu complex. Exprimarea verbală se îmbină cu cea muzicală și coregrafică, cu cea mimică și cu cea gestică. Obiceiurile tradiționale îndeplinesc anumite funcții care pun în lumină rolul de instituție a vieții tradiționale: sociale, economice, sacrale, ceremoniale sau artistice (Hedeșan 2005, p. 19-20), dar în funcție de contextualizare, ierarhiile se schimbă, unele devenind dominante, iar altele rămânând subiacente.

Cultura populară se regăsește din cele mai străvechi timpuri în sfera valorii culturii, fiind însă, așa cum o numește Tudor Vianu, „o sumă de mijloace culturale care operează în afară de școală și peste limita școlarității”. Conform folcloristului contemporan Ioan Viorel Boldureanu, această cultură populară este diferită și chiar opusă culturii tradiționale orale, aceasta din urmă fiind „cultura de tip folcloric din ultimii 150 – 200 de ani, ce caracterizează societățile

(comunitățile) rurale preindustriale sau non-industriale, rămase adică până în vremurile noastre nu doar faptic, ci și calitativ în afara mediului citadin, ele – culturile de acest tip – nefiind atinse decât parțial, fragmentar, neesențial (dar destructurant și eroziv) de industrializare, urbanizare, modernizare.”

Cât privește cultura Banatului – remarca Lucian Blaga în anul 1926 – ea este o cultură etnografică, populară, și constituie „barocul etnografiei românești” (<http://www.scribube.com/geografie/Cultura-Banatului244816311.php>).

Rădăcinile sale adânci le găsim în „solul mănos, belșugul de pâine și vin, în temperamentul cu multă conștiință de sine al oamenilor”, toate contopite, sub inspirația unui minunat peisaj, spre a crea o floră culturală de o bogăție barocă. “În satul bănățean, arăta poetul, dai la fiecare pas peste izvoarele unei imaginații în abundentă izbucnire. Aici, în șes sau la munte, mai aproape sau mai departe de oraș, ai prilejul excepțional de a asista la o prodigioasă generație spontană de forme, în cântec, în joc, în vers, în port, în obiceiuri și în vertiginosă diferențiere dialectală a graiului însuși... Bogăția pământului își trimite reflexele peșterii în banii de aur din salbe, în argintul țesut fără zgârcenie pe șolduri și în strigătul roșu al mățăsurilor topite în zăpada cămășilor. Nunțile au un ritual profan neasemuit mai bogat decât cel bisericesc. Sărbătorile mari ale anului nu se reduc numai la cele două ceasuri de ceremonie mecanică în fața altarului; ele trăiesc și în afară, amintind păgânitatea prin bucuria obiceiurilor exterioare dogmei. (...) Ar trebui desigur să luăm în ajutor fotografia pentru varietatea portului, fonogoraful cu suluri de ceară pentru mulțimea cântecului, colecțiile de poezie și cărți întregi încă nescrise despre datini – pentru ca să dovedim, fără de a putea fi contraziși, diferențierea extremă a culturii etnografice din Banat. Uneori e așa de înaltă că ia înfățișarea neașteptată și mai puțin anonimă a culturii intelectuale”, considera marele nostru poet.

Aspectul cultural este, așadar, foarte bine manifestat pe întreg teritoriul Banatului, cu particularitățile sale în funcție de zona de câmpie sau de munte. Sigur că diversitatea culturală a acestor meleaguri ar putea face oricând obiectul unui studiu detaliat, însă eu mă voi referi aici la o zonă bine delimitată și anume la comuna Giroc, compusă din două localități reprezentând zona periurbană a Timișoarei: Giroc și Chișoda.

Formații artistice girocene – mișcarea corală. În Banat, ca de altfel în toate provinciile românești aflate sub dominația Austro-Ungară, mișcarea corală a avut menirea să mențină trează conștiința națională și de a pregăti pe plan spiritual Marea Unire ce avea să se înfăptuiască la 1 Decembrie 1918. Corul din Giroc, care era în primul rând un cor bisericesc, conform unei situații întocmite de notarul A. Gavrilescu în anul 1939 (Iliescu 1977, p. 155), a luat ființă în anul 1886, dar după o medalie jubiliară editată în anul 1939, ca an al înființării este dat anul 1889. Primii dirijori au fost V. Titus Miu și Busuioc Miu, corul era mixt și era format din 50 – 60 de persoane. Din anul 1913 și până la sfârșitul vieții, în 1933, corul este condus de învățătorul Mihai Bocșa, iar din 1933 până în

1940, de preotul Horia Vișoiu. În perioada anilor 1937-1938, pe motive politice și din orgolii personale, corul se fragmentează, pentru ca ulterior învățătorul Ioan Belengean să reușească să unifice din nou corul și totodată să antreneze în mișcarea corală și elevii și tinerii absolvenți. Mai apoi dirijorul Ioan Belengeanu unește corul din Giroc cu cel din Chișoda, reușind să ocupe locuri fruntașe în întrecerile intercorale. În 1979 își încetează activitatea, continuând să activeze pe lângă biserică și devenind corul Bisericii Ortodoxe Giroc, așa cum este și în prezent. Între anii 2006 – 2014 corul participă, pe lângă activitățile cu caracter religios și la activități laice, cum ar fi spectacolul *Colinde, colinde, colinde*, spectacolul de pe scena Operei Naționale Timișoara prilejuit de gala laureaților festivalului *Lada cu zestre*, la *Festivalul toacelor* și de asemenea la *Festivalul Cântecelor învierii*. În 25 noiembrie 2014 Corul de la Giroc aniversează 125 de ani de existență.

Fanfara din Giroc, ca și corul bisericesc, este formația cu o activitate artistică ce se întinde (cu unele întreruperi), pe durata a peste 80 de ani. Înființarea ei în 1928 se leagă de câteva nume, plutonierul major Castler, învățătorii Atanasie Baicu și Mihai Bocșa, preotul David Voniga etc. Primul dirijor al fanfarei a fost Ioan Văcanu (între anii 1931-1933), ai cărui descendenți (Ioan Ilie Pascotă fiul și Ionel Pascotă nepotul) își vor lega numele de existența acestei formații artistice muzicale. Încă de la început repertoriul fanfarei era axat pe folclor muzical bănățean. Printre melodiile care au intrat în repertoriul fanfarei din Giroc se numără „Deșteaptă-te române”, „De-ar fi mândra-n deal la cruce”, „Bade pălărie nouă”, „Mărie poale s’urace”, „Fată bănățeană” etc. Rezultatele nu întârzie să apară. Palmaresul fanfarei se îmbogățește cu premii și diplome obținute la Festivalul Fanfarelor Țărănești din Euroregiunea DKMT, desfășurat la Caransebeș, Festivalul Fanfarelor la Buziaș, locul I și II la Festivalul Lada cu Zestre etc. Prezentă în trecut la toate manifestările artistice din localitate, fanfara continuă să fie și în acest moment o prezență constantă în viața cultural artistică a localității.

Ansamblul artistic „Ghiocelul” și-a început activitatea în 1971, când s-a constituit pe lângă Uzina Mecanică Timișoara. După ce s-a afirmat, cooptând nume sonore din muzica populară, precum Florentin Iosif, Tiberiu Ceia și alții, ansamblul „Ghiocelul” își încetează activitatea din lipsă de fonduri. În anul 1997, la inițiativa unui fost component al ansamblului, „Ghiocelul” este reînființat și de atunci funcționează pe lângă primăria comunei, o mare parte din dansatori fiind localnici.

Ansamblul a prezentat spectacole folclorice în diferite zone ale țării, a efectuat turnee în țară și peste hotare fiind recompensat cu numeroase. Viitorul ansamblului este asigurat, pentru că pe lângă formația de bază ființează o grupă de copii din cadrul școlii, care vor menține vie tradiția culturală giroceană și totodată bănățeană.

Un alt element esențial în păstrarea identității culturale locale și zonale este existența la Giroc a unei colecții de peste 500 costume populare, extrem de valoroase. Colecția în discuție este considerată ca fiind una dintre cele mai mari **colecții de costume populare** din Banat.

Ca și evenimente festivaliere reținem la Giroc „Festivalul toacelor” și la Chișoda „Festivalul concurs de interpretare vocală și instrumentală Iosif Sivu și Cosmin Golban”, desfășurate deja de ani buni în cele două localități.

Concluzii: La o analiză succintă a fenomenelor și valorilor patrimoniale pentru protejarea și punerea în evidență a patrimoniului cultural bănățean dintr-un sector bine determinat, și anume acela al localităților Giroc și Chișoda, se poate afirma că acestea și-au intensificat în ultimii ani preocupările pentru sfera culturală. Remarcăm aici interesul crescut pentru protejarea și punerea în evidență a patrimoniului cultural specific fiecărei comune în parte și de asemenea, aspect esențial, contribuția majoră a autorităților locale și județene la materializarea acestor deziderate.

Bibliografie

Patrimonium Banaticum 2002 – Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național a județului Timiș, *Patrimonium Banaticum I*, 2002, Editura Artpress, Timișoara, 2002.

Boldureanu 2007 – I.V. Boldureanu, *Cultură tradițională orală*, Editura Marineasa, Timișoara, 2007.

Boldureanu 2008 – Ioan Viorel Boldureanu, *Cultura tradițională orală*, Timișoara, Editura Marineasa, 2008.

Hedeșan 2005 – Otilia Hedeșan, *Lecții despre calendar*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005.

Iliescu 1977 – Ioan Iliescu, *Cultura și cărturarii bănățeni în deceniile independenței*, Timișoara, 1977.

Oberländer-Târnaveanu 2009 – Irina Oberländer-Târnaveanu, *Un viitor pentru trecut. Ghid de bună practică pentru păstrarea patrimoniului cultural*, Editura CIMEC, București, 2009, ediție electronică accesată la <http://www.cimec.ro/Arheologie/Oberlander-un-viitor-pentru-trecut/index.html>

Reszohazy 2008 – Rudolf Reszohazy, *Sociologia valorilor*, traducere de Ioana Opaț, Editura Institutul European, Iași, 2008.

Simboluri și ornamentație în cimitirele romano-catolice bănățene*

Drd. CLAUDIU CĂLIN
Episcopia Romano-Catolică de Timișoara

Cuvinte cheie: cimitir, confesiune romano-catolică, creștinism
Keywords: graveyard, roman-catholic confession, Christianity

Rezumat: *Cimitirul creștin, în speță de confesiune romano-catolică, este un loc sacru, o holdă a lui Dumnezeu, unde înaintașii noștri, cei care au mers înaintea noastră în această călătorie, care este viața, cu semnul credinței înaintea lor, își dorm somnul așteptând sfârșitul timpurilor și învierea morților.*

Abstract: *Christian Cemetery, in this case the Roman Catholic confession, is a sacred place, a holdă of God, where our ancestors, those who have gone before us in this journey that is life, with the sign of faith before them, they sleep sleep hoping for the end times and the resurrection of the dead.*

Cimitirul creștin, în speță de confesiune romano-catolică, este un loc sacru, o holdă a lui Dumnezeu, unde înaintașii noștri, cei care au mers înaintea noastră în această călătorie, care este viața, cu semnul credinței înaintea lor, își dorm somnul așteptând sfârșitul timpurilor și învierea morților, clipă în care Cristos va transforma trupurile noastre muritoare și le va face asemenea trupului său gloriificat, de după patima și învierea sa.

În această credință, de-a lungul timpurilor, creștinii au îngrijit cimitirele, mormintele înaintașilor, împodobindu-le adesea după posibilități, cu tot ceea ce

*Prezentul studiu a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare „Cimitirul ca element în evoluția peisajului cultural. Comunități germane din Banat“, în colaborare cu Asociația Peisagiștilor din România și Episcopia Romano-Catolică de Timișoara, proiectul fiind cofinanțat de Administrația Fondului Cultural Național (AFCN) în aria tematică „Patrimoniul Cultural Național“, materialul de față urmând a fi publicat și în volumul care reunește rezultatele finale ale muncii de cercetare desfășurate în cadrul proiectului.

ai crezut ei că face ca acel loc să fie mai demn, mai frumos și mai aproape de voia lui Dumnezeu, pentru a ușura și a netezi calea sufletelor defuncților spre viața cea veșnică, din Rai. În plus, la aceste aspecte, de-a lungul timpului s-au adăugat și motivații foarte umane, pentru care s-au ornamentat în diverse chipuri locurile de veci și monumentele lor adiacente: etalarea bogăției, evidențierea statutului social și material, păstrarea în memoria colectivă a amintirii unuia sau altuia dintre oamenii/ familiile de vază ale unei urbe.

Mormântul creștin, orientat – ca principiu – cu capul la apus și cu picioarele la răsărit, este un depozitar vremelnic al trupului unui defunct. Orientarea inițială, ulterior mai puțin respectată, Est-Vest, dorea și ea să exprime credința în Cristos, „Răsăritul cel de sus”, cel de la care vine mântuirea. Dacă la musulmani sau la alte culte ori confesiuni orientarea (aproximativă) Est-Vest se face pentru că și în viață credincioșii se rugau cu fața la Mecca, la creștini aspectul orientării spre răsărit este una mai degrabă legată de finețea teologică a identificării Mântuitorului cu răsăritul, cu soarele, cu lumina, care trebuiesc să ne călăuzească atât în viață, cât și după moarte, mereu spre viața veșnică și mântuirea sufletelor. Orientarea spre răsărit nu mai este obligatorie și adesea nu se mai regăsește la orientarea cimitirelor și morminetelor romano-catolice, aceasta neînsemnând însă că principiile teologice enumerate mai sus ar fi puse, fie și doar o clipă, sub semnul întrebării sau chiar abandonate. În multe cazuri, posibilitățile practice, configurația solului și chiar orientarea așezărilor umane ori locul unde se găsea biserica au influențat însăși orientarea cimitirului și a mormintelor cuprinse în acesta.

Motivul dominant în cimitirele catolice, dar în general, creștine, este crucea. Semnul mântuirii, semnul distinctiv al creștinilor, altarul de jertfă al Mielului imaculat al Noului Testament, unealta de tortură a vechilor greci și romani, transformat în simbolul absolut al Creștinismului, rămâne și trebuie să fie mereu crucea (Höfer; Rahner 1986, col. 376). De aceea și în cimitirele catolice din Banat rar sunt întâlnite monumente funerare care să nu cuprindă, în corpul lor, într-o formă sau alta, semnul crucii. De regulă. În cimitirele bănățene catolice crucea apare în forma ei latină, cu brațe inegale, fără treaptă (talpă) evident marcată, cu capetele brațelor ornamentate în spiritul epocii în care au fost realizate: trilobate, trilobat-simplificate sau stilizate. Mormântul preotului-paroh Josef Leitner (†1782) din Periam, dar și alte morminte de coloniști sosiți în Banat în veacul al XVIII-lea prezintă o ornamentație de factură barocă atât la nivelul superior al monumentului funerar, adică la cruce, cât și la partea inferioară, reprezentată de placa, mai subțire sau mai groasă, pe care era gravat numele și datele de viață ale defunctului/ defuncților. Această manieră de lucru se păstrează și în primele decenii ale secolului al XIX-lea, barocul având în Banat o durată de cultivare, ca stil, lungă și chiar foarte lungă. La fel de interesant și demn de remarcat este faptul că, în ciuda perioadei economice nu neapărat profligate și înfloritoare, monumentele funerare din piatră (în special din gresie, în veacul al XVIII-lea)

sunt dedicate, în marea lor majoritate, unei singure persoane, probabil prima decedată din respectiva familie și înhumată în acel loc.

Un motiv prezent pe monumentele funerare ale aceleiași perioade (sec. XVIII-XIX), care a ridicat multor specialiști și nespecialiști întrebări, este craniul uman, adesea însoțit de două oase (probabil tibii). Nici acest simbol nu poate fi interpretat și explicat decât prin prisma teologiei creștine. Orice altă interpretare riscă să se îndepărteze de adevăr, de motivația reală, adică de credința meșterilor și a comandarilor respectivelor monumente pe care este întâlnit azi. Explicația prezenței craniului pornește de la textele Evangheliei: din Evanghelia după Marcu avem următoarea informație: „Și l-au dus la locul numit Golgota, ceea ce înseamnă pe evreiește „Locul Căpățâni””. Evanghelistul Luca nici nu pomenește denumirea de „Golgota”, el menționând-o doar pe cea de „locul căpățâni”. Matei, folosește, la fel ca Marcu, ambele denumiri, iar Ioan ne spune că dealul/colina numită „Locul Căpățâni” înseamnă pe evreiește Golgota. În multe dintre reprezentările patimii și răstignirii lui Cristos, sub cruce era pictat un spațiu gol, un fel de mică peșteră în care se găsea un craniu însoțit de două oase. Acesta era de fapt craniul lui Adam, în tradiția evreiască, dar și în cea creștină, Golgota fiind locul mormântului lui Adam, crucea fiind numită adesea în mod simbolic „Pomul vieții”, ea fiind realizată din însuși lemnul pomului binelui și al răului, al arborelui cunoașterii din care au rupt și mâncat Adam și Eva fructul oprit.

Imaginea craniului lui Adam, protopărintele omenirii, prin a cărei neascultare a intrat moartea în lume, este pusă astfel, în iconografie, în legătură cu imaginea lui Cristos cel Răstignit, Adam cel nou, prin a cărei supunere și dragoste de oameni, dusă până la moartea pe cruce, a intrat în lume mântuirea, salvarea, speranța că omenirea poate ajunge la sfârșitul vieții fiecăruia în Rai. Adam este omul vechi, omul trupesc, Cristos este omul cel nou, omul spiritual, omul desăvârșit. Conform unei legende apocrife, lemnul crucii nu ar proveni din pomul cunoașterii Binelui și Răului. Povestea spune că Adam, bolnav și muribund fiind, ar fi cerut să i se aducă din Paradis (încă) un fruct al veșniciei din Pomul Vieții. Se pare însă că a reușit să primească doar o sămânță din acest fruct, sămânță care a fost sădită, iar din ea a crescut un copac, din care mai târziu, călăii au făcut crucea lui Cristos (http://www.feldmark-berlin.de/Feldmark/M_006.html; <http://www.opusdei.de/de-de/article/das-aufgerichtete-kreuz/>).

Alte interpretări, complementare și mult mai târzii, evidențiază contrastul dintre viață, reprezentată de Cristos și moarte, reprezentată de Adam, respectiv dintre veșnicie și tot ceea ce este efemer, trecător, mundan (LThK, Band 6 „Karthago” bis „Marcellino”, col. 605-617).

Revenind la monumentele funerare din cimitirele catolice bănățene, observăm reprezentări în relief ale trupului răstignit al lui Cristos, numite în limbajul liturgic și al criticii de artă „corpus”. În secolul al XVIII-lea și la începutul celui următor acestea erau cel mai adesea sculptate din același bloc cu crucea, ulterior, fiind corpus-ul fiind realizat din metal, prin turnare și vopsire, iar apoi fiind aplicat pe crucile (mai ales din marmură) din cimitire și nu numai.

Un alt element care se regăsește pe monumentele funerare, dar destul de rar, este aghiazmatarul sau vasul pentru apa sfințită. De proveniență din spațiul german, din părțile Bavariei, vasul cu apă sfințită este întâlnit și azi, sub diferite forme, pe mormintele catolice. Apa sfințită este folosită în ritualurile liturgice din biserici și din afara loc, în uzul domestic, dar și în cimitire. Rolul apei sfințite este atât unul exorcizator, cât și unul de binecuvântare (LThK, Band 10 „Teufel” bis „Zypern”, coloanele 962-968). Rar întâlnit în Banat, acest vas apare pe câteva monumente din piatră (gresie), uneori aproape stilizat, la nivelul bazei crucii, deasupra plăcii cu inscripția funerară. În cazul altor astfel de monumente funerare, locul său este luat de ornamentații cu motive vegetale. Un astfel de aghiazmatar se poate întâlni, spre exemplu, pe mormântul aceluiași preot Leitner din Periam, dar și pe un alt mormânt, tot din cimitirul din această localitate de pustă. Un altul se mai vede pe mormântul de la Bulgăruș al unui colonist din veacul al XVIII-lea.

Monumentele funerare cu cruce sculptată și situată deasupra plăcii destinate inscripțiilor pot fi și fără corpus. În astfel de cazuri, varietatea motivelor, respectiv a simbolurilor redată poate fi una relativ mare. Astfel, pot apărea contururi de cruci simple, gravate, poate apărea sculptat sau gravat motivul ochiului înscris într-un triunghi din care pornesc (sau nu) raze – ochiul lui Dumnezeu, poate apărea sculptat, în tehnica basoreliefului, chipul Mântuitorului încununat cu spini, pot apărea împreună sau separat: ancore, cruci, inimi, pomi (salcii plângătoare), monograme ale Mântuitorului (IHS, Px), porumbei, ramuri de măslin sau palmier, panglici sau drapaje funebre, coroane de lauri, îngeri, simboluri militare (acestea din urmă exemplificate de un caz extrem de rar, la Biled), etc. Este esențial de evidențiat faptul că aceste motive pot apărea relativ oriunde în corpul unui monument funerar. Desigur, principiul de bază este cel al simetriei, al dispunerii centrale, al esteticii. O simplă analiză a acestor simboluri, ne oferă următoarele informații cu privire la însemnătatea și originile acestor simboluri:

- Ochiul lui Dumnezeu: de regulă înscris într-un triunghi, ochiul înconjurat uneori și de raze, îl reprezintă pe Dumnezeu, Creatorul cerului și al pământului, pe cel atotștiutor și atotvăzător. Triunghiul în care este încadrat ochiul simbolizează Preasfânta Treime, adică adevărul de credință al unui Dumnezeu unic, dar în trei persoane. Razele încearcă să sugereze privitorului gloria divină, slava cerului, de unde Dumnezeu veghează asupra lumii, inclusiv asupra mormintelor unde sunt înhumați oamenii, iar trupurile își așteaptă învierea (Konschitzky 2006, p. 147-148). Folosit de franc-masoni drept unul din simbolurile de identificare proprii, „Ochiul lui Dumnezeu” este înaintea de toate un simbol creștin, neavând nici o origine secretă sau mistică, de acest gen. Această preluare și pervertire deliberată a unui simbol cu o vechime considerabilă nu este altceva decât unul dintre multele exemple de acest gen.

- Chipul Mântuitorului încoronat cu spini este asociat cu suferința, patima și moartea. Cristos, dat de evrei pe mâna romanilor spre ucidere, batjocorit de romani, condamnat de Pilat, este la un moment dat biciuit și încoronat cu spini. Prezența chipului său, marcat de durere, exprimă credința în pătimirea sa răscumpărătoare, purificatoare, prin care întreaga lume este mântuită. În același timp, se sugerează durerea rudelor și aparținătorilor defuncți, rămași în această lume, durere unită ideatic și mistic adesea cu cea a lui Cristos. Tot în acest sens și cu această interpretare poate fi explicată prezența unor basoreliefuri reprezentându-l pe Cristos în agonie, pe Muntele Măslinilor.

- Crucea, ancora și inima, redate adesea împreună, dar și separat, corespund, ca simboluri, celor trei virtuți teologale: credința, speranța și dragostea. Crucea este simbolul absolut și cel mai cunoscut al credinței creștine. Ancora este simbolul creștin al speranței, o speranță legată de învierea morților, de revederea în ceruri, de mântuire a sufletelor celor răposați, de dreptate și de alinare. Inima este simbolul dragostei, al iubirii adesea în mod diferit interpretate: iubirea de Dumnezeu, iubirea de aproapele, iubirea față de cei defuncți care nu trebuie să înceteze o dată cu moartea, ci care trebuie să o tranșeze pe aceasta, creștinul având credința și speranța în înviere, în revederea în rai. Teologic, credința este asociată adesea lui Dumnezeu tatăl, creatorul, ocrotitorul, cel care se îngrijește de omenire. Speranța este legată de Cristos, cel care întrupându-se, trăind între oameni, murind între ei și înviind tot aici, pe pământ, a dat lumii speranța vieții viitoare. Dragostea este văzută adesea ca apanajul Duhului Sfânt, Spiritului Mângâietor, cel care este dragostea dintre Tatăl și Fiul, cel trimis lumii ca să aducă iubire, pace, mângâiere, bună-înțelegere (LThK, Band 10 „*Teufel*” bis „*Zyperm*”, col. 395-401).

- Salcia plângătoare, cu denumirea științifică de *salix babylonica*, din familia *Salicaceae*, poreclită „copacul încântării” sau „copacul suspinului”, cuprinde peste 500 de specii. În tradiția occidentală, salcia este un simbol al jalei, doliului și dragostei nefericite. Numele latin al salciei plângătoare se referă la psalmul în care evreii își deplâneau, la adăpostul ori umbra salciilor, soarta captivității (Cartea a II-a a Regilor cap. 24) lor în Babilon (LThK, Band 1 „*A*” bis „*Baronius*”, col. 1178). Într-o legendă creștină, salcia plângătoare și-a căpătat forma caracteristică și lăcrimarea frunzelor din vinovăția și rușinea resimțită față de folosirea ramurilor ei pentru lovirea și chinuirea lui Isus de către soldații romani în curtea lui Pilat.

Monogramele Mântuitorului, respectiv cristograma JHS – *Jesus Hominum Salvator* – Isus Salvatorul Lumii (vezi Korschitzky 2006, p.218 cu o interpretare deficitară a cristogramei), uneori interpretată și ca IHS – *In Hoc Signo* (primele trei cuvinte din afirmația lui Isus adresată lui Constantin cel Mare, în vis: in hoc signo vinces – prin/ în acest semn vei învinge) sau, în spațiul germanic „*Jesus, Heiland, Seligmacher*” (Isus, Mântuitor, Cel care dăruiește fericirea) sau Px, cristogramă identică cu grecescul XP - Chi Rho ($\chi\rho$), mai precis

cu cuvântul „ΧΡΙΣΤΟΣ” = *Christos*. Semnul în sine reprezintă una dintre cele mai vechi forme de cruci, prezente și în catacombele din Roma (LThK, Band 2 „*Barontus*” bis „*Cölestiner*”, col. 1177).

Porumbelul: simbolul Duhului Sfânt, de aici preluat, a devenit și simbol al iubirii, păcii, curăției. Acesta simbolizează pacea invocată asupra mormântului, asupra somnului defuncțiilor, dragostea față de aceștia, curăția unui tânăr/ unei tinere îngropate acolo, etc.

Ramura de măslin: la fel, simbol al păcii și liniștii.

Ramura de lauri/ coroana de lauri: simbol al victoriei, coroana de lauri era acordată învingătorilor în Roma antică. Sensul creștin i-l conferă Sf. Apostol Paul când vorbește despre „lupta cea bună” pe care a dus-o, adică alergarea, lupta, munca depusă pentru a predica Evanghelia lui Cristos și pentru a duce o viață cât mai conformă cu percepțiile Mântuitorului – „M-am luptat lupta cea bună, am alergat cursa până la capăt, am păzit credința.” (Scrisoarea a doua a Sf. Apostol Paul către Timotei).

Ramura de palmier: mai rar prezentă pe monumentele funerare, ea este simbolul martirilor, este simbolul celor care îl întâmpină pe Cristos, fie la intrarea sa în Ierusalim (Duminica Floriilor), fie în gloria eternă a raiului.

Figurile de îngeri veghează atât mormintele unor adulți, cât mai ales cele ale copiilor. Îngerul păzitor, îngerul care ocrotește ființa umană este cel care veghează, în reprezentări plastice, și mormintele copiilor. Aceștia, murind la vârstă mică sunt asemănați adesea îngerilor, sufletele lor neajungând să atingă necurățiile care uneori pot fi întâlnite în această lume. Tocmai din acest motiv, probabil, mormintele lor erau adesea așezate separat de cele ale adulților, fapt întâlnit și în multe dintre cimitirele bănațene.

Steaua lui David sau steaua cu șase colțuri: este un simbol foarte rar întâlnit pe mormintele creștine. Ea poate fi însă prezentă ca simbol al nașterii, în dreptul anului nașterii, sau ca simbol pentru credința creștină, aceea care deja îl celebrează pe Mesia cel întrupat, pe mesia devenit om, Isus Cristos, speranța omenirii trectoare.

Potirul cu (sau fără) hostie sunt simboluri creștine care evidențiază credința în Sfânta Euharistie. Mântuitorul este acela care spune: „Eu sunt pâinea vieții. Părinții voștri au mâncat mană în pustie și au murit. Pâinea care se coboară din cer este aceea din care, dacă mănâncă cineva, nu moare. Eu sunt pâinea cea vie, care s-a pogorât din cer. Cine mănâncă din pâinea aceasta viu va fi în veci. Iar pâinea pe care Eu o voi da pentru viața lumii este trupul Meu. Deci iudeii se certau între ei, zicând: Cum poate Acesta să ne dea trupul Lui să-l mâncăm? Și le-a zis Isus: Adevărat, adevărat zic vouă, dacă nu veți mânca trupul Fiului Omului și nu veți bea sângele Lui, nu veți avea viață în voi. Cel ce mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu are viață veșnică, și Eu îl voi învia în ziua cea de apoi.” (Evanghelia după Ioan, cap. 6, versetele 48-54)

Drapajele funebre, panglicile, florile, ornamentele sculptate/ gravate sunt menite să accentueze dramatismul și să ornamenteze într-un mod cât mai pompos monumentul funerar. Ele nu au neapărat o însemnătate creștină, ci mai degrabă una laică. Totuși, ele au fost probabil preluate din diferitele ritualuri funebre catolice și transpuse în spațiul artistic.

Simbolurile de însemnătate militară apar, la rândul lor, uneori, acolo unde defunctul înhumat acolo a avut în cursul vieții sale un grad militar sau a căzut pe front într-unul dintre cele două războaie mondiale. Un exemplu interesant este și mormântul unui militar din Biled, pe care sunt redată, pe partea superioară, deci pe cruce, sculptate, următoarele elemente: o cască militară, un steag, o armă de foc (pușcă), dar și o cruce de forma „Crucei de Fier” („Das Eiserne Kreuz”), decorație specific germană, instituită în 1813 și acordată în ambele conflagrații. Această distincție există și în prezent, ea fiind acordată militarilor germani pe timp de război.

În cazuri mai rare, în general când este vorba de persoane mai înstărite sau care au suferit o grea pierdere (un fiu, o fiică), apar alături de monumentele funerare existente și statui sau busturi ale persoanelor înmormântate acolo. Această modalitate de cinstire a memoriei respectivilor defuncți este una care apare mai cu seamă în decursul veacurilor al XIX-lea și al XX-lea (până în perioada interbelică). Ea se înscrie într-o simțitoare creștere și dezvoltare a culturii funerare, care are ca efect apariția unor monumente comemorative de mai mari dimensiuni, complexe ca realizare și ornamentație, de o frumusețe și lucrătură clasică.

Tau sau Tav, ultima literă a alfabetului semitic, corespunzătoare literei T din alfabetul latin, respectiv grec. Este interpretat în antichitatea creștină ca „pecete a judecății”, „semn lăsat prin arsură”, sursa fiind cartea lui Iob, cap. 31. vers. 35. Ulterior a fost interpretat ca o variantă de cruce numită *crux commissa*, pusă în legătură cu Antonie cel Mare, pustnicul (LThK, Band 6 „Karthago” bis „Marcellino”, col. 607), fiind folosită în catacombe ca pecete de închidere a mormintelor, în picturile reprezentându-l pe Cristos sau pe apostoli ori martiri, pe uși, respectiv în bisericile din epoca lui Carol cel Mare, etc. (LThK, Band 9 „Rom” bis „Tetzel”, coloana 1306-1307) A devenit începând din veacul al XIII-lea simbolul ordinului mendicant al franciscanilor, fiind adesea asemănată cu haina întinsă (desfășurată plan) a Sf. Francisc de Assisi, fondatorul ordinului.

O interesantă analiză a crucilor de mormânt, de formă considerată – în general – tradițională, compuse dintr-o cruce, în partea superioară și o parte (corp, placă) destinată decorațiunilor și textului/ epitafului, ar putea fi și următoarea: pornind de la corpul monumentului, la o analiză mai profundă, am putea compara această componentă cu o casă stilizată. Ea are adesea partea superioară asemenea cu un acoperiș stilizat, încoronat de semnul crucii, acoperiș sub care adesea se regăsesc una sau chiar două-trei fotografii ale defuncților, numele acestora,

dar și alte inscripții comemorative. În alte cazuri inscripția este mărginită de ornamente sub formă de coloane (stânga-dreapta), care ne duc cu gândul la un mic templu de factură greacă sau romană. De aici și până la ideea de Lari și Penati, de altare închinată acestor divinități ale religiei romanilor care ocroteau familia și casa, nu este decât un mic pas. Nu trebuie uitat faptul că fiecare casă romană, respectiv fiecare familie avea în reședința ei un mic altar destinat acestor divinități domestice. Revenind însă la monumentele funerare creștine de factură germană din Banat, nu putem să nu constatăm prezența fotografiilor, uneori în număr de una sau două, dispuse central/ simetric sub cruce, respectiv deasupra textului gravat. Întregul context, pare adesea a fi o stilizată „casă a morților”, textul evocator nefiind altceva decât un demers de păstrare a memoriei celor înhumați acolo, în memoria generațiilor viitoare. În plus, mormântul, prin text și imagine, mai trebuie să aibe încă un rol: acela de a-i invita pe trecători la rugăciune și meditație: rugăciune atât pentru sufletele răposaiților, cât și pentru propria viață, dar și de meditație cu privire la efemeritatea lumii și a gloriei ei.

Crucile de fier, respectiv din fontă, turnate și ornamentate într-o mare varietate de moduri, extrem de estetic concepute și lucrate sunt o realitate întâlnită în întreg Banatul, însă mai cu seamă în Banatul Montan. Acest fapt se datorează existenței unei industrii metalurgice și miniere la Reșița, Oțelu-Roșu, Rusca Montană, Bocșa, Anina, Oravița etc. Originea lor trebuie însă căutată, cel puțin într-o fază inițială, respectiv cea a apariției lor, în afara teritoriului istoric al Banatului, la München, Viena și Sopron (Ödenburg). Exemplificatoare sunt în acest sens materialele publicitare și prospectele (!) trimise de firme precum depozitul de monumente funerare al lui J. G. Zügn din Sopron, la 1 aprilie 1855 sau cea de articole de fierărie a lui Eduard Kindl din Viena, a cărui scrisoare ajunge la Reșița la 23 septembrie 1858 (ADT, Cutia 1840-1869, Dosar: *Werbematerialien für Gußkreuze und Kirchengestaltung*, 1850-1869, nenumerotat). O altă firmă, prezentă în Banat cu articole bisericești a fost și „Mayer'sche königliche privilegierte Kunstanstalt kirchlicher Arbeiten” (Institutul regal privilegiat de artă al lui Mayer pentru lucrări bisericești). Nu este însă clar dacă această firmă realiza și monumente funerare metalice sau din piatră, cer este însă că obiectele bisericești realizate de Mayer acopereau o paletă deosebit de largă, de la vitralii, statui, altare întregi, obiecte de cult de mai mici dimensiuni, etc., într-un cuvânt tot ceea ce necesita înfrumusețarea unei biserici. Trebuie remarcată varietatea mai mare de modele oferite de firma lui Eduard Kindl, față de cea a lui J.G. Zügn, ultimul oferind piese mai simple, ca și compoziție, față de cele ale lui Kindl. Este foarte probabil ca, în timp, meșterii metalurghi locali să fi copiat și realizat în atelierele lor, din Banatul Montan, astfel de cruci, fapt care poate fi argumentat și prin prezența mare a unor astfel de monumente în acest spațiu geografic și prin apetența clientelei pentru câteva modele, mai des întâlnite.

Inscripțiile funerare se compun, în general, din două elemente principale: redarea numelui (uneori și a titlurilor/ funcției, etc) și a anilor de viață ai defuncților înhumați acolo și textele funebre, fie ele de inspirație creștină, fie

doar cu caracter de lamentație, de deplângere a pierderii suferite de cei lăsați în urmă. Deasupra numelui familiei/ persoanei pot apărea formule precum: „Ruhestätte der Familie” (Locul de odihnă al familiei) sau „Hier ruht”/ „Hier ruhen” (Aici odihnește/ Aici odihnesc), după care sunt redată numele defuncților, cu eventualele informații cu privire la activitatea din timpul vieții, funcția, etatea la care a decedat, etc. La final, cele mai simple inscripții nu uită să menționeze: „Ruhe sanft!” sau „Ruhet sanft!” (Odihnește/ Odihniți-vă în pace!). Uneori, la morminte de copii, la mormintele unor mame sau persoane foarte iubite, apar scurte poezii, adesea însă fără o origine literară foarte bine definită. De regulă ele sunt texte scrise de familie, texte preluate de pe alte monumente, sau chiar rugăciuni scurte pentru sufletele răposaților, îndemnuri pentru cei rămași în urma defuncților. Se mai pot întâlni pe monumentele funerare citate biblice, lirice sau din diferiți scriitori. Acestea din urmă sunt însă mai rar întâlnite. O categorie specială de inscripții pe mormintele de familie sunt cele dedicate unor persoane înmormântate în alte părți: pentru cei căzuți pe fronturile din cele două războaie mondiale, pentru cei deportați și morți în URSS, în Bărăgan, în alte locuri din țară sau din străinătate. Acest tip de inscripție exprimă două realități: legătura profundă a respectivei persoane/ familiei cu locurile natale, dar și dorința rudelor de a păstra vie în memoria comunității locale amintirea celor îngropați peste hotare. În plus, sentimentul de apartenență la o familie, la locul de veci familial, acolo unde odihnesc străbunii, bunicii, părinții, și frații, face ca cel puțin spiritual, simbolic, o persoană să fie dorită a fi așezată spre odihnă alături de ai săi, de neamul său.

Referința la cenușă provine din faptul că în textele liturgice legate de celebrările funebre apare adesea, atât în latină, cât și în germană ori română formula: (lat.) cinera/ cineres: cenușă sau (germ.) Asche, pentru același element. Uneori, pe mormintele unor simpli credincioși, dar chiar și ale episcopilor sau ale papilor apare formula: „Ossa et cineres” – osemintele și cenușa, indicându-se faptul că acestea odihneau acolo.

Cenușa este aici sinonimă cu pulberea, țărâna, din care omul este creat și în care îi este sortit trupului să se întoarcă. Este folosită la înmormântările catolice formula: „Adu-ți aminte omule că din pământ ești și în pământ te vei întoarce”, aici folosibil și cu sinonimul „cenușă”. În germană apare în ritual și formula simplificată: „Asche zu Asche, Staub zu Staub” – „cenușa la cenușă, praful la praf”. Formula/ formulele se folosesc în momentul în care sicriul a fost lăsat deja în pământ, iar preotul aruncă prima mână de pământ peste acesta. La înmormântări momentul este urmat obligatoriu de recitarea Crezului, text în care se reiterează credința în înviere și în învierea morților.

Redarea anilor de viață, anilor extremi ai existenței pământești ai unei persoane sunt însoțiți uneori de ziua și luna nașterii, respectiv de ziua și luna decesului. Mai rar sunt redată și localitatea de naștere, respectiv localitatea de deces. Interesantă este însă redarea simbolurilor specifice genealogice: steaua cu șase sau mai multe colțuri, uneori de forma unui asterisc, pentru anul, respectiv

data nașterii și crucea, de regulă greacă, cu laturile egale, simbolizând data decesului. Foarte rar sunt redată separat: data nașterii, data decesului și data înmormântării. Un exemplu în acest sens sunt mormintele familiei Spanily din Oțelu Roșu.

Andreas Granovszky a fost un renumit proprietar de atelier de pietrărie, monumente cu caracter religios și funerar, care a deținut ateliere în Timișoara-Fabric, pe Str. Andrásy, la nr. 8 (vis-avis de biserica Millennium), în Iosefin (str. Brătianu nr. 10) și la Jimbolia. Printre altele, a realizat monumente funerare, monumente pentru eroii Primului Război Mondial, cruci de hotar, respectiv de sat, dar și coloane cu nișe pentru așezarea în sate a unor statui (sf. Fecioară Maria, stațiuni pentru Calea Sf. Cruci în aer liber, etc.).

Unul dintre cei mai importanți meșteri gravori, respectiv proprietar al unui atelier de sculptat, gravat și livrat monumente funerare sau chiar monumente de for public, din piatră (în special marmură albă) a fost timișoreanul **Karl Tunner**. Originea familiei pare să se regăsească la Pesta, de unde vine și Alois Tunner, bijutier și sculptor, respectiv gravor. Acesta din urmă nu se va așeza la Timișoara, însă este la rândul său renumit în „bransă” la Novi Sad, Zrenjanin (Becicherecul Mare), în final încetând din viață la Graz. A deținut chiar și o carieră de piatră în Banatul sârbesc. Unul din fii săi, Stefan Tunner-Temesy a urmat cariera militară, evidențiindu-se în armata austro-ungară și ulterior maghiară ca general-maior (Peter Petri 1992, col. 1975-1976). Monumentele funerare realizate în atelierul lui Tunner din cartierul Fabric sunt prezente, printre altele, în cimitirele din Timișoara, Biled, Periam, Lovrin, Tomnatec etc.

Nikolaus Marschall, sculptor și gravor prezent prin lucrările sale în multe dintre satele bănățene de la pustă, mai ales în jurul Jimboliei, s-a născut la 21 iulie 1879 (variantă 1878) la Jimbolia. A învățat meseria de sculptor, respectiv de gravor la Timișoara, acolo unde și-a îndeplinit și anii uceniciei. Și-a deschis propria firmă în anul 1905 la Jimbolia, preluând comenzi dintre cele mai variate. În perioada interbelică, pe fondul dorinței satelor bănățene de a-și comemora eroii căzuți în prima conflagrație mondială, Marschall realizează și monumente ale eroilor, printre altele, la Cărpiniș, Grabaț, Comloșu Mic, Frumușeni, Aluniș și Lenauheim (Peter Petri 1992, col. 1200). În cadrul studiului de față, monumente purtând semnătura sa au fost întâlnite la Jimbolia, Periam, Lovrin și Tomnatec.

Deoarece datele cu privire la acești meșteri lipsesc deocamdată, nefiindu-le dedicate nici măcar în monografiile de sate prea multe mențiuni, îi vom menționa, în ordinea identificării semnăturii lor pe diferitele monumente funerare din cimitire:

- la Caransebeș și Oțelu Roșu: J. Dunst, H. Liegl;
- la Periam: Frații Vándor (Brüder Vandor, sec. XX), Blum (pe monumente din marmură roz în 1841, 1883), Schmidt & Blum, Engrisch (pe monumente de sec. XX), Müller P., Miklós (monument din marmură roz, 1890) J. Lehnert (din Deutsch-Sankt-Peter/ Sânpetrul German, Teichert J. (din Újarad/ Aradul Nou), Frank (din Arad, Karolinagasse/ Str. Carolina);

- la Lovrin: J. Schweininger (din Bogáros/ Bulgăruș), J. Blum (din Periam, pe monumente din anii 1895, 1908), Kendlhoffer (din Temesvár/ Timișoara), J. Masony (din Bogáros/ Bulgăruș), M&Laur (din Lovrin), Kapfer (din Temesvár/ Timișoara);

- la Tomnatec: Schreiber (sculpturi reprezentând îngeri), Klaszkin, J. Reiser, J. Fischer (din Szeged), Polgár, Reinert (din Biled), Laszkin, A. Acher, Masony, (din Bogáros/ Bulgăruș, Bannhof/ gară), Vințan B. (din Nerau), Bayer F;

- la Biled: J. Masson (din Bogarosch/ Bulgăruș, pe un monument din 1937), J. Schweininger (din Bogarosch/ Bogarosch, lucrări de la mijlocul sec. 20), Beck (lucrări de la sfârșitul sec. XIX), Masony (1966), Reinert (Biled, 1917, 1982), Kotzian (1970), J. English (din Perjámos/ Periam), G. Kapfer (1951), J. Schwan (Gertianosch-Cărpiniș, 1942).

Lumea cimitirelor, universul simbolurilor, al înțelesurilor profunde, al întregii vieți care se desfășoară de fapt în preajma, înainte și după clipa morții este una fascinantă. Profund creștină, dar adesea păstrătoare a unor surprinzătoare elemente arhaice, antice, simbolistica monumentelor funerare creștine catolice de factură germană din Banat ne amintește de originea vechilor coloniști, de tradițiile aduse de aceștia din spațiul germanic, dar și de cultura materială și spirituală dezvoltată de urmașii lor în Banat, în contact atât cu celelalte comunități etnico-lingvistice, cât și cu evoluția artistică și tehnică a veacurilor al XIX-lea și al XX-lea. Stând sub pericolul dispariției, sub loviturile celor care nu știu și nici nu vor să pună preț pe aceste creații ale germanilor/ șvabilor bănățeni, care prin munca și prezența lor culturală au influențat atât de mult în bine evoluția Banatului, monumentele și cimitirele catolice ale comunităților germane din acest colț al Europei trebuie analizate, notate, documentate și lăsate moștenire generațiilor viitoare sub orice chip și sub orice preț.

Bibliografie

ADT – Archivum Dioecesanum Timisoarense, Fond parohial Reșița.

Höfer; Rahner 1986 – Josef Höfer, Karl Rahner (Hrsg./ Edit.), *Lexikon für Theologie und Kirche*, Verlag Herder, Freiburg, 1986.

Konschitzky 2006 – Walther Konschitzky, *Arhitectura populară din Banat*, Fundația Interart Triade, Interart Foundation, Timișoara, 2006.

Peter Petri 1992 – Anton Peter Petri, *Biographisches Lexikon des Banater Deutschtums*, Th. Breit Druck+Verlag GmbH, Marquartstein, 1992.

**II. MUZEOLOGIE, RESTAURARE,
CONSERVARE. VARIA**

Sălașul slovac – un mod de viață

MELANIA CĂLĂRĂȘANU

Cuvinte cheie: fișă de traseu, pedagogie muzeală, chestionar, elevi, Nădlac, țărani slovaci, sălaș, mod de viață

Mots-clés: fiche-parcours, pédagogie muséale, questionnaire, élèves, Nădlac, paysans slovaques, bâtiment champêtre, mode de vie

Rezumat: Fișele de traseu sunt concepute pentru pregătirea în clasă a vizitei libere (fără ghidaj specializat) la muzeu. Ele cuprind pentru dascăl: o prezentare teoretică a temei vizitei Sălașul slovac – un mod de viață și propunerea unor obiecte etnografice fotografiate și comentate, iar pentru elevi un traseu de descoperire a acestor obiecte prin intermediul unui chestionar.

Résumé: Les fiches-parcours de visite sont conçues pour préparer une visite sans conférencier. Destinées aux enseignants qui souhaitent préparer la visite scolaire au Musée du village banatois de Timișoara, ces fiches sont constituées de deux parties: une présentation théorique du thème de la visite **Le bâtiment champêtre - mode de vie des paysans slovaques** et un parcours possible dans le musée proposant un choix de quelques objets ethnographiques commentées destinés aux enseignants et un questionnaire pour les élèves.

Sălașul slovac a fost reconstituit pe ulița etniilor din Muzeul Satului Bănățean Timișoara și se învecinează cu o gospodărie maghiară, cu o casă ucraineană, cu o casă germană, cu o casa sârbească și cu o gospodărie românească. Avem astfel în muzeu o reprezentare a etniilor semnificative din Banatul istoric în care au trăit de-a lungul ultimelor secole peste 20 de etnii și grupuri etnice: români, sârbi, germani, maghiari, evrei, țigani, slovaci, croați, bulgari, ucrainieni, cehi, polonezi, aromâni, italieni, francezi, spanioli, turci, tătari, greci, armeni, ruteni. Pe poarta de lemn care marchează simbolic intrarea pe ulița etniilor din muzeu sunt scrise cu dalta etniile din Banat.

Sălașul din muzeu este o replică a sălașelor slovace care au existat pe pământurile Nădlacului, Nădlacul fiind o așezare situată la nord de râul Mureș, puțin dincolo de linia de demarcație a provinciei istorice Banat.

La 1802 Nădlacul se afla sub stăpânire habsburgică și era locuit de o populație puțin numeroasă formată din români, sârbi și unguri colonizați anterior aici. La vremea aceea, în jurul așezării erau multe suprafețe arabile nelucrate și era nevoie de mai multă forță de muncă în cultivarea pământului. Ca urmare s-a început colonizarea Nădlacului mai cu seamă cu țărani ce posedau utilaje agricole de bază și animale de tracțiune. Colonizarea Nădlacului cu slovaci a început în toamna anului 1802 și s-a terminat în 1806. Slovacii, mai ales de confesiune evanghelică luterană, au venit la Nădlac din motive preponderent economice, atrași de acordarea anumitor privilegii precum libera exercitare a confesiunii luterane, scutirea de robotă pe o anumită perioadă de timp, materiale pentru construcția bisericii și a școlii, dreptul de a-și ridica și administra singuri mori de apă și de vânt (Ștefanko, 1998, p. 17). Primii imigranți au venit din așezarea maghiară Totkomlos din Ținuturile de Jos să semene pământul. În primăvara anului 1803 vin cu căruțele și tot avutul lor 200 de familii, circa 800-1000 de persoane, însoțite de un preot și de un învățător (Pasková, 1998, p. 104-105) cei mai mulți din Totkomlos, ceilalți din Bekescsaba și Szarvas, așezări colonizate anterior cu slovaci (Hlásnik, 1997, p. 205) trasează prima stradă și construiesc mai întâi biserica, iar apoi casele, aliniate la stradă și ridicate în primul an, pe trei străzi.

Colonizarea Nădlacului continuă în 1805 prin venirea unui număr de aproximativ 600 de slovaci din așezarea bănățeană Slovenska Stamura (Pasková, 1998, p. 105), dar și a unor slovaci direct din partea sudică a Slovaciei Centrale și se încheie în 1806.

La Nădlac slovacii au fost nevoiți să se adapteze condițiilor de șes. Mult timp ocupația lor de bază a fost creșterea vitelor, a boilor, oilor, porcilor și cailor. Vitele erau crescute pe pășunile întinse nelucrate, pe așa numitele imașe, iar lucrarea pământului se făcea sporadic. Mai apoi aceste imașe sunt împărțite, în funcție de numărul gurilor de hrănit dintr-o familie și cultivate. Slovacii primesc pământuri la peste 15 km depărtare de sat, cele apropiate fiind luate de coloniștii așezați înaintea lor aici. Pe aceste pământuri aflate la distanțe mari de localitate, pe care își cresc animalele ca să le vândă la târguri și iarmaroace, țăranii își construiesc sălașuri, ca să fie aproape de animale și de ogoare. Astfel munca devine mai ușoară, pământurile sunt ușor de gunoit cu reziduurile animaliere aflate la îndemână și dau cu timpul recolte de câteva ori mai mari. Cele mai bune pământuri le aveau țăranii la sălaș.

Și-au construit sălașe și slovacii, și sârbii, și maghiarii și românii în jurul Nădlacului, apariția sălașurilor generând gospodăria bipolară (Ștefanko, 1998, p. 59), adică familiile aveau două sedii de locuit, una în hotar, sălașul, și alta în așezare, casa familială. Toate etniile care au populat Nădlacul, trăind în condiții similare, au cunoscut această formă de gospodărire, termenul de sălaș fiindu-le comun.

Cuvântul sălaș provine din termenul maghiar *szállás*.

Pentru slovaci sălașul a însemnat locuință, casă, staul, grajd, o construcție în câmp folosită ca adăpost pentru oameni și animale pe toată perioada anului. Aflăm de la Mihai Buitaş, slovacul care a construit sălașul din muzeu că „sălașele erau construite pe cel mai înalt loc, nu aveau garduri, erau păzite de câini, erau împrejmuite cu salcâmi, pentru a le feri de vânt, ploi, zăpadă. Spre nord erau câteva rânduri de salcâmi. Iernile erau grozave. Povesteau oamenii bătrâni, care au locuit acolo mult timp, că iarna nu înnoptau niciodată fără să aibă lopata alături, fiindcă de multe ori zăpada ajungea la doi metri, oamenii nu puteau ieși din casă decât dacă-și făceau cărare cu lopata. Grajdul era folosit trei, patru luni iarna, pentru ca vitele să fie ferite de frig. Vara animalele erau ținute afară. Sălașele erau locuite tot timpul anului, cineva trebuia să fie acolo să aibă grija animalelor”.

Întinzându-se pe o suprafață medie de 2500 metri pătrați, sălașele erau formate dintr-o casă și din anexe gospodărești, grajduri, colne cu iesle, cotărți, plevărie, cocini de porci, golubar, fântână cu cumpănă, uneori hambare, spații de depozitat nutrețuri, căsuțe de serviciu, latrine. La sălaș erau stupi de albine, pomi fructiferi și viță de vie.

Primele sălașe erau mai mici, casa având o cameră de dormit, cu o fereastră mică, un pridvor cu bucătărie și un grajd (sursa lor de venit), și două uși, una la intrarea în bucătărie, alta în grajd. Ușile erau prevăzute cu zăvoare mari din fier forjat ca să nu fie furați. În casa sălașului locuia familia tânără a gospodarilor înstăriți, pe când bătrânii rămâneau în casa din Nădlac s-o gospodărească. După ce li se nășteau copiii, unele familii tinere rămâneau definitiv la sălăș. În căsuța de serviciu, locuiau slugile cu familia lor, oameni săraci care nu aveau pământ și care erau angajați în urma unei tocmești cu gazda să aibă grija animalelor mari și a păsărilor, să cultive pământul (cu grâu, seară, orz, porumb, ovăz, cânepă ori legume), să țină curățenia casei.

Slovacii care aveau pământ își construiau un sălaș dar erau și familii înstărite cu mai multe sălașe. De-a lungul unui secol și jumătate numărul sălașelor a crescut odată cu prosperitatea țăranilor: în jurul Nădlacului în anul 1853 sunt consemnate 512 sălașe iar în perioada interbelică numărul se ridică la peste 800 (Ștefanko 1998, p. 60).

La 1883 este dată în funcțiune calea ferată ce lega Aradul de Szeged, trecând printre sălașele acelor ținuturi. Gara leagă Nădlacul de lume și contribuie la dezvoltarea economică fără precedent a așezării, prin extinderea schimbului de produse la distanțe mari. După destrămarea Imperiului austro-ungar, soarta Nădlacului se schimbă în rău. Nădlacul pierde terenuri arabile, calea ferată cu gară, fabrica de cânepă, case și sălașe care trec la unguri. Cea mai apropiată stație de cale ferată de Nădlac devine Pecica, la 30 de km distanță. Nădlacul rămâne, ca urmare, izolat de lume și ia sfârșit exportul animalelor, cerealelor și al produselor meseriașilor din Nădlac. Nădlacul, înainte prosper, devine o localitate săracă.

Ultimele lovituri le primesc sălașele rămase din jurul Nădlacului odată cu venirea comuniștilor la putere. Ele sunt rase de pe suprafața pământului de către reprezentanții regimului comunist în timpul colectivizării începută prin anii '50 și încheiată în 1962. Dispare astfel, brutal, cultura materială și modul de viață al slovacilor de pe sălașe, cultura sălașului cu toate manifestările sale specifice.

În aceste condițiile, de dispariție până la ultimul a sălașelor, comunitatea slovacă din Nădlac a decis construirea replicii unui sălaș slovac în incinta Muzeului Satului Bănățean Timișoara. O dată, pentru că slovacii consideră sălașul ca fiind reprezentativ pentru modul de viață al celor bătrâni și al strămoșilor lor, pe o perioadă lungă, ce depășește cu mult un secol. Apoi, pentru că sufletele bătrânilor au rămas acolo, rănite, iar ridicarea unui sălaș pe vecie în muzeu, stând mărturie vremurilor ce au fost, înseamnă recuperarea nu numai a unei culturi materiale din fărâme, câte ceva rămas de la străbunici, de la fiecare, ci și a unor vieți, înseamnă, altfel spus, regăsirea vechiului sălaș pierdut.

Iată ce ne povestește Mihai Buitaș: „Unii slovaci s-au născut la sălaș, au trăit o viață acolo... Le-a fost distrus nu numai sălașul, le-au fost omorâți caii, pomii, totul s-a făcut una cu pământul. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial au dormit la noi rușii, în casa noastră, ne înțelegeam cu ei pentru că limbile noastre slave se aseamănă, și-mi povestea tata că i-au spus, sătui deja de comunism, că habar n-aveți ce vă așteaptă, ferească-vă Dumnezeu. Așa a și fost. Regimul comunist a scos la suprafață brigadierii din rândul oamenilor care nu au muncit niciodată și ca atare săraci lipiți pământului, care nu au știut câtă râvnă, câtă muncă s-a investit la sălaș. Aceștia au ajuns sus, au dat de hrană și de băutură, au mâncat și au băut până n-au mai putut. Sălașele le-au distrus exact acești oameni care n-au făcut niciodată nimic. În Nădlac s-au prăpădit aproape toți, poate ca o pedeapsă de la Dumnezeu, doar unul dintre ei a apucat 70 de ani. Unii dintre ei, fără să-și dea seama în ce au intrat, nu au știut cum să mai iasă. Comunismul nu a fost așa de rău, pe cât au fost oamenii care l-au aplicat. Când au distrus sălașele, au pustiit tot, mai rău ca tătarii. Nu au lăsat nimic. Nici măcar salcâmi. În pusta maghiară s-a întâmplat altfel. Acolo și comunismul a fost altfel. La noi, odată cu distrugerea sălașelor au fost secerate vieți. Oamenii de pe sălaș aveau tot universul lor acolo, viața lor era acolo. Precum sălașele și viața lor a fost pustiită. Unii și-au refăcut viața, cât de cât, pe cât se poate...”

Sălașe, ca cel din muzeu, se construiau pe la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, între 1890 și 1910. Nu erau uniforme, oamenii nu-și făceau sălașele la fel. În această perioadă casele sălașului erau construite din pământ bătut până la jumătate iar restul din văiugă, pe o fundație tot din pământ bătut. Gospodarii mai înstăriți, cu câte 20, 30 ha lucrau pământul cu ajutorul slugilor. Pentru aceștia și familia lor se construia o căsuță de serviciu separat pe sălaș iar casa era ținută curată pentru gazdă. Astfel de sălașuri aveau chiar și două grajduri, unul pentru vite, altul pentru cai.

Sălașele fiind atât de diferite, planul sălașului din muzeu a luat formă după multă chibzuire. A fost conceput în urma sfătuirii cu foarte mulți oameni, după o documentare riguroasă, sintetizând ideile și punându-le în practică astfel ca la urmă sălașul din muzeu să fie reprezentativ pentru comunitatea slovacă. Ceea ce s-a și înlăptuit. La 24 iunie 2007 foarte mulți reprezentanți ai comunității slovace din Nădlac, toți cei ce au donat obiecte care pot fi văzute în sălașul reconstituit, au venit la muzeu să sărbătorească construcția sălașului. E mare lucru că fiecare dintre ei a regăsit în sălașul nou ridicat, câte ceva din vechiul sălaș pierdut al familiei sale.

Sălașul din muzeu este reprezentativ pentru perioada cuprinsă între ultimul deceniu al secolului al XIX și începutul secolului XX.

Casa sălașului

Parte componentă a sălașului, casa este reprezentativă pentru arhitectura de zid din șesul bănățean. Este construită pe o fundație de piatră, din cărămidă nearsă. Structura planimetrică a casei este cea a casei cu fațada scurtă la stradă. Planul casei este de formă dreptunghiulară cu dezvoltare pe lungimea curții, cu trei încăperi, două camere, camera mare și camera mică, de-o parte și alta a tindei, cu intrare în tindă de pe prispă, la care se adaugă camera și grajdul sub același acoperiș al casei, fiecare cu intrare tot de pe prispă. Prisca este continuă. Casa are un singur nivel, la fel ca locuința tradițională bănățeană.

Acoperișul este în două ape. Șarpanta este din lemn de brad. Învelitoarea acoperișului este din trestie, bătută și cusută cu sârmă. Coama acoperișului este din țigla veche de Jimbolia. Grinda mare susține tavanul care între grinzile transversale este umplut cu vălătuci. Cele două extremități ale acoperișului, fruntariul și fundoana sunt tivite cu scânduri de brad și în ele sunt practicate uși de intrare. Tavanele camerelor sunt lipite și văruite, inclusiv grinzile.

S-au folosit mai multe moduri de podire. Camerele sunt podite cu scânduri, tinda cu cărămidă arsă, roșie, prisma cu cărămidă veche albă, camera cu cărămidă roșie. Podeaua grajdului este din pământ bătut iar podul podit cu un amestec de pământ, apă și paie. Podul era lipit și se spoia în fiecare an cu un amestec de nisip, balebă de cal, apă și puțin var și era ținut foarte curat ca loc de depozitare a cerealelor direct pe jos.

Prisca continuă este susținută de unsprezece stâlpi de lemn. Este îngrădită cu scânduri de lemn de brad decorate prin traforare și prezintă două uși. Acoperișul ei este într-o apă și este învelit cu țigla.

Camera din față ca și cea mică, din spate era folosită la sălaș pentru locuit. Fiecare are câte o sobă oarbă cu gura de foc din tindă.

Iată ce spune meșterul Mihai Buitaş despre construcția sobelor oarbe: „Sobele sunt construite pe un suport din văiugă de 50 cm înălțime, din pământ,

pe schelet de pari de lemn de care s-a legat cânepa groasă, cu papură ca să dea forma dorită sobei. Apoi, pe schelet s-a pus noroi amestecat cu paie și s-a bătut cu palma ca să intre între firele de cânepă. După care s-a dat foc în interior, pentru ca scheletul din pari să ardă încet ca să fie soba durabilă. Tot timpul cât a ars focul, s-a bătut noroiul cu o bătă. Apoi soba s-a lipit cu pământ și s-a vărut. Postamentul sobelor era folosit mai ales de bătrâni și de copii pentru șezut”.

Tinda (bucătăria) este centrală față de cele două camere, cuprinde două spații, separate printr-un zid transversal. Primul spațiu este spațiul pentru intrarea în camere, despărțit de spațiul vetrelor din tinda propriu-zisă. Vetrele de foc sunt două, poziționate față în față, construite din cărmidă nearsă, lipite cu lut și vărute. Deasupra lor se înalță hornul deschis.

Camera mică era folosită la locuit și ca și cameră de lucru.

Cămara servea ca loc de depozitare a alimentelor și a obiectelor casnice și cuprinde și spațiul cu scara spre intrarea în pod.

Grajdul se află în continuarea cămării, sub același acoperiș al casei. Pe timp de iarnă era locul de adăpost al animalelor. Tot aici dormea sluga care avea în grijă și animalele.

Anexele gospodărești

Foarte însemnate pentru economia gospodăriei, anexele sălașului din muzeu sunt construite ca și casa respectând vechile tehnologii tradiționale și includ: fântâna cu cumpănă și vălăul pentru adăpatul animalelor, golumbarul de formă hexagonală cocoțat pe un trunchi de copac, platforma din spatele casei cu două scări pentru descărcatul și ridicarea sacilor în pod, plevăria folosită ca spațiu de depozitare a plevii și a sfeclei furajere, colna de vară cu iesle, cu un acoperiș într-o apă învelit cu țiglă care face corp comun cu acoperișul cotărcii; cotarca cuprinzând cocinile de porci în partea de jos și cotarca deasupra lor, latrina, hambarul pentru păstrarea exclusivă a boabelor de grâu și de porumb în două compartimente separate, căsuța de serviciu, din trei încăperi mici, destinată slugilor și familiei lor.

Deși sălașele nu aveau garduri, s-a convenit delimitarea sălașului slovac din muzeu din motive de securitate a bunurilor culturale pe care le adăpostește, fiind împrejmuit cu garduri din scândură sau lăteți.

Organizarea interiorului casei

Mobilierul din camera din față este constituit din piese care au aparținut diverselor familii slovace din Nădlac. Deși heterogene ca proveniență aceste piese redau aspectul unitar al modului de organizare a interiorului casei slovace asemănător cu cel al altor etnii trăitoare în ținuturile bănățene, delimitând cele două colțuri cu pat, locul mesei între ele, colțul cu soba oarbă. Masa cu trei

scaune și în spatele ei o canapea de lemn cu spătar în dreptul celor două ferestre. Un scrin cu sertare, o ladă cu un sertar pentru îmbrăcăminte, un cuier de lemn cu picior, un dulap de haine cu sertar în partea de jos, un leagăn cu un scaun de copil în apropierea sobei întregesc inventarul acestei încăperi.

Modul de organizare tradițional a camerei din față îndeplinea și o funcție estetică pe lângă cea practică. Pereții devin suport pentru împodobirea camerei cu fotografii, portrete, oglindă, păretare, icoană cu Martin Luther demonstrând apartenența majorității familiilor slovace din Nădlac la religia evanghelică luterană. Fereanguri împodobesc ferestrele camerei. Patul din dreapta iese în evidență prin monumentalitate și culoare. Este împodobit cu perne de mari dimensiuni, ornamentate cu broderie perforată în diferite motive geometrice și fitomorfe prin care transpare culoarea mătăsii prinsă dedesubt, fie ea roșie, portocalie sau albastră, reprezentând un mod tipic slovac de ornamentare a fețelor de pernă. Pe masă este o acoperitoare cu motive mari florale colorate. Pe postamentul sobei și pe podea sunt înșirate preșuri țesute la război, în dungi orizontale. De grinda mare este agățată lampa de petrol care arată modul de iluminat al camerei.

Tinda, în spațiul din față, este mobilată cu o ladă de zestre pictată cu motive florale, o altă ladă de lemn pe care sunt coșuri de nuiele și pănușe, păretare pe pereți cu texte în slovacă, un dulăpior cu mânere rotunde din porțelan, diverse obiecte de uz casnic amintind de vremurile de demult. Spațiul vetrelor cuprinde tot necesarul obiectelor folosite la prepararea hranei, la coptul pâinii în vatră, la păstrarea alimentelor. Găsim aici vătraie de jar, unelte de manevrat oalele din cuptor, tipsia, tigăile de fontă, pirostriile cu crăticioară, lopețile de pită, și înșirate pe polițele comârlei, cărcege, bărdace, olcuțe, oale cu o mânășă sau cu două.

Camera dinapoi era destinată lucrului dar și locuirii. Se evidențiază: colțul cu pat, colțul cu sobă, colțul cu războiul de țesut fiind prezente obiectele de uz casnic folosite la tors și la țesut: fusul, furca, mașina de tors iar în dreapta camerei, fuioare și piepteni de cânepă, războiul de țesut.

Material pentru dascăl

– Partea II-a –

Date pentru chestionar

1.

2.

3.

- Slovaci au venit în Nădlac la începutul sec. XIX, din Ținuturile de Jos, din sudul Ungariei de azi. Fiind ultimii coloni veniți, au primit pământuri la distanțe mari de sat și și-au construit sălașele la o distanță de peste 15 km.

- Casa este formată din camera din față, hol și bucătărie la un loc, camera din spate de lucru, cămara cu scara spre pod și grajdul, toate sub același acoperiș. Camera din față este expresia nevoii de frumos a țărăncii slovace. Pernele de pe pat sunt decorate la un singur capăt într-un mod specific slovac; prin broderia spartă se vede mătasea colorată diferit.

4.

5.

6.

- Sistemul de gătit și încălzit - vatra cu hornul deschis și cu gura de foc pentru soba din cameră aflată pe peretele median dintre camere și bucătărie. Prin horn se ridică fumul și afumă iarna șuncile și cărnații, după tăierea porcului de Sf. Ignat, pe 20 decembrie, înaintea Crăciunului. Focul se făcea în bucătărie, cu coceni de porumb, cu tuleie de floarea soarelui, cu bălegar uscat, cu vreascuri.

7.

8.

- Cufăr de soldat inscripționat cu numele și datele soldatului.
- Botnița de cal din fier, folosită ca să împiedice calul să mănânce în timp ce era folosit ca animal de tracțiune pe câmp. Botnița se află în grajd. În grajd dormea și sluga, cel ce îngrijea animalele și avea în grijă gospodăria și alte sarcini.

9.

10.

- Mașină de pârlit porcii - este formată din mai multe părți, printre care un cilindru prevăzut cu o ușiță prin care se introduce jarul, o roată dotată cu o manetă învârte un ax care împinge aerul prin jar, împingând flăcările să iasă afară ca să pârlască pielea porcului.
- Război de țesut aflat pe prispa casei, are în lucru un covor, un preș.

11.

12.

13.

- Împletituri din nuiete sau pănușe de porumb, de diferite forme și mărimi, în funcție de utilizare, de felul alimentelor pe care le păstrau sau de cantitatea lor. În cămară, un coș din nuiete se află într-o groapă amenajată special. La sălaș temperaturile iarna erau mai scăzute decât în sat, sălașul fiind în bătaia vântului.

Ca să nu înghețe unele alimente erau puse în coșul din groapă după care era acoperit cu o șubă. De remarcat frumusețea formelor acestor coșuri. Unele coșuri au și capace.

14.

15.

16.

-Fântână cu cumpănă și vălău pentru adăpatul animalelor. Slovaci au avut diverse ocupații la sălaș: cultivau pământul cu cereale, creșteau animale mari și de curte, lucrau grădina de legume, se ocupau de livadă, de albine. Se ocupau și cu viticultura. Iar țărâna slovacă avea grijă de copii, de casă, de gospodărie, la nevoie își ajuta soțul la câmp, gătea, spăla, țesea, broda etc.

- Golubarul, adăpostul pentru porumbei. Carnea porumbeilor era folosită la gătit, supă fiind foarte gustoasă.

- Scara cu platformă spre pod, ușura transportul sacilor de grâne din căruță în pod. Căruța se oprea în fața platformei, din căruță câte un sac era dat omului de pe platformă care-l suia în pod sau îl dădea altui om care aștepta la ușa podului. Podul era spațiul cel mai curat din casă tocmai pentru că era locul de depozitare a grânelor, legumelor, diverselor alimente. Podul avea preșuri așternute pe jos.

Chestionar pentru elevi - clasele V-VIII

Sălașul slovac - un mod de viață

DESCOPERĂ ȘI RĂSPUNDE! ÎNCERCUIEȘTE VARIANTELE CORECTE!

- În sec. XIX Banatul se afla sub a. turci b. austrieci
- Câte încăperi are casa?
- Camera mare este numită a. frumoasă b. camera din față
- Slovaci au venit în Nădlac? a. pe la 1700 b. pe la 1800
- Țăranca își înfrumuseța casa? Da. Nu.
- La ce distanță de sat erau sălașele? a. 140 m b. 1 km c. 15 km
- Pernele de pe pat sunt decorate: a. la ambele capete b. la un singur capăt

- Soba din camera mare este legată de vatra din bucătărie? Adevărat. Fals.
- Vezi gura de foc de pe peretele vetrei?
- În gura de foc de pe vatră se făcea focul ca să încălzească soba.
Adevărat. Fals.
- Focul se făcea doar în bucătărie. Adevărat. Fals.
- Privește în sus hornul deschis al vetrei. Vezi lumina prin coș? Da. Nu.
- Fumul ieșea prin horn și afuma iarna șunca și cârnații. Adevărat. Fals.

- Ce este acest obiect? a. o ladă b. un cufăr
- În ce încăpere se află acest obiect?
- Din ce material este?.....
- Citește înscripția. Ce conține: a. o reclamă b. datele unui soldat?
- Soldatul s-a întors oare viu din război? Da. Nu
- Explică răspunsul tău

- Știi că este o botniță de cal? Da. Nu.
- De ce punea țăranul botnița calului?
 - a. pentru că țăranul era rău b. ca să împiedice calul să mânânce
- lubești caii?
- Grajdul se află sub același acoperiș al casei? Da. Nu.

- Obiectul din centrul fotografiei este o mașină de pârlit porcul?
 - Da. Nu.
- Prin ușiță se băga jar și se întetea focul cu coceni. Țăranul învârtea maneta iar aerul împingea flăcările afară ca să pârlească porcul.
 - Adevărat. Fals.
- Când se tăia porcul la țară?
 - a. după Crăciun. b. înainte de Crăciun, de Sf. Ignat.
- Privește războiul de țesut. Unde se află el? a. pe prispă b. în curte
- Ce fel de țesătură este în lucru în război? a. un ștergar b. un covor
- Ai mai văzut în casă un alt război de țesut? Da. Nu.
- Unde?

- Caută în casă coșuri împletite. Ce materiale s-au folosit?
 - a. nuiiele b. pănușe de porumb c. sfoară
- Coșurile sunt de diferite forme și mărimi în funcție de :
 - a. felul alimentelor pe care le păstrau
 - b. cantitatea lor
- Încercuiește pe fotografie coșul care-ți place cel mai mult. Ce ai ține în el?

.....

- Apa din fântână este oare bună de băut? Da. Nu.
- Vălăul era folosit la adăpatul animalelor din sălaș. Adevărat. Fals.
- Golubarul este adăpostul porumbeilor? Da. Nu.
- Ai mâncat supă de porumbei? Da. Nu.
- În pod erau depozitate grânele. Adevărat. Fals
- Ce crezi, un asemenea sălaș ar fi aparținut unui țăran a. bogat b. sărac
- Ai dori să locuiești și să muncești într-un sălaș? Da. Nu.
- La sălaș țăranii se ocupau cu:
-
- Știi că platforma ușura transportul sacilor din căruță pe scară în pod?
- Da. Nu.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Hlásnik Pavel, *Slovacii în Banat de la colonizare până în prezent* în *Analele Banatului – Etnografie*, serie nouă, vol. 3, 1997.
2. Ondrej Štefanko, *Cultura populară a slovacilor din România*, în *Atlasul culturii populare a slovacilor din România*, Nădlac, Ed. Societății culturale și științifice „Ivan Krasko”, 1998.
3. Bianca Pasková, Pavel Hlásnik, *Characterizarea istorico-demografică a localităților studiate* în *Atlasul culturii populare a slovacilor din România*, Nădlac, Ed. Societății culturale și științifice „Ivan Krasko”, 1998.
4. Informator, Mihai Buitaș, meșter, 56 ani, Nădlac, Str. Doctor Martin Luther, nr. 162.
5. <http://www.quaibrantly.fr/>

Problematica restaurării și conservării patrimoniului mobil etnografic

IOANA POPIȚIU

Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva

LIDIA LEFTER

Muzeul Satului Bănățean Timișoara

Cuvinte cheie: conservare, patrimoniu, degradare fizico-chimică

Keywords: conservation, patrimony, phisico-chemical degradation

Rezumat: *Patrimoniul mobil etnografic este supus direct la acțiunea factorilor fizico-chimici care acționează asupra lui provocând degradări uneori iremediabile în funcție de natura materialului din care este compus fiecare obiect.*

Abstract: *Ethnographic mobile assetsis subjected to the action of phisical and chemical factors acting on them sometimes causing irreparable degradation depending on the nature of the material making up each object.*

Patrimoniul mobil etnografic cuprinde o diversitate de obiecte cu valoare etnografică, organizate în colecții pe cele două suporturi: organic (textile, piele, hârtie) și anorganic (metal, ceramică, piatră). În general obiectele sunt păstrate în depozite unde există o stabilitate microclimatică și unde se bucură de o stare de repaus temporară. Punerea în valoare a patrimoniului însumează însă o foarte largă paletă de activități, preocuparea predominantă fiind organizarea de expoziții și implicit implicarea unui număr sporit de obiecte din cele mai valoroase într-o continuă mișcare. Condiția unui obiect expus îl face vulnerabil, starea de conservare fiind afectată în mod negativ. Pentru a proteja colecțiile muzeale, conservatorul și restauratorul trebuie să cunoască o serie de lucruri referitoare la compoziția materialelor, factori de degradare, metode de restaurare și conservare.

Natura din care sunt constituite bunurile culturale are o importanță deosebită pentru stabilirea gradului de rezistență la acțiunea factorilor ambientali, știindu-se faptul că materialele pe suport organic au o predispoziție de a reacționa

cu unele elemente ale mediului ambiant – cel mai adesea cu apa și oxigenul (Moldoveanu, 1999 p. 7-10).

Conservarea și restaurarea colecțiilor trebuie să permită prevenirea, stoparea sau întârzierea deteriorării și dacă este necesar ameliorarea condițiilor de preservare. Starea acestora nu rămâne statică, ea având tendința de a se degrada prin conjugarea mai multor factori; utilizarea intensă, neglijență, proastă manipulare, condiții de microclimat nesupravegheate, moduri de depozitare inadecvate, durabilitatea redusă a materialelor moderne.

Studiul specialiștilor în conservare conduc la concluzia conform căreia condițiile de microclimat și modul de depozitare au o mare influență asupra conservării. Una din primele măsuri preventive pentru colecții o reprezintă controlul microclimatului și punerea în operă a unor condiții de depozitare specifice. Dacă nu conservăm colecțiile nu le mai am. Fără conservare muzeul dispare (Florescu, 1982, p. 22). Bunurile culturale de patrimoniu trebuie protejate în orice ipostază, într-o sală de muzeu, depozit, în tranzit.

Principali factori care influențează starea obiectelor de patrimoniu sunt umiditatea și temperatura. Deosebita nocivitate a umidității este determinată de implicarea sa în toate procesele chimice, fizice și biologice ca urmare a interacțiunii dintre bunurile culturale în special cele de natură organică și acest factor. Acestea sunt higroscopice absorb din umiditatea mediului ambiant.

Creșterea umidității relative este răspunzătoare pentru intensificarea corozivității de asemenea și la metale (Mihalcu, 1966, p. 24-26). Pe acestea apar straturi compacte de oxizi foarte dăunătoare în timp prin desfășurarea următorului mecanism; pe locurile unde metalele au fost zgâriate sau lovite apar denivelări și diferențe de potențial electric. Prin depuneri de praf care favorizează condensul se formează o peliculă de apă care produce fenomenul de oxidare. Obiectele care conțin aliaje de staniu și zinc reacționează cu particulele de praf rezultând straturi de patină instabilă care are ca efect corodarea metalului (Nițulescu, 1998, p. 108).

Pentru colecțiile de textile clasa dăunătorilor biologici pune deseori probleme conservatorilor. În general acest tip de dăunători își datorează existența condițiilor create de neglijența umană. Pentru că, cu excepția mușcăiurilor aceștia nu depind de factorii climatici ci de murdărie și de resturile alimentare sau de absența altor măsuri de protecție cum ar fi plasele deschise pentru aerisiri în perioada de zbor a insectelor. Insectele joacă un rol important în degradarea naturală a materialelor organice; ele nu fac distincție între gunoi și obiectele de valoare. Colecțiile de textile reprezintă o bună sursă de hrană pentru larvele de molii, larvele de gândaci de blană și covoare. Ele au capacitatea de asimilare a cheratinei, principalul constituent al lânii, blănii și penelor (Guichen, 2009, p. 23). Insectele xilofage sunt gândacii care se hrănesc cu lemn. Din toate aceste informații deducem că materialele organice sunt cele mai vulnerabile la factorii externi.

Temperatura este și continuă să fie un factor de degradare a bunurilor culturale mobile, ea fiind răspunzătoare pentru fluctuațiile umidității relative, fluctuații care sunt considerate pe drept ca deosebit de nocive pentru starea bunurilor culturale. De asemenea rata reacțiilor chimice se va schimba rapid (o modificare logaritmică) ca funcție a temperaturii.

Conservatorul de colecție, înarmat cu toate informațiile necesare referitoare la cele menționate mai sus, trebuie să aplice necondiționat metodele cele mai eficiente pentru menținerea în bune condiții a patrimoniului cultural etnografic și să asigure un microclimat adecvat pentru fiecare colecție în parte.

Valorile admise a umidității relative într-un spațiu muzeal sunt între 50%-60%. Orice valoare cuprinsă în acest interval este bună cu condiția să fie constantă sau oscilațiile să fie mici și lente. De asemenea temperatura trebuie să fie constantă, parametri care trebuie asigurați colecțiilor bunurilor culturale: 18%-20%. Evident aceste valori nu au nimic în comun cu condițiile conservării unor bunuri culturale sensibile și fragilizate unde se vor aplica reguli speciale.

Pe lângă conservarea preventivă care implică asigurarea microclimatului pentru protejarea patrimoniului etnografic, conservarea curativă este însoțită sau se intercalează cu restaurarea și necesită personal specializat pe mai multe domenii: investigații chimice, fizice și mecanice. Se pune problema intervenției minime asupra unui obiect existând o corelație între starea fizică și valoarea patrimoniului muzeal (Logan, 1975, p. 35-36). Cu cât starea fizică este mai apropiată de cea originală cu atât valoarea este mai mare.

Restaurarea constă în acțiunea directă asupra patrimoniului cultural în pericol sau deteriorat în scopul facilitării percepției, evaluării și înțelegerii sale respectând pe cât posibil proprietățile sale estetice, istorice și fizice (Stambolov, 1984). Intervențiile de restaurare se efectuează de specialiști cu cunoștințe în mai multe domenii. Actul de restaurare nu-și propune să creeze un bun cultural nou, el trebuie să aducă bunul cultural la o stare cât mai apropiată de funcția originală acestuia, pentru a oferi specialiștilor informațiile istorice necesare în încercarea de a reconstitui viața unei comunități și de a readuce în lumina vitrinei obiectul admirat de publicul larg.

În concluzie, patrimoniul cultural etnografic este supus de-a lungul timpului unor acțiuni externe dăunătoare care poate să-i afecteze parțial starea fizică și aspectul inițial. Rolul conservării și restaurării științifice este de stopa sau de a reduce pe cât posibil degradarea obiectului muzeal pentru ca acesta să poate transmite generațiilor viitoare informații despre istoria și civilizația poporului nostru.

Bibliografie

Guichen 2009 – G. Guichen, *O jumătate de secol de conservare*, Sibiu, 2009.

Logan 1975 – L. Logan, *La climatisation des musées*, Paris, 1975.

Moldoveanu 1999 – A. Moldoveanu, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, București, 1999.

Florescu 1982 – R. Florescu, *Bazele muzeologiei*, Editura Centrului de perfecționare a personalului din cultură și artă, București, 1982.

Nițulescu 1988 – V. Nițulescu, *Chimie anorganică*, București, 1988.

Mihalcu 1966 – M. Mihalcu, *Conservarea antichităților metalice*, București, 1966.

Stambolov 1984 – I.J. Stambolov, *The Deterioration and Conservation of Porous Building in Monument*, London, 1984.

Pădurea Verde

versus

Muzeul Satului Bănăţean

BORCO ILIN
Muzeul Satului Bănăţean Timișoara

Manifestările ignoranței umane pot avea câteodată și o notă hazlie. Sau, mai degrabă, pot fi de un comic care te face să dai, în final, în tristețe, sau în revoltă.

Nu mai țin minte care anume eveniment a avut loc atunci la Muzeul Satului Bănăţean. Oricum nici nu mai contează, multe evenimente au loc la noi. În timp ce-și păzea micii să nu i se rsotogolească din carton, prin mulțime, un domn mai în vârstă îl întreba pe altul unde este Muzeul Satului. Acesta i-a răspuns, ștergându-și urmele de muștar din barbă, că, după cum i-a spus cineva, aici e Muzeul Satului. Peste câteva minute primul domn îi răspunse că, cică, aflase, totuși, nu-i ăsta Muzeul Satului, cine știe unde o fi. Amândoi au dat din umeri și au luat câte o scobitoare. M-am apropiat de dânșii și i-am rugat să-mi spună unde este Muzeul Satului. Cu o vădită părere de rău, n-au putut să mă îndrume. I-am întrebat unde mă aflu eu aici și mi-au răspuns că la Pădurea Verde. Le-am mulțumit frumos.

Când eram mic mergeam cu tata la grădina zoologică și treceam pe lângă Muzeul Satului. Peste gard vedeam, prin cețurile lui noiembrie, case vechi, ca din povești. Îmi părea totul magic și misterios. Nu știam că aici e un muzeu, știam doar că suntem la Pădurea Verde.

Acum câteva zile am intrat într-un magazin în cartier să iau o pâine. Patronul îi zicea nevastei că merge la Octoberfest, să mănânce niște mici. I-am spus că la Muzeul Satului Bănăţean tocmai se desfășoară un concurs de mici, Zilele bucatelor tradiționale. M-a întrebat unde-i asta, în centru undeva? I-am răspuns că Muzeul Satului e la Pădurea Verde. Apoi i-a zis soției că merge la mici și bere la Pădurea Verde. Eu i-am repetat: la Muzeul Satului, el i-a repetat doamnei: la Pădurea Verde.

Am amici care mă întrebă cum pot ajunge acolo, la Pădurea Verde, la muzeul țăranului. E muzeul satului, nu al țăranului. Na, tot aia-i, spuneau, sat, țăran.

Cineva poate înțelege în urma acestui articol cât de invizibil este Muzeul Satului Bănățean, însă nu despre asta este vorba. Din moment ce o locație primește la diverse evenimente mii sau zeci de mii de oameni, nu este invizibilă, ci din contră. Cu totul altul este aspectul care ține de moștenirea culturală și de nivelul de conștiință al populației. La acest capitol nimeni nu poate fi acuzat. Amintirea uriașilor din trecut, precum 1 Mai sau 23 August, dăinuie și astăzi, de la sine. Este firesc ca o pădure sau iarbă verde să fie asociată cu mici, grătare și bere. Muzeul Satului Bănățean din Timișoara are o incintă muzeală generoasă, cu pădure, și găzduiește periodic evenimente mai mari, care includ mici și bere. Însă Muzeul Satului Bănățean nu este doar rotisor, grătar, halbă, proțap, ceaun. Doar sfârâială, prăjeală, potol peste potol. În spatele perdelei de fum se deschide o poveste, care vine de departe și de demult. Gospodăriile, fiecare cu povestea ei, verandele și târnațurile, fiecare cu anotimpul său preferat. Odăi cu sobe pe tulei, paturi înalte, felinare și fotografii ale bunicilor în straie de duminică sau uniforme militare. Locuri în care oricine spune că așa a fost și la bunicii lui, când a fost mic. Banatul de șes și cel montan, lemn și piatră, șindrila și văiugă. Curte și grădină, islaz și pârâu, cupe de tulei și fânețuri. Fiecare gospodărie are propria ei amprentă energetică bine conturată. Muzeul Satului Bănățean este nostalgie, pietate, informație. Și, desigur, din când în când – mici și bere și muzică populară. În primul rând suntem instituție culturală, iar apoi un spațiu dotat cu pădurea care poate găzdui numeroase *miciade*, *grătariade* și evenimente similare, foarte îndrăgite de populație și deseori binevenite. Muzeul Satului Bănățean este personajul indispensabil în video-clipurile cu muzică populară, acel fundal care dă sens vieții folclorice și tradiționale în câmpul vizualului.

Festivalul meșterilor populari, Festivalul condeierilor plugari, întâlnirile monografiștilor, expozițiile de ceramică, de port popular, permanente și temporare, pedagogia muzeală și multe alte manifestări organizate de către muzeu sau doar găzduite de acesta – au loc la Muzeul Satului Bănățean, nu la *pădurea verde*. Faptul că acesta se află în sau la Pădurea Verde nu înseamnă că el este Pădurea Verde. E invers, evenimentele se întâmplă la muzeu, nu la pădure.

E sâmbătă, astăzi sunt muzeograf de serviciu. E noiembrie, codrul meu tace într-o limbă pe care mi-ar plăcea să cred că doar eu o înțeleg. Este un pic trecut de ora prânzului. În timp ce scriu acest articol, mă sună un prieten și mă-ntreabă: să venim la tine, la Pădurea Verde, sunt ceva mici pe acolo?

